

ЫИЫЛАСТАР

ТӨРДҮЛЭРЭ-УУСТАРА ТЫМЫРДАРА-СЫДЬААННАРА

ЫИЫЫЛАСТАР

ТӨРДҮЛЭРЭ-УУСТАРА
ТЫМЫРДАРА-СЫДЬААННАРА

Бичик
ДЬОКУУСКАЙ
2004

УДК 908.571.56-22
ББК 26.89 (2 Рос.Яку-5)
Ф 53

Литературнай редактор **В.М.Никифоров**

Кинигэ бэчээттэнэн тахсарыгар көмөлөспүт
"Республика национальнай баана" (президент **Дь.А.Борисов**) уонна
"Алмаасэргиэнбаан" (бырабылыанньа бэрэссэдээтэлэ **А.С.Николаев**)
коммерческай бааннар салалталарыгар махталбытын биллэрэбит

Филиппов Е. А.

Ф 53 Ыйыластар төрдүлэрэ-уустара, тымырдара-сыдьааннара/Е.А. Филиппов; Лит. редактор В.М.Никифоров. — Дьокуускай: Бичик: 2004. — 96 с.

ISBN 5-7696-2039-0 (в пер.)

Үөһээ Бүлүүгэ Ыйылас нэһилиэгэ холкуостары бөдөҥсүтүү, бөһүөлэктэри кииннээһин бэлиитикэтигэр түбэһэн эстибитэ. Бу сиртэн кынат үүннэринэн энийбит аҕа уустарын туһунан кэпсэнэр.

Ааҕааччы киэҥ аранатыгар ананар.

Филиппов Е. А.

Мы родом из Ыйыласа/Е. А. Филиппов; Лит. редактор В.М. Никифоров. — Якутск: Бичик, 2004. — 96 с.

В книге рассказывается о выходцах из Ыйыласского наслега Верхневилюйского улуса.

Для широкого круга читателей.

ББК 26.89 (2 Рос.Яку-5)

ISBN 5-7696-2039-0

© Филиппов Ефим Афанасьевич, 2004
© НКИ "Бичик", 2004

ААН ТЫЛ

Ыйыластар төрүттэрэ Марсаадай бастаан Дьокуускай диэкиттэн кэлэн, Орohуга олохтоох балыксыттар кыыстарын ойох ылан, саха сүөhүтүн дойдутуттан аҕалан иитгэр. Кынаттарын кытта хотон, күрүө-хаһаа туттар. Оттуурга, сүөhүнү көрөргө-харайарга үөрэтэр. Итинник сүөhү иитгэн, булгаан-алгаан олохсуйар. Киһитинэн үчүгэйэ бэрдин иһин кинээс онороллор. Итинтэн ыла Марсаадай кинээс диэн ааттанар. Уол оҕолонор. Ону Харахаан Силип диэн ааттыыллар. Уолун кытта бастаан Орohуга, онтон Хомукуга, Эгэйгэ олорбуттар. Харахаан Силип ыал буолан, Өлөксөй диэн уолламмыт. Марсаадайы, Харахаан Силиби, Өлөксөйү ыйыластар диэллэр эбит. Ол курдук Марсаадай, Харахаан Силип, Өлөксөй диир оннугар быһа Ыйылас диэн ааттыыр буолбуттар.

Харахаан Силип уола Ыйылас (Өлөксөй) Арыылаахха кэлэн олохсуйар. Олохтоох кыыһы ойох ылан Дарбыан диэн уолланар. Дарбыан Даарыйа диэн Кырыкый кыыһа кэргэннэммит. 22 оҕоломмутуттан 10-а өлөр. Ойуун көмөтүнэн 12 оҕото бары киһи буолаллар. Бу оҕолор бары ыал буоланнар аҕа уустарыгар арахсыталаан, тус-туспа сиргэ-дойдуга тарҕанан, олоҥхо, остуоруйа тылынан эттэххэ, үргүүк таба түүтүн курдук үрэх баһын аайы үрэллэн хаалаллар.

Дарбыан оҕолоро: 1. Дьараабын — Бэчиэт Кыыһа. 2. Чукча Түмэппий. 3. Баһыр Киргиэлэй. 4. Уһун Дуомуна. 5. Үчүгэй Сөдүөрэ. 6. Бэтиикэ Огдооччуйа. 7. Маттаҥаа Силип. 8. Хабах Миитэрэй. 9. Кыраай Кынаачай. 10. Сэчи Быладьыымыр. 11. Кырыыстаах Дьөгүөр. 12. Мотооку Огдооччуйа.

Бу 12 оҕо бары кэлин Ыйылас нэһилиэгин килэрийэр киинэ буолбут Арыылаах эбэ хотуҥҥа төрөөбүттэр. Бастаан утаа куорсуннара-кынаттара сиикэйин саҕана, өйдөрө-санаалара өһүлкэй эрдэҕинэ, холлорун этэ хойдо, систэрин этэ ситэ илигинэ бары биргэ үөрдүһэн сылдьыбыттар. Сыллар-күннэр аастахтарын аайы холлорун этэ хойдон, бууттарын этэ буһан, систэрин этэ ситэн, саныыр санаалара

саталанан, өйдүүр өйдөрө күүһүрэн, куорсуннарын куурдунан, төрөөбүт-үөскээбит төрүт сирдэриттэн, көмүс уйаларыттан Арыылаах эбэ хотуннарыттан, оҕо саастара ааспыт ой-хаан ордууларыттан, быыра ох курдук быралыйан барыталаан испиттэр. Сорохторо төрөөбүт төрүт сирдэриттэн ханна да барбатахтар.

"Кыыс оҕо — омук анала" диэн саха өһүн хоһоонун курдук, Дарбыан сиэн кыргыттара эргэ тахсан түбэ-түбэҕэ кийиит буолан барыталаан испиттэр.

1. Дьарааһын — Бэчиэт Кыыһын кыыһа Чаттар Үгүлээккэ баран Миитэрэй уонна Боруоран аҕаларын уунан үөскэппит.

Мадьах Баһылай бэйэтэ да, уолаттара да дойдуларыттан ханна да барбатахтара.

2. Чукча Түмэппий Маарыйа диэн кыыһын Сургуулук Архыып уола Сыччык сүгүннэрэн илдьэн Сыччык аҕатын уунан тэниппитэ.

3. Баһыр Киргиэлэй Маайа диэн кыыһа Ньурбаҕа, Ааныс диэн кыыһа Сургуулукка, Ыстапаанньыйата Боотулууга сүктэн барбыттара. Аҕа уустарын төрүттээбиттэрэ.

4. Уһун Дуомуна Ыйыласка олохтоох Күртээнньэ диэн киһиэхэ эргэ тахсыбыт. Кыычыма диэн кыыстара Боотулууга кэргэн тахсан, Николаевтар аҕаларын уунан тэниппит.

5. Үчүгэй Сөдүөрэ эрэ — Тойон Мурун. Биэс оҕолоро бары Ыйыластан ханна да барбатахтар.

6. Бэтиикэ Огдооччуйа Маҥаас дуу, Кырыкый дуу диэки эргэ сүктэн барбыт. Кэлэҕэй Мэхээлэ, Харытыана, Сүөдэр диэн оҕолорун ыччаттарын туһунан билигин билэр киһи суох.

7. Маттаҥаа Силип төрөөбүт сириттэн ханна да барбатах. Арай кыргыттара — Аҕааппыйа, Маабыра, Маарыйа Боотулуу, Сургуулук дьонугар эргэ тахсаннар Хонойооноптору, Тарасовтары, Боескоровтары ууһаппыттар.

8. Хабах Миитэрэй кыргыттара — Мээндээр Маарыйа, Чуохаа Маарыйа Сургуулук дьонугар эргэ тахсан Семеновтар, Оҕочооноптор аҕаларын уунан төрүттэрэ буолбуттар.

9. Кыраай Кынаачай дойдутуттан ханна да барбатах. Кыргыттара да олохтоох дьоҥҥо кэргэн тахсан, Ыйыластан ханна да барбатахтар.

10. Сэчи Быладьыымыр уолаттара Уйгур Уйбаан, Мөһөкү, Кыдай үйэлэрин тухары дойдуларыгар олорбуттара.

11. Кырыыстаах Дьөгүөр дойдутугар олорон өлбүт. Оҕолоро — Номуун, Маарыйа, Үмүрүк Өлөксөөндүрэ эмиэ дойдуларыттан ханна да барбатахтар.

12. Мотооку Огдооччуйа кэргэн тахсан Боотулууга барбыт. Икки кыыһа Өрүүнэ уонна Маарыйа Баскачыыннар аҕаларын уунан тэнитилэр.

Сэбиэскэй былаас буолуон иннигэр Ыйыласка элбэх аҕа уустара

ыаллаһан олорбуттара. Уон тарбахтарын күүһүнэн, сүүстэрин көлөһүнүн уллуҥахтарыгар аҕаан, уллуҥахтарын көлөһүнүн сүүстэригэр аҕаан, тиритэн-хорутан туран күөллэри хорон, оттонор ходуһа таһаарынан сылгы-ынах сүөһүнэн байан-тайан барбыттара. Маттаҥаа уолаттара уонна Үчүгэй Сөдүөрэ уола Баладьа Барыыс Арыылаабы, Бүгүйэҕи уонна Бэрэни хорон оҥойор уолба күөл оҥортообуттара. Мадьах уолаттара уонна Номуун Ньэгэдьээги хорбуттара.

Сэчи уолаттара Уйгур Уйбаан, Мөһөкү, Кыдай Мөрөйү түбэтигэр дойдуламмыттара. Таба иитэн, булгаан, балыктаан айахтарын иитэн олорбуттара. Атын аҕа уунун дьоно Наҥнах уолаттара — Хаһырыа Өлөксөй, Очоо, Багдан эмиэ Мөрөйү түбэтигэр булдунан, балыгынан айахтарын иитэн олорбуттара.

Ыйылас нэһилиэгин сирэ-уота Түҥ уонна Түүкээн өрүстэр кирбиилэригэр (кирбийдэригэр) сытара. Алын өттө Сургуулук икки Ыйылас икки ардыгар Кэнэлийэ үрэҕэр Өттүк Ыйаабыт диэн көлүйэлээх, салама ыйыыр мастаах кыра тиит арыы баар. Сургуулугу кытта быыстара Өттүк Ыйаабыт этэ. Үөһээ өттө сэрии иннигэр отучча көстөөх Ээйик сирэ-уота Ыйыласка киирэрэ, дьоно-сэргэтэ эмиэ Ыйылас дьонунан ааҕыллара. Ээйиктэр Сургуулугу, Ыйылаһы, Үгүлээти кытта хаан-уруулуу ситимнээх дьон этилэр. Ыйылас дьоно: Сарыы Тайыла—Саввинов Тайыла Бойуо кыыһа Татыйыынаны, Маттаҥаа Хоноһойо Кучаров Энгиэттэй кыыһа Аҕааппыйаны, Кыдай уола Ньукулай Бойуо уола Улахан Ньукулай кыынын Настааны, Таһаҕа суох Тайыла уола Боескоров Түмэппий Кучаар Энгиэттэйин кыыһа Настааны ойох ылбыттара. Үгүлээттэн Тээйээ Дьөгүөр, Кэрчик Бүөтүр диэн ини-биилэр Ээйиккэ көһөн тиийэн олохсуйан үйэлэрин тухары олорбуттара. Кыргыттарын Аананы Сургуулук Долгунов Баһылай (Сабыаскай) ылан Ээйиккэ олохсуйбута, Огдооччуйаны Ээйик Быттык Ыкынаачайын уола Саввинов Борукуо, инитэ Саввинов Ньукууһа Кэрчик Бүөтүр кыыһа Аананы кэргэн ылбыттара, Төргүү Сэмэнин Мэхээлэтэ Тээйээ биир кыынын ылбыта. Үгүлээттэн төрүттээх Ньорҕос уолаттара Чуккулла Баһылай, Сабарда Уйбаан, Ньорҕос кыыһа Маарыйа Ээйиккэ олохсуйбуттара, үйэлэрин тухары олорбуттара.

Урут Үөһээ Бүлүү уонна Өлөөн Бүлүү уокуругар киирэллэрэ. 1935 сыллаахха Үөһээ Бүлүү уонна Өлөөн туспа оройуон буолбуттара. 1937 сыллаахха Ээйиккэ Үөһээ Бүлүүттэн тиийэн табаарыстыба тэрийбиттэрэ.

1941 сыллаахха сэрии иккис ыйыгар ээйиктэри Өлөөн дьоно буоллугут, онтон күһүн атырдьах ыйыгар Солоҕоон нэһилиэгин "Кыһыл Сарданға" холкуос учаастага буоллугут диэбиттэрэ. Итинник ээйиктэр Ыйыластан арахсыбыттара. Ыйыластан 14 көстөөх Дьоҥкутакыыттан алын өттө Ыйылас сирэ буолбута. Дьоҥкутакыыттан Ээйик эмиэ 14 көстөөх сиргэ сытар.

Ыйыласка 30-с сылларга Маттаҥаа Киргиэлэйин кулаак оҥорбуттара. Баайын барытын тутан ылбыттара. Итини сэргэ холкуостааһын саҕаламмыта. Ыйыласка "Уһук Кыраай" холкуос тэриллибитэ. Ыйылас ыаллара бэйэлэригэр биирдии-иккилии ынаҕы хааллара-хааллара сүөһүлэрин барытын холкуоска туттарбыттара. Оттон сылгы сүөһүнү барытын холкуоска туура тутан ылбыттара. Кэтэх сылгыланыы бобуллубута. Кэтэх сүөһүнү көҥүлэ суох сиир бобуллубута. Аны туран аҕыйах сүөһүлэригэр оттонор сири биэрбэт буолбуттара. Итинтэн ыла холкуос хаһан да бүппэт, бүтэр уһуга биллибэт ыарахан үлэтэ саҕаламмыта. Ыйылас дьоно холкуос үлэтигэр утуйар ууну умнан туран умса түспүттэрэ. Ордук ынах сүөһү үлэһиттэрэ кыһыннары-сайыннары, түүннэри-күннэри өрөбүл, уоппуска, пенсия, эмтэнии, сынньалаҥ диэни билбэккэ, охтон түһүөхтэригэр диэри үлэлиир буолбуттара. Холкуостаахтар дохуоттарын сыл бүтүүтүгэр көлөһүн күнүнэн аахсаллара. Дохуот үллэстэр күнүгэ барытын иэс ылан сиэбит буоланнар, үгүс холкуостаахтар ылыахтаҕар биэрэр иэстээх буолаллара. Сыл аайы ол иэстэрэ элбээтэр элбээн хабалаҕа киирэллэрэ.

"Эбиитин эттээх миэстэҕэ тэп" диэбиккэ дылы сэрии ыар сыллара сатыылаабыттара. Бастакы ыҥырыкка Арыылаахха Ыйылас дьоно барыта мустубута. Сэриигэ бараччылары илдьээри оройуонтан биир бааһынай көрүҥнээх киһи кэлэн: "По коням!" — диэн саҥарааты кытта бараччылар бары аттарын миимиттэрэ. Ытаһыы-соҥоһуу ортотугар суол устун хаамтарбытынан барбыттара. Бары кэннилэрин хайыһан көрбүттэрэ. Сотору бүтэһик киһи Бэрэлиир аартыгынан атын кутуруга хараарыҥнаан баран сүтэн хаалбыта. Хаалааччылар бэрт уһуннук олорон баран дьиэлэригэр тарҕаспыттара.

Ыйыластан сэриигэ элбэх киһи барбыта. Аҕыйах киһи баас-үүт ылан дойдутугар эргиллибитэ. Сэрии кэмигэр хас да сыл сут буолбута. Элбэх киһи хоргуйан өлбүтэ. Холкуос сүөһүтүн тутан олорон ферма үлэһиттэрэ хоргуйан өлөллөрө. Хоргуйан өлөн эрэр дьону өрүһүйээри холкуос сүөһүтүн туттуу бобуулаах этэ.

Сэриигэ бараччылары оҕонньоттор, эмээхситтэр, дьахталлар уонна оҕолор солбуйбуттара. Сэрии сылларын оҕолоро улахан дьону кытта тэҥҥэ үлэлииллэрэ. Сайын от үлэтигэр ааттаах эрдэ уһугуннараллара, атах сыгынньах хара сарсыардаттан суорат, ымдаан ыһыктаах унаардаах уһун күнү быһа киэһэ хараҥа буолуор диэри от кээһиитигэр оҕус сиэтэҕин. Сорох оту икки-үс күн кээһэҕин. Аны туран күһүҥҥү хараҥаҕа өлөрдүү утуйа сыттаххына самыыр түһээри гыммыт диэн сулбу ойутан туруораллара. Онно буолара от сытыйыа диэн тыын былдьаһыгынан хараҥаҕа харбыалаһыы диэн. Оччотооҕуга от үлэтэ хаар түстэҕинэ биирдэ тохтуура.

Холкуос саҕана сири оҥоруу олус күүскэ ыытыллара: күөллэри хорон саҥа уолбалары таһааараллара. Сылын аайы уу хаамар сээннэрин

ыраастыы тураллара. Оттонор күөллэри, үрэхтэри сааскы өртөөһүн хампаанньата күүскэ ыытыллара. Оттонор күөллэри барытын өртүүллэрэ. Ыйыласка элбэх оту биэрэр маннык күөллэр бааллара: Арыылаах, Бүгүйэх, Барыыс Бэрэтэ, Ньэгэдьээк, Бордуолаах, Кубалаах, Өртөөх, Куруҥ Күөлэ, Туотах, Билиилээх, Айах Күөлэ.

Сэрии бүтүүтэ Ыйыласка холкуос бэрэссэдээтэлэ Угаров Испирдиэн Уйбаанабыс этэ. Сулардыы хара хойуу бытыктаах, хара бараан дьүһүннээх, сүрдээх бөдөҥ саҥалаах, ала-бэлиэ, астык-бастык, улахан өйдөөх, салайар талааннаах киһи этэ. Үөрэхтээҕэ буоллар улуус кулубата дуу, улахан учуонай дуу буолуохтаах киһи быһыылаах этэ.

Сэриттэн Алексеев Байбал, Федотов Испирдиэн бааһыран эрдэ кэлбиттэрэ. Филиппов Маппыырай, Кыдаев Ньукулай, Кыдаев Дьаакып кыайыы кэнниттэн эргиллибиттэрэ. Сэрии кэнниттэн Бакыйга ыһыах буолбута. Онно Кыдаев Дьаакыбы кытта Маппыырай сырсыбыттара. "Сүүрэллэрэ билигин да бэрт эбит, улаханнык мөлтөөбөтөхтөр", — диэн үөрбүт-көппүт саҥалар иһиллибиттэрэ. Угаров көҕүлээһининэн оҕонньоттор сырсыбыттара. Угаров бэйэтэ эмиэ сүүрбүтэ. Онно Уйгуров Мэхээлэ барыларын куоппута. Тустар киһи суох этэ, онон оҕолору туһуннарбыттара. Дьон көрдөһүүтүнэн, Маппыырай соҕотоҕун атах оонньоон көрдөрбүтэ: кылыйбыта, куобахтаабыта, буурдаабыта. Ону көрөн дьон олус үөрбүтэ. "Мөлтөөбөтөх эбит", — диэбиттэрэ. Сэрии иннигэр ыытыллыбыт ыһыахтары ахтыспыттара. Ыһыахха оонньуур киһи эстибитин, дьон үтүөтэ сэриигэ баран өлбүттэрин туһунан муҥатыһан кэпсэппиттэрэ.

Аҕыйах сылынан сэриттэн эмсэҕэлээн кэлбит Байбаллаах Испирдиэн чөллөрүгэр түспүт курдук буолбуттара. Холкуос күүстээх үлэтин иилээн-саҕалаан ыытыспытынан барбыттара. Иккиэн улуу от охсооччулар этилэр. Эдэр уолаттары батыһыннара сылдьан от бөҕөҥү охсоохтуур да этилэр. Биир сайын Туотах диэн оҥойор уолба күөлгэ Угаров 20-чэ киһилээх күүлэй тэрийбитэ. Оччотооҕу кэмнэ от үлэтигэр оройуонтан бэрэстэбиитэл баар буолааччы. Оройуон киһитэ эдэр баҕайы улахан үскэл көрүҥнээх уол этэ. Киэһэ тиийэн сарсын буолар күүлэйгэ оҥостуу киэнэ улахана буолар. Күрэхтэһээччилэр хотуурдарын оҥоһуннулар. Күүлэйгэ анаан сүөһү өлөрдүлэр. Дьон барыта үөрбүттэрэ-көппүттэрэ хайдах эрэ бырааһынньык курдук буолла. Киэһэ аһаан-сиэн баран былыргы күүлэйдэр, ааттаах охсоччулар тустарынан Угаров кэрэ кэпсээнэ саҕаланна. Кэпсээн быыһыгар оройуон уола: "Наһаа дэмнээн кэпсииллэр, хотуурдаах хотуурдаахтан улаханнык хаалыа суохтаах", — диэтэ. Онуоха Байбал: "Хотуурдаах хотуурдаахтан хаалааччы да, куотааччы да", — диэтэ. Итинник күлүүоонньуу ортотунан арааҕы барытын астына кэпсэтэн баран утуйдулар.

Сарсыарда эрдэ туран аһаан-сиэн, тэринэ охсон ходуһаҕа киирдилэр. Туотах эбэ хотун саҥа уолбалаан турар кэмэ этэ. Үс мастаах

күрүө көстүбэт гына олус өнөрдөөн үүммүт. Хара маһыттан олус хойуутук үүнэн баран эрийэ-буруйа охтон хаалбыт. Угаров инники Испирдиэннээх Байбалы туруорда, кинилэр кэннилэриттэн оройуон уолун туруорда. Онтон эдэр уолаттары, кэннилэриттэн оҕонньоттору туруорда. Байбал Испирдиэҥҥэ: "Үс күрүө устатын хайыт", — диэтэ. Онуоха Испирдиэн оргууй аҕай манастыыры хайыппытынан барда. Үс күрүө устата диэн утары-таары охтубут хойуу оту охсон барыахха диэтэххэ олус ыраах сир эбит этэ. Биирдэ эргийэн кэлиилэригэр омурҕан буолар, аһыыллар. Испирдиэннээх Байбал охсубут суоллара олус ыраас уонна киэҥ, быһата, аанньал айаннаабытын курдук буолара. Бэйэлэрэ сахаҕа бөдөҥ дьон этилэр. Хотуур тимиринэн барытынан ылларааллара. Биирдэ охсон баран киэҥник хардыылаан ылаллара. Хайдах да охтубут оту сириттэн кыһыйа ыраастык ылларан бараллара. Үс күрүө устатын хайытан манастыыр уһугар тиийиилэригэр бастыҥ уолаттар сир ортотугар тиийбиттэрэ. Уолаттар боломуочунайы куотан аахыталаабыттара. Ол курдук "Хотуурдаах хотуурдаахтан хаалыа суохтаах" диэбит уол сотору "эт быһынным" диэн уурайан күөс өрөөччү буолбута.

Угаров бэрэссэдээтэллиир кэмигэр Ыйыласка ынах сүөһү фермата түөрт сиргэ баара: Кубалаахха, Ньэгэдьээккэ, Туотахха, Бордуолаахха. Оччотооҕу ыанньыксыт үлэтэ олус эппиэттээх уонна ыарахан этэ. Ынаҕын ыыра, ньирэйин көрөрө, саахтарын күрдьэн балбаахтыыра, ойбонун алларан ынахтарын уулатара, субай сүөһүнү эмиэ ыанньыксыкка туттараллара, үүтүн эрийэрэ, хотон ис-тас үлэтин барытын бэйэтэ үмүрүтэрэ. Биир эмэ сүөһү өллөҕүнэ булгуччу төлөтөллөрө. Ыйга биирдэ хонтуруолунай ыам ыыталлара. Хонтуруолунай ыам үүтүттэн итэҕэс үүтү ыанньыксыт ылыа суохтааҕа.

Ити кэмҥэ Ыйылас ыаллара күөллэр аайы бытанан олорбуттара: Бордуолаахха Федотов Испирдиэннээх, Саркаалаҕа Уйгуурап Мэхээлээх, Уйгуурап Уйбааннаах, Кубалаахха Уһун Дьөгүөрдээх, Ыйаа Уйбааннаах, Кэһиир Баһылайдаах, Хороһуй Ааналаах, Өртөөххө Угаров Испирдиэннээх, Айах Күөлүгэр Баһылаайап Сэмэннээх, Архипова Маарыйалаах, Билиилээххэ Саввинов Сахаардаах, Туотахха Сарыы Тайылалаах, Балаҕаннаахха Өлөксүөйэп Байбаллаах, Чалахайдаахха Тыаһыт уола Ыстапааннаах, Ыйылас киинигэр Бакыйга биһиги, Кыдаев Ньукулайдаах, Кыдаев Дьаакыптаах, Филиппов Сүөдэрдээх, Ыстапаанап Баһылайдаах, Ыстапаанап Киргиэлэйдээх.

Сэрии кэнниттэн Ньурбаҕа кураан сута буолан Маалыкайтан уонна Сүлэттэн кэлэннэр, сир ылан, хас да сыл оттоон, холкуостарын сүөһүтүн үүрэн аҕалан, хотон, дьиэ-уот, күрүө-хаһаа туттан ыйыластары кытта бэркэ ыаллаһан, бэйэ-бэйэлэригэр көмөлөсүһэн бэрт үчүгэйдик олорон барбыттара. Кэтэх сүөһүлэрин илдьэ эмиэ хас да ыал кэлэн барбыта. Маалыкайтан Бөлөх диэн оҕонньор уолунаан, Самайыыл

диэн кыра кылааска үөрэнэр уоллаах Дьэлиэнэ диэн сааһырбыт эмээхсин дьахтар, Федоров Ньукулай уонна Маппый диэн дьоннор Ньэгэдьээккэ олорбуттара. Быһыырап диэн эмээхсиннээх уонна кыыстаах киһи кэтэх сүөһүтүн илдьэ кэлэн эмиэ икки дуу, үс дуу сыл олорон барбыта. Олус да хоһуун-хорсун дьон кэлэн бараахтаабыттар эбит. Бакыйтан сэттэ көстөөх Ойбон Күндэҕэ, Дьэкэ үрэҕэр, Ньэгэдьээккэ тутуталаабыт хотонноро уонна дьиэлэрэ киэҥнэрин, үчүгэйдэрин туһунан хойукка диэри сөҕөн кэпсэтэр буолаллара. Ньурбалар Ыйыласка кэлэннэр сорохторо ыал буолуталаабыттара. Маалыкай кыргыттарын Сүөкүлэни Архипов Сааба, Шура диэн эмээхсин кыыһын Ыстапаанап Уйбаан, Тимофеев диэн Маалыкай уола Филиппова Аананы ойох ылбыттара.

Ыйыласка тылынан уус-уран айымньы балачча сайдыбыт сирэ этэ. Маттаҥаа Киргиэлэйэ, Сааба Сахаара, Суор уола Баһылай диэн олоҥхоһуттар бааллара. Киргиэлэй оҕонньор олоҥхотун кыра сылдьан биирдэ истибитим. Айах Күөлүгэр кыстаатахпыт сыл элбэх баҕайы табалаах уонтан тахса киһи кэлэн Киргиэлэй оҕонньордооххо хоммуттара. Ол дьону өлөөттөр диэбиттэрэ. "Оҕонньор олоҥхолоон эрэр" диэбиттэригэр тахсыбыппыт, Киргиэлэй олоҥхолуу олорор этэ. Мааны баҕайы үрүҥ, хара таба тыһа этэрбэстээх эр дьон уонна дьахталлар "ноо" диэн сэҥээрэсэҥээрэ олус болҕомтолоохтук истэн олорор этилэр.

Сааба Сахаарын олоҥхотун кэлин улаатан баран, Билиилээххэ дьукаах олордохпут сыл истибитим. Сахаар сыл аайы кэлэн билсэн барар Хараанап диэн Аһыкай киһитэ атастаах этэ. Дойдутугар төннөр киэһэтигэр Хараанап Сахаары олоҥхолоппута. Түүнү быһа "Тимир Дэгдэлийэ бухатыыр" диэн олоҥхону олоҥхолообута. Ыллаатаҕын аайы куолаһа ордук тупсан, этэрэ-тыынара имэҥирэн барбыта. Халлаан сырдыыта бүппүтэ.

Ыстапаанап Баһылай—Суор уола үйэтин тухары Бакыйтан түөрт көстөөх Бытатаайыга олорбута. Кэлин кырдьа быһыытыйан иһэн Бакыйга көһөн кэлбиттэрэ. Бытатаайыттан кэллэҕинэ хонор-түһэр ыала биһиги этибит. Кыһыҥҥы бытарҕан тымныыга кэллэҕинэ, аан бастаан аан аһыллар, тымныы салгын тумана дьиэ иһигэр кутуллар, ону кытта оргууй аҕай модьоҕону киһи атыллыыр. Бөрө сутуруолаах, хара таба тыһа этэрбэстээх, кырса тыһа бэргэһэлээх, буобура саҕалаах дыраап сукуна сонноох, тиин кутуруга моойторуктаах, бөрө тыһа үтүлүктээх, полевой суумканы нотруускалыы кэппит мааны баҕайы киһи оргууй аҕай устан киирэр. Оччотооҕуга "дорообо", "дыраастый" диир киһи аҕыйах буолара. Баһылай бастаан үтүлүгүн устан быаларыттан баайан баран ыйыыр, онтон бэргэһэтин устан тэбээн, сахсыйан баран ыйыыр, онтон моонньугар эриммит тиин кутурута моойтуругун устан, сахсыйан баран ыйыыр, онтон сонун устан тэбиир, саҕатын илиитинэн имэрийэ түһэн баран ыйыыр, оһох төрдүгэр кыстаммыт

хардаҕастан ылан этэрбэһин тэбэнэр, онтон хамсатын ылан саппыйатыттан табах уурунан баран уматтар. Ол кэмнэ уот иннигэр олох мас аҕалан уура охсоллор. Онно олорор, ортолуу тарда олорон: "Дьиэлээхтэр, кэпсээҥҥит?" — диэн дьэ саҥарар. Онуоха дьонум дьэ үөрэ түһэллэр, кэпсэтэн бараллар. Кэллэҕин сарсыныгар чугастааҕы ыаллар бары мусталлар. Алта биэрэстэттэн ордук Саркаалаттан Уйгуураптар — Мэхээлэ уонна Лэппириэн куруук баар буолааччылар. Олоҥхоһут уот диэки көхсүнэн олорон кэрэ чуор куолаһынан киһи иһиттэр истиэн курдук этэн субурутан киирэн барара. Бытатаайыттан бугуһуйан кэлэн дьонун-сэргэтин көрөн, астына кэпсэтэн, санаата көнөн олус да эҥсилгэннээхтик ыллыыр-туойар да этэ.

Былыр-былыргыттан бытарҕан тымныыга, өҥүрүк куйааска бултаан-алтаан, үлэлээн-хамнаан тыыннаах буолар иһин охсуһан үөскээбит буоланнар, хорсун-хоодуот, күүстээх-уохтаах, сытыы-хотуу киһини ордук кэрэхсииллэрэ.

"Киһи күүһэ, киһи бэрдэ үлэҕэ-хамнаска, сиргэ-булка биллэр", — диир буолара аҕам. "Хара үлэ барыта — от охсуута, мас кэрдиитэ хайдахтаах да күүстээх киһи күүһүн таһынан буолар", — диир буолара Сыччык уола Ыстапаан. Итинник этиилэри олоҕу билбит, сааһырбыт хайдахтаах да эр бэртэрэ олус сөбүлүүллэрэ.

Олоҥхоһуттартан ураты остуоруйаһыттар, кэпсээнньиттэр, ырыаһыттар-тойуксуттар, оһуокайдьыттар бааллара. Кыдай оҕонньор тыла ууһунан, билэрэ элбэҕинэн тэҥнээҕэ суох буолуохтаах. Нохой Ньукулай уола Хоххулла Баһылай курдук Суоһалдьыйа Толбонноолоҕу кыһыҥҥы уһун түүнү быһа толору туойар киһи баар буолуо дии санаабаппын, оннук киһини истибэппин. Сэриигэ баран өлбүт Сылбыйа уола Ыстапаанап Ыстапаан курдук кэрэ-чуор куоластаах, силистээн-мутуктаан, ситэрэн-хоторон айылҕаны, олоҕу хоһуйар оһуокайдьыттар былыр да, аны да бааллар буолан баран, аҕыйахтар.

Ыйыластар Ээйиги, Өлөөнү кытта сылдьыһар, кэлин дьаам сүүрдүбүт былыргы табаларын суола самолет үйэтэ кэлиэҕиттэн уурайбыта. Былыр-былыргыттан эһэ-эбэ саҕаттан өбүгэлэрбит өрө-таҥнары айаннаабыт арҕаан айаннарын суола билигин суруллубатаҕына кэлин ким да наадыйыа суоҕа уонна, баҕар, сир-дойду аатын-суолун үөрэтэр үөрэхтээхтэр биир эмэ тылы туһаныахтара диэн санааттан, өссө кэлин биир эмэ кэрэхсиир уонна өбүгэлэрин былыргы суолларынан айаннаан көрүөн баҕалаах хотуулаах санаалаах хорсун ыччат үөскээтэҕинэ наада буолуо диэн санааттан суруйдум.

Ыйыластар төрүттэрин барыларын быһаартаан суруйдум. Барыларыгар таблица оҥордум. Мин былыргы төрүттэрбитин бэттэх чугаһатан, көстөр-биллэр сиргэ аҕалан кээстэхпинэ, кэрэхсиир дьон бэйэлэрэ хасыһан төрүттэрин биллиннэр уонна салгыы суруйуннар диэн санаалаах суруйдум. Оттон төрдүн-уһун улаханнык аахайбат киһи

төһө да чугаһатан таблицаны таҥан оҥорбут иһин кыһаллыа суоҕун эмиэ сөп дии саныыбын. Хас да киһи үйэтин устатыгар үөскээн, ааппыт-суолбут, дьүһүммүт-бодобут уларыйан кэллибит.

50-с сыллар ортолоруттан бөдөҥсүтүү бэлиитикэтэ ыытыллан Ыйылас нэһилиэгэ эстэн барбыта. "Уһук Кыраай" уонна ыаллыы сытар Сталин аатынан холкуостар Калинин аатынан холкуоска холбоспуттара. Нэһилиэктэрин аата Сургуулук буолбута. Кэлин өссө бөдөҥсүтэн "Боотулуу" холкуоска холбообуттара. Сотору "Боотулуу" холкуос совхоз буолбута. Сургуулук отделение буолбута.

Үлэ-хамнас бөҕө ыытыллан, ыаллар саҥа дьиэ-уот туттан, холкуос сылгыта, ынаҕа, табата элбээн, саҥа ферма хотонноро тутуллан, күөллэри хорон саҥа уолбалары таһаартаан, Бакыйга саҥа оскуола дьиэтин тутуута саҕаланан, сэрии кэнниттэн Ыйылас нэһилиэгэ саҥа сүһүөҕүн булуох курдук буолан эрдэҕинэ, үрдүк сололоохтор өһүллүбэт ыйаахтарын күүһүнэн Ыйылас нэһилиэгэ эстибитэ. Олохтоохтор Сургуулугунан, Боотулуунан, Үөһээ Бүлүүнэн ыһыллыбыттара. Ордук кырдьаҕас өттө төрөөбүт-үөскээбит төрүт буордарыттан арахсыахтарын баҕарбатахтара. Аҕыйах ыал 60-ус сыллар ортолоругар диэри олоро сатаан баран үөс сири булбуттара.

Сэбиэскэй былаас кэмигэр төрдү-ууһу ырытан суруйуу, уруу-хаан диэки охтуу, олохтооҕумсуйуу, омугумсуйуу, төрүт культураны өрө тутуу сатаммат курдук буолара. Уларыта тутуу саҕаламмытын кэннэ, төрдүлэрин туһунан ырытан суруйар дьон элбээн иһэллэр. Оттон мин элбэх сыллар ааспыттарын кэннэ, төрүттэрим туһунан аҕабыттан уонна кырдьаҕастартан суруммут бэлиэтээһиннэрбэр олоҕуран, Ыйылас аҕатын ууһун ырытан суруйарга санаммытым. Төрүттэрим туһунан сурунан хаалбыппыттан үөрэ саныыбын. Билигин ыраахтан ырыҥалаан кэпсиир, төрдү-ууһу билэр киһи букатын аҕыйаата, суох да буола сыста диэххэ сөп.

Ыйыластан төрүттээх урууларым-хааннарым хас да улууска тэнийэн үөскээн олороллор. Ону барытын кэрийэр кыах суох. Урукку муспут матырыйаалбар олоҕуран уонна туоһулаһыы, токкоолоһуу күүһүнэн, дьон-сэргэ көмөтүнэн суруйдум.

Хараҕа суох Дарбыантан төрөөбүт 12 киһи ыччаттара барылара кыайан билиллибэттэр буолан баран, санаанан да таайдахха, балачча элбээбит буолуохтаахтар. Аны-аны өйдөөх-санаалаах, дьүһүннээх-бодолоох, үтүө-мөкү, үлэлээх-хамнастаах ыччат барыта баар буолуохтаах. Үрдүк үөрэхтээхтэрбит үксээбит буолуохтаахтар. Ученайдарбыт да эбиллэн иһэллэр. Сургуулуктары кытта холбуу тутан суруйдахха манныктар:

1. Боескоров Гаврил Ксенофонтович — филологическай наука кандидата, Ыйылас, Маттаҥаа сиэнэ.

2. Тарасов Иван Андреевич — историческай наука кандидата, Ыйылас, Маттаҥаа сиэнэ.

3. Самсонов Иван Семенович — медицинскэй наука кандидата, Ыйылас, Маттаҥаа хос сиэнэ.

4. Самсонов Илья Семенович — физико-математическай наука кандидата, Ыйылас, Маттаҥаа хос сиэнэ.

5. Архипов Никита Деевич — историческай наука доктора, профессор, Ыйылас, Сэчи хос сиэнэ.

6. Боескоров Геннадий Гаврилович — биологическай наука кандидата, Ыйылас, Маттаҥаа иккис хос сиэнэ.

7. Ксенофонтов Леонид Трофимович — техническэй наука кандидата, Ыйылас, Хабах Миитэрэй иккис хос сиэнэ.

8. Анисимов Иван Васильевич — медицинскэй наука кандидата, Сургуулук, Бойуоска иккис хос сиэнэ.

9. Гаврильев Николай Николаевич — филологическай наука кандидата, Сургуулук, Нуой Ньукулай уола.

10. Игнатьев Василий Макарович — техническэй наука кандидата, Сургуулук, Оспо Макаар уола.

11. Филиппов Лазарь Степанович — философскай наука доктора, Сургуулук, Ынайаан Ыстапаан уола.

12. Угаров Гаврил Спиридонович — биологическай наука кандидата, Сургуулук, Угаров Спиридон Иванович уола.

13. Угаров Иннокентий Спиридонович — географическай наука кандидата, Сургуулук, Угаров Спиридон Иванович уола.

14. Семенова-Саввинова Надежда Александровна — физико-математическай наука кандидата, Ыйылас, Хабах Миитэрэй хос сиэнэ.

15. Семенов Александр Александрович — физико-математическай наука кандидата, Ыйылас, Хабах Миитэрэй хос сиэнэ.

Биһиги былыргы төрүттэрбитин сиһилии кэпсээбит аҕабар Хоноһойго махталым улахан. Бу үлэни суруйарбар, хаартыскалары хомуйарбар көмөлөспүт хаан уруу дьоммор: Хабах Миитэрэй сиэнигэр, бырааппар Семенов Сэмэн Ивановичка, эдьиийбэр Роза Афанасьевнаҕа, Үчүгэй Сөдүөрэ сиэннэригэр Ньурбаҕа олорор Ефремова Мавра Ивановнаҕа, Тамалакаанҥа олорор Федорова Зоя Ивановнаҕа, Ньурба Хаҥалаһыгар олорор Филиппов Александр Федотовичка, Мытаахха олорор Түмээ сиэнэ Филиппов Геннадий Егоровичка истиҥник махтанабын. Ыйыластан төрүттээхтэр элбэхтэрэ уонна киэҥ сиринэн тарҕаммыттара бэрт буолан хомуйан суруйарга олус ыарахан эбит. Онон итэҕэс-быһаҕас элбэх буолуо. Кинигэҕэ хабыллыбакка хаалбыт хаан урууларым бу кинигэни аҕан бараннар, урууларын-тарааларын чуолкай соҕустук билиэхтэрэ, сэргиэхтэрэ дии саныыбын уонна кинигэни өссө кэҥэтэн суруйарга көмөлөһөргүтүгэр көрдөһөбүн.

Ыйылас түбэтигэр олоҥхоһуттар, остуоруйаһыттар, сээркээн сэһэнньиттэр, оһуокайдьыттар, улуу булчуттар, кус быһыйдар, ат бөҕөлөр — барылара үөскээбит сирдэрэ. Араас идэлээх үлэһиттэр:

учууталлар, врачтар, инженердэр эмиэ элбэхтэр. Оройуон, республика салалтатыгар тиийэ үүммүт дьоннордоохпут.

Бастың-мааны дьоннорбутунан — өбүгэлэрбитинэн, олоҥхоһуттарбытынан, оһуокайдьыттарбытынан, сээркээн сэһэнньиттэрбитинэн, улуу булчуттарбытынан, кус быһый, ат бөҕө дьоннорбутунан, талааннаах салайааччыларбытынан, наукаҕа саҥаны киллэрбит ученайдарбытынан киэн туттабыт, кэпсэнэбит.

ХАНТАН ХААННААХПЫТЫЙ? КИМТЭН КИИННЭЭХПИТИЙ?

Бэрт былыр Үөһээ Бүлүү Оройутугар балыксыттар олорбуттар. Ол олордохторуна күһүн, добдурҕа саҕана, соҕуруутан аттаах киһи кэлэр. Кэпсэтэллэр.

— Хайа дойдуттан айаннаан кэллиҥ, ким диэн ааттаах-суоллаах киһигиний? — диэн аатын ыйыталлар.

— Ыйыласпын, аатым Марсаадай диэммин, — диир.

Кэллэҕин сарсыҥҥытыттан олохтоохтору кытта балыктаһар. Барыны бары сатыыра, кыайара-хоторо сүрдээх. Кэпсээнэ элбэҕэ, ырыататойуга эмиэ бэрт. Онон олохтоохтор олус сөбүлүүллэр. Аны туран кыыстарын ойох ылар, күтүөт буолар. Кэллэҕин кыһын бултаһан, балыктаһан кыстыыр. Кыһын аһан, сайын буолар. Марсаадай күрүө-хаһаа, хотон тутар. Окко киириэх иннигэр дойдутугар барар.

— Күһүн сүөһү үүрэн аҕалыам, оттоорун, — диир уонна баран хаалар. Күһүн, кырпай түһүүтэ, уонча ынах сүөһүнү үүрэн аҕалар.

— Хайа, оттоотугут дуо? — диир.

— Оттоотубут.

— Оккут ханна баарый? — диир. Отторун көрдөрөллөр. Оту үргүүргүү күкүргэ, тымтайга энин симпиттэр. Быстыа дуо, сүөһүлэрин барытын өлөртөөбүт.

Ити кыһын аһар. Эһиилигэр дьоннорун оттуурга үөрэтэр. Дойдутуттан илдьэ кэлбит саха хотуурунан охсорго үөрэтэр. Кыраабыл, атырдьах оҥортоон мунньарга, кээһэргэ үөрэтэр. Сайын дьонун кытта оттоһон баран, дойдутугар барар. Күһүн эмиэ сүөһү үүрэн аҕалар. Сүөһүнү хайдах көрөргө-харайарга үөрэтэр. Ол курдук кыҥаттарын кытта бииргэ бултаан, балыктаһан, сүөһүлэрин көрөн-харайан олорбуттар. Олохтоохтор Марсаадайы дойдутун аатынан Ыйылас диэн судургутук ааттыыллар эбит.

Марсаадайы киһитинэн үчүгэйэ бэрдин иһин хас да аҕа ууһугар кинээс оҥорбуттар. Оччотооҕу кэмҥэ нэһилиэнньэттэн нолуок—дьаһаах хомуйаллар эбит. Ону олохтоох кинээстэр Дьокуускайга илдьэн туттараллара үһү. Ол курдук Марсаадай хомуйбут нолуогун Дьокуускайга бэйэтэ илдьэн туттарар эбит. Дьардьамай диэн ааттаах сүүрүк аттааҕа үһү. Биирдэ Дьокуускайдаан иһэн, ыалга хоно сыттаҕына, ата сүтэн хаалар. Онуоха хоммут ыалын аҕата:

— Мантан наһаа ырааға суох сиргэ сэттэ түөкүн баар. Олор ылбыттара буолуо. Эн өрүүргэр тиийэҕин. Аны түүн баран мин билэн кэлиэм. Сатаннаҕына аҕалыам, — диир. Дьиэлээх киһи ити түүн баран Дьардьамайы илдьэ кэлэр. Түөкүттэр Дьардьамайы айаҕын хайыппыттар.

Марсаадай Дьокуускайтан иһэн били ыалыгар эмиэ хоно кэлэр. Дьиэлээх киһи:

— Түөкүттэр түөкүн курдуктар, төттөрү кинилэр аттарын эн уорбутуҥ курдук кытаанахтык кыыһырбыттар. Сааналлара сүрдээх. Кэтэнэн айанныырыҥ буолуо, — диир. Онуоха Марсаадай:

— Туох буолуой, биир сымыыт ханна сытыйбатаҕай, биир уол оҕо ханна өлбөтөҕөй, куттаныа суох курдукпун. Ол түөкүттэри кытта күөн көрсүтэлиирим буоллар, аньыылара-харалара таайыа этэ буоллаҕа диэн санаалаахпын, — диир.

Дьиэлээх киһи: "Туох модун санаалаах киһитэй. Ойоҕос өттүттэн оҥосто-оҥосто одуулаабыт иһин ооҕуй оҕус саҕа омсото биллибэт, аҥардастыы көрүллэр элик бэрдэ көрүҥнээх эрээри, сэттэ түбэҕэ баппатах түөкүттэри кытта хайдах тулуһаары гынара буолла, соҕотох аата соҕотох, элбэх аата элбэх", — дии саныыр.

Арай ол олорон көрбүттэрэ, күөл уҥуортан сэттэ аттаах киһи ойутан иһэллэрэ көстөр. Ону көрөөт, Марсаадай таһырдьа ыстанан тахсар да, атын үрдүгэр түһээт, били дьону утары ойутар. Икки өттүттэн батыйанан охсуһуу буолар. Марсаадай түөкүттэри батыйа өнчөҕүнэн охсуталаан аттарыттан сууллартыыр. Тойоннорун тутан ылан, өлөрөөрү хаайан: "Аны эйигин утары көрүөхпүт суоҕа", — дэтэн андаҕаппыта үһү.

Марсаадай олус кыра буолан баран, саһылы тутар сүрдээх сүүрүк ыттаах эбит. Ат сыматын аҥаар өттүгэр атыыр саһылы, аҥаар өттүгэр ытын ыҥыыртахха, атыыр саһыл аҥаардастыыра үһү. Ытын атын сыматыгар ыҥыырда сылдьар уонна саһыл ириэнэх суолун көрдөҕүнэ, ытын киксэрэр, оччоҕо ыта ат ойоҕоһуттан тирэнэн ыстаныытыгар ат сүһүөҕүн хамсатара үһү. Ол ытынан Марсаадай биир кыһын 99 саһылы туттарбыт. Сүүһү толоруоҕун, доҕоро тохтоппут: "Сүрэ бэрт, аньыы буолуо", — диэн.

Марсаадай кыһыннары-сайыннары эһэни бултуур идэлээх эбит. Бултуур сэбэ ох саа уонна тайыы. Оччолорго эһэ олус элбэҕэ үһү. Үксүн Дьардьамайынан сырыһыннаран ат үрдүттэн тайыынан тайанан (анньан) бултуур эбит. Оннук бултаан 99 эһэни толорор. Биирдэ кырпай түспүтүн кэннэ, эһэ быһан ааспыт суолун батыһар. Сотору эһэни ситэр. Сырыһыннаран иһэн ытар. Эһэни бэгэччэгин тосту ытар. Эһэ сүүрэрэ бытаарар. Ситэн кэлэн ат үрдүттэн тайыынан тайанар. Онуоха эһэ хаһыыра түһэн баран, тайыытын угун тосту охсор. Марсаадай тайаммытын күүһүттэн сиргэ сууллар. Эһэ киһи үрдүгэр түһэр. Үрдүкү буолар. Киһини кэтэҕин аһыттан ылан төбөтүн тириитин хастыы тар-

дан сүүһүгэр түһэрэр. Киһи илиитин иминэн эһэни сабырҕаҕыттан ылар. Сабырҕаҕыттан ылларан баран эһэ өлүөр илиитинэн киһини өҥүс баска икки төгүл сырбатар. Ол кэмнэ Марсаадай аҥаар илиитинэн быһаҕын ылан эһэни иһин хайа тардар. Онуоха эһэ кылана түһэн баран, харса суох ойоҕоско сырбаталыыр. Онтон киһиттэн арахсар. Онуоха Марсаадай сүүһүгэр түспүт төбөтүн тириитин оннугар түһэринэр уонна ат буолан туран эрдэҕинэ эһэ кэлэн көхсүгэ биэртэлиир. Онтон тыатааҕы иһэ хайдыбытынан очоҕоһо түһэн, онтун иһигэр симтэ сатыы-сатыы тэйиччи соҕус сыыллан баран сытар. Киһи нэһиилэ туран дьиэтигэр сыыллар. Сор бөҕөнөн дьиэтигэр тиийбит. Сарсыныгар дьоно бараннар өлбүт эһэни аҕалаллар.

Марсаадай эһэ быһыта сыспыт бааһа сыххаран, кыһыны быһа сыппыт. Ол сытан эһэтин этин барытын сиэбит уонна:

— Эһэ түөкүн, эн, миигин сиэбэтиҥ, эйигин мин сиэтим, — диэбитэ үһү. Эһэтин этин сиэн бүтэрэн баран, сотору өлбүт.

Марсаадай уонна уола Харахаан Силип Ороһуга, Хомукуга Эгэйгэ олохсуйан олорбуттар. Харахаан Силип ойохтоммут. Уолламмыт. Уолун аата — Өлөксөй. Бу дьону барыларын — Марсаадайы, Харахааны, Өлөксөйү быһа Ыйылас диэн ааттыыллара үһү. Ыйылас Өлөксөй холун этэ хойдорун, сиһин этэ ситэрин саҕана дьонуттан арахсан, бастаан Сургуулукка, онтон Таалахаанҥа олортуу сылдьыбыт. Бүтэһигэр Арыылаахха кэлбит. Ол кэлиитигэр Арыылаах үрдүк өтөҕөр биир эмээхсин олорор эбит. Эмээхсиҥҥэ хонноҕун сарсыныгар Ыйылас тиһэҥэ соноҕоһо Арыылаах үрдүк өтөҕөр өрө тэбэ-тэбэ оонньуу сылдьан, өрөһөтө хайа ыстанан өлөн хаалар. Ыйылас соҕотох соноҕоһун аһыйан ытаабыт. Онуоха эмээхсин:

— Олус ытаама, тоҕойум. Бу эбэ киһи-сүөһү буолуох, байыах-тайыах киһиттэн ылааччы. Хата, дьоллоох киһи эбиккин. Ити соноҕоһуҥ сиэлин-кутуругун ахсаанынан байыаҥ, — диир.

Ыйылас Өлөксөй Бүгүйэххэ олохтоох биир баай соҕус ыал кыыһын ойох ылбыт. Аҕыйах сылынан, эмээхсин эппитин курдук, байан барбыт. Ыал буоллаҕын эһиилигэр Ыйылас уол оҕолонор. Уолларын Дарбыан диэн ааттыыллар.

Сыллар-күннэр аһан иһэллэр. Дарбыан улаатар. Уола уонуттан эрэ тахсаатын Ыйылас Өлөксөй Кырыкыйтан баран, дьоннорун сөбүлэһиннэрэн, Даарыйа диэн ааттаах кыыһы ойох ылан биэрэр. Аны туран оҕо төрөөтө да өлөн иһэр. Барыта уон оҕо төрүүр. Барылара кыраларыгар өлөллөр. Онус оҕолоро өлбүтүн кэннэ, оҕо абааһытын үтэттэрээри, ойууну ыҥыртараллар. Ойуун кэлэн:

— Оҕо абааһытын үтэйиэхпин сөп этэ. Ол гынан баран, син биир төннөн кэлэ туруоҕа. Абааһы аһаабыт сириттэн арахпат. Арай маннык гыныахха. Аныгыскы оҕо уол оҕо буолуоҕа. Оччоҕо төрөөтүн кытта, ханғас түннүгүнэн суулуу охсон, кэтэһэн турар киһиэхэ биэрээриҥ. Ылбыт киһи оҕону кыыс аатынан ааттыахтаах, кыыс таҥаһын таҥын-

нарыахтаах. Ону оҕо абааһыта билэн син биир батыһан тиийиэ. Ол гынан баран кыыс ааттаах, кыыс таҥастаах оҕону тыыппакка, уол оҕону көрдөөн атын ыалга барыа. Онтон эһиэхэ эргиллибэккэ сүтүөҕэ. Оҕо улааттаҕына уол оҕо аатынан ааттыахха сөп. Оҕо абааһыта бардаҕына, кэлин төрүүр оҕолор өлүөхтэрэ суоҕа. Хаанҕытыттан-сиинҥититтэн көрдөхпүнэ, ыччат үөһэ ыччаты тэнитэр, киһи-сүөһү төрдө буолар ыйаахтаах дьон эбиккит, — диэн сүбэлиир даҕаны, алгыыр-төлкөлүүр даҕаны курдук саҥарбыта үһү.

Кырдьык, ойуун эппитин курдук, уол оҕо төрүүр. Оҕону тутуу түргэнинэн, суулуу охсон эрдэттэн кэпсэтиилээх түннүк аттыгар таһырдьа кэтэһэн турар Бэчиэт диэн киһиэхэ биэрбиттэр. Оҕону дьиэлэригэр илдьэн кыыс таҥаһынан суулаабыттар. Ити түүн, уһаппакка-кэҥэппэккэ, оҕолорун Бэчиэт Кыыһа диэн ааттаабыттар. Бэчиэт Кыыһа өлбөтөх. Күннэр-дьыллар аһан испиттэр. Уол улахан киһи буолбут. Улааппытын кэннэ Дьарааһын диэн ааттаабыттар буолан баран, дьон син биир Бэчиэт Кыыһа диэн ааттыылларын кубулуппатахтара эбитэ үһү. Ойуун эппитин курдук, Бэчиэт Кыыһыныын барыта 12 оҕо төрүүр. Бары киһи буолаллар.

Дарбыан, улахан уола Бэчиэт Кыыһа уонуттан тахсыбытын кэннэ, икки хараҕа суох буолар. Аны туран Дарбыан аҕата Ыйылас Өлөксөй Быытыкыын диэн ааттаах хамначчыт кыыһын ойох ылан, урукку эмээхсинин, икки хараҕа суох Дарбыанын уонна сиэннэрин хаалларан, Далыырга көспүт.

Далыырга көһөн баран Быытыкыынын кытта бэрт үчүгэйдик олорбуттар. Уол оҕо төрөөбүт. Ону Ыйылас бэйэтин аатынан Өлөксөй диэбиттэр. Өлөксөйтөн Маарыйа диэн кыыс төрөөбүт. Маарыйаттан Бырачыаха Ыстапаан уонна Апанаасыйап Ылдьаа диэн ааттаах дьон төрүүллэр. Ити дьонтон Апанаасыйап Ылдьаа Үгүлээккэ олохсуйар.

Ыйылас Далыырга көһөрүгэр хас да атыыр үөрэ сылгыны үүрдэрэн барбыта үһү. Уола хараҕа суох Дарбыан бэрт дьаданҕытык олорбут. Онтун үөһэ элбэх оҕоҕо баттаппыт. Улахан уола Бэчиэт Кыыһа улахан киһи буолбут. Көстөр да көрүҥнүүн, тыллыын-өстүүн, өйдүүн-санаалыын үһулуччу киһи буолбут. Эһэтигэр Ыйылас Өлөксөйгө өһүөннээх киһи буола улааппыт. Далыырга баран эһэтин сылгытын үөрүттэн сөп буола-буола үүрэн кэлэр идэлэммит. Ону билэн эһэтэ хаста да үҥсэ сылдьыбыт да, кыайбатаҕа үһү.

Ыйылас Өлөксөй бэйэтэ өлүөр диэри Далыырга олорбут. Уҥуоҕа Далыыр таҥаратын дьиэтин аттыгар сытар диэн кэпсиир буолаллара.

Аҕам ***Филиппов Хонооһой*** *кэпсээбитэ.*
1960 сыл

ЫЙЫЛАСТАР ТӨРҮТТЭРЭ

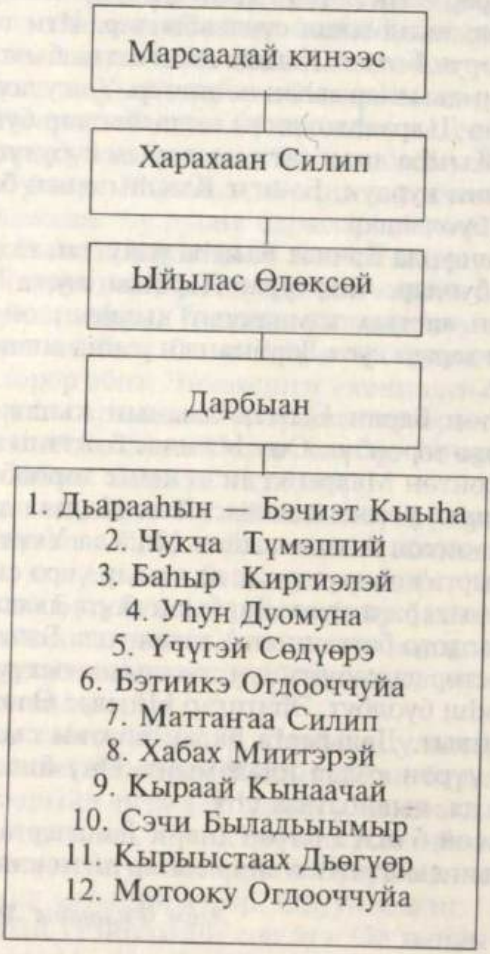

Дьарааһын—Бэчиэт Кыыһа

Бэчиэт Кыыһа **Чаттар** уонна **Мадьах Баһылай** диэн кыыстаах уол оҕоломмут.

I. Чаттар Үгүлээт киһитигэр кэргэн тахсыбыта уонна онно олохсуйбута. Миитэрэй уонна Боруоран диэн оҕолордоох.

1. Миитэрэй Уйбаан диэн уолламмыта. Миитэрэй Уйбаанын оҕолоро:

а) Сургуулук киһитэ Бөппүрүөк эмээхсинэ;

б) Сургуулук киһитэ Өттүгэ Суох эмээхсинэ;

в) Сургуулук киһитэ Борбуев Тимофей эмээхсинэ Сөдүөрэ;

г) Өлөксөөндүрэ;

ҕ) Дьарааһын эмээхсинэ Балбаара;

д) Күлтүүк Апросинья. Боотулууга олорбута;

дь) Дуйаҥ Тайыла;

е) Биир кыыһа Көтөрдөөххө олорбута. Аатын билбэппин.

2. Боруоран (Буорту Боруоран). Ырыанан-тойугунан олус үлүһүйбүтүн иһин Буорту Боруоран диэн хос ааттаабыттар.

Н.В.Тихонов "Үгүлээт дьоно-сэргэтэ" диэн Бүлүү куоратыгар 1995 сыллаахха тахсыбыт кинигэтигэр маннык суруллар:

Кэргэнэ Тылгыны кыыһа Александра. Мосовтар уруулара. Олорбут сирдэрэ: Сытыкан, Күүркээни, Чабынай. Үчүгэй ырыаһыт, мунхаһыт, киириилээх-тахсыылаах атыыһыт киһи эбит. Биир ырыатын Үгүлээт аҕабыытын уола А. Попов (наука кандидата) "Дьыл түөрт кэмэ" диэн ааттаан кинигэҕэ таһаартарбыта. Оҕолоро:

Ирина. Кэргэнэ — Алексеев Макар (Мунур Кулгаах уола). Оҕолоро:

Христофор, Баһылай, Кэтириин.

Даарыйа. Бастакы эрэ Сергеев (үрүҥ офицер). Иккис эрэ — Александров Ньукулай—Халымыр (партизан), оҕолоохтор.

Ыстапаанньыйа. Кэргэнэ — З.Е.Алексеев. Ыстапаанньыйа Үгүлээккэ сельсовет секретарынан үлэлээбитэ. Биир уоллаахтар — Егоров Июнь Захарович.

Ыстапаан (Борус). Кыыһа Татьяна. Кэргэнэ Өлөөн киһитэ Соломонов Петр. Сэттэ оҕолоохтор:

Соломонов Федор Петрович, 4 оҕолоох;

Соломонов Борис Петрович, рабочай, 1 оҕолоох;

Колесова Розалия Петровна, Хатаска олорор, 3 оҕолоох;

Соломонов Петр Петрович, СССР спордун маастара, 6 оҕолоох;
Соломонова Екатерина Петровна, ЖКХ үлэһитэ, 2 оҕолоох;
Соломонов Анатолий Петрович, ыарыһах;
Соломонова Любовь Петровна, коммерсант, 2 оҕолоох.

Бу оҕолортон Соломонов Федор Петрович Хабаровскайдаабы үрдүкү партийнай оскуоланы бүтэрбитэ. ССКП Өлөөннөөҕү райкомун аппаратыгар тэрийэр отдел сэбиэдиссэйинэн, оройуоннаабы Сэбиэт бэрэссэдээтэлин солбуйааччынан, онтон ССКП райкомун бастакы секретарынан үлэлээбитэ. Эдэр сааһыгар ыалдьан өлбүтэ.

Хос быһаарыы: Даарыйа уонна Александров Ньукулай—Халымыр иитгибит Ньукулай диэн уоллаахтар. Ол уоллара Өлөөнүгө олорор. Аатырбыт булчут — Александров Николай Николаевич диэн. Оҕолоро:
Александр, ЖКХ үлэһитэ, 4 оҕолоох;
Николай, автомеханик;
Анна, оскуолаҕа үлэлиир, 4 оҕолоох;
Надежда, дьаһалтаҕа үлэлиир, 1 оҕолоох;
Андрей, орто үөрэхтээх;
Лена, учуутал;
Сеня, лаборант.

Боруоран — Семенов Ньукулай эргиччи улахан дьоҕурдаах киһи этэ дииллэрэ. Тимир ууһа, тимири уһаарар күөртээх, оччотооҕу кэмнэ барытын — быһаҕы, анньыыны охсор, солууру тардан оҥорор идэлээх этэ. Хаанньыт, түөнньүт, ичээмсийэр эбит. Биирдэ Үгүлээт аатырбыт ойууна Хаптаҕаһы кытта Үгүлээттэн тахсан иһэн, Маныбычаанҥа чэйдии олорон мөккүспүттэр. Боруоран эппит: "Ойуумсуйан аатыраҕын дии, биһиги кэннибититтэн нууччча батыһан иһэр, ити тугуй?" — диэбит. Онтон икки хонон баран сибиирискэй дьаастпа турбут уонна сүөһү эстибит (Алексеев Василий Макарович — Боруоран сиэнэ).

Боруоран аатырбыт олоҥхоһут, ырыаһыт буолан оччотооҕу кэмнэ улахан ытыктабылга сылдьыбыт. Ыйыластары уруурҕаан Үгүлээттэн сылга иккитэ хайаан да кэлэн барар идэлээх, ол онно Ыйылас аатырбыт олоҥхоһуттарын кытта түбэсиһэн олоҥхолуур эбит. Боруоран кэлбитин иһиттэхтэринэ бырааһынньык курдук ыраахтан-чугастан аттаах-сатыы ыҥырсыһан кэлэннэр истэллэрэ үһү.

"Боруоран ырыаһыт, улахан атыыһыт киһи этэ. Үөһүнэн-тыанан барытынан эргинээччи (ол аата хоту оройуоннарынан, Бүлүү куоратынан). Элбэх сүөһүлээх этэ. Онно хамначчыттанааччы. Сытыаҥҥа олорбута, сайылыыр сирэ Күүркээни. Дьоҥҥо-сэргэҕэ үтүө санаалаах, ыраас сүрэхтээх киһи этэ. Бэйэтэ мунхалаах, мунхатын балыгыттан бэйэтин эрэ өлүүтүн ылар этэ. Туох-баарын барытын дьоҥҥо түҥэтэрэ" (Спиридонова Ульяна — Даадаан кыыһа).

Боотулууга Көллө уола Энгиэттэй диэн киһи баара. Кинини Боруоран уола диэччилэр. Энгиэттэй Степанов Хоноohой — Суоппар Хоноohой диэн уоллаах этэ. Хоноohойу Боруоран сиэнэ диэччилэр.

II. Мадьах Баһылай. Бэчиэт Кыыһа Мадьах диэн соҕотох уоллаах. Бу уолу атын киһи уола диириллэрэ. Бэчиэт Кыыһыгар Һэппээ диэн ааттаах тоҥус атас буолан сылын аайы кэлэн сайылаан барара үһү. Мадьаҕы Һэппээ уола диириллэр этэ. Мадьах улахан булчут, балыксыт уонна олус чэнчис, ыраас киһи үһү. Кыһыннары-сайыннары ханан да кир сыстыбатах сарыы таҥастаах буолар эбит. Улахан булду да, сүөһүнү да сүлэригэр таҥаһыгар хааны сыһыарбата үһү. Оннук кыанар-хотунар, хорсун-хоодуот, киһи киэнэ кэрэмэһэ этэ диириллэр. Киниттэн биэс уол, биир кыыс төрөөбүт:

1. Дьөгүөр—Кылачаа. 2. Номуун—Чулукуой. 3. Сэмэн—Мэлдьэх. 4. Ньукулай—Чөкөр. 5. Сахаар — Мөчөкө. 6. Биэрэ.

1. Кылачаа Дьөгүөр киҥнээх, акаары аҥардаах, олус дьүдьэх-бүрэ көрүҥнээх киһи этэ. Оччотооҕу холкуостар мунньахтара ханна баҕарар күннээх-түүн устата барара. Ыйыласка тэриллибит "Уһук Кыраай" холкуос мунньаҕар сынньалаҥ кэмигэр уолаттары кигэн Кылачааны кытта охсуһуннара оонньуур идэлээхтэрэ. Онно күүстээх уолаттар түбэһэннэр Кылачааны сарылаталларын, кыыһырдалларын көрөн астынар, дуоһуйар дьээбэлээх дьон баар буолаллара. Дьөгүөр Үгүлээттэн ойох ылбыта. Уоллаах кыыс оҕоломмута. Аччык дьылга ийэлэрэ кыыһын кытта дьиэлэригэр хоргуйан өлбүттэрэ. Бэйэтэ ыалы кэрийэ сылдьан кыһын суолга тоҥон өлбүт.

Дьөгүөр уола Ньукулайы бираата Чөкөр иитгибит. Онон сут дьылларга Ньукулай эрэ тыыннаах хаалбыт. Ыйыласка аһыллыбыт оскуолаҕа үөрэнэр кэмигэр Ньукулай ис-иһиттэн биир дьикти идэлээх этэ. Уон тарбаҕын ахсаанынан араас көтөр саҥатын үтүктэн: "Чыып-чыып, диип-диип, һуу-һуу, кыччык-кыччык", — дии-дии тарбахтарын охсуһуннара оонньуурун оҕолуун-улаханныын салгыбакка, олус сөбүлээн көрөр буоларбыт. Онон өргө диэри Ньукулайы Кыччык Ньукулай, Диип Ньукулай диэн ааттыыр буолаллара. Үөрэҕэр мөлтөх буолан сылын аайы хаалара. Интэринээккэ олорон үөрэммитэ. Онус кылааска иккис сылын хаалан баран уурайбыта. Кэлин киномеханик үөрэҕин бүтэрэн баран Сургуулукка киномеханигынан хас да сыл үлэлээбитэ. Ньукулай хара үлэҕэ олус хоһуун киһи этэ. От охсуутугар холкуоска ыытыллар күүлэйдэргэ бастыҥ охсооччулар кэккэлэригэр сылдьара. Улахан булчута да суох буоллар, үчүгэй сааны атыылаһан мунньар идэлээх этэ. Ол сааларынан сылга биирдэ эмит ытар буолара. Ньукулай саха аатырбыт күүстээхтэрин туһунан кэпсэтэри олус сөбүлүүрэ. Буучугурас, Мордьоноохоп, Бычырдаан, Кэрэ Киһи Уола, Түү Баһылай, Саллар, о. д. а. күүстээхтэр тустарынан элбэҕи билэр этэ. Өтөрдөөҕүтэ Ньукулай аһыырынан ыалдьан өлбүтэ.

2. Номуун—Чулукуой оҕото-уруута суоҕа. Олус хоһуун, кичээҥи туттуулаах киэнэ бэрдэ этэ. Үйэтин тухары холкуоска кыһыннары-сайыннары сынньанар диэни билбэккэ үлэлээбит дьиҥнээх холкуос оҕуһа диэн кини этэ. 90-тан тахсан баран Ыйыласка өлбүтэ.

3. Үһүс уол **Мэлдьэх Сэмэн** Огдооччуйа диэн ойохтоох этэ. Огдооччуйа — Бүктүкү сиэнэ Оҥоорус кыыһа. Сэмэннээх Огдооччуйа иккиэн хоһуун дьон, Ыйыласка тэриллибит "Үһүк Кыраай" холкуос бастыҥтан бастыҥ үлэһиттэрэ диэн кинилэр этилэр. Сэмэн үйэтин тухары сылгыһытынан үлэлээбитэ. Айах Күөлэ, Туотах, Бүгүйэх, Арыылаах, Ньэгэдьээк, Хаастыыр курдук улахан күөллэри эргийэ бохсуу күрүөлээбитэ. Ити күөллэр аартыктарын аайы сылгыны тутар хаарчах күрүө оҥортообута. Онон сылгыны санаата да ыраах үүрэ сылдьыбакка, талбыт сиригэр тутар буолара. Аны туран сылгытын отун бэйэтэ оттуура, тиэйэрэ.

Огдооччуйа сахаҕа толуу дьахтар этэ. Оту мунньара хойукка диэри кэпсэлгэ сылдьыбыта. Өр сылларга ынах ферматын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Оччотооҕу кэмнэ Ыйыласка биэлсэр диэн суоҕа. Арыылаахха олорон эмискэ иһинэн ыалдьан өлбүтэ. Сэмэн: "Иһинэн тутан сиэтэ", — диэбитэ. Иһэ барыта көҕөрөн хаалбыт дииллэр этэ. Билигин санаатахха, мунүура тэстэн өлбүт эбит.

Оҕолоро: Тобохо, Миитэрэй—Сынта, Баһылай—Бөлөчөөх, Уйбаан—Чочох, Даарыйа—Сачый.

а) Тобохо сэрии иннигэр Ыйыласка атыылааччынан олорон итэҕэстэнэн хаайыыга барбыта уонна эргиллибэтэҕэ. Түбэһиитэ маннык буолбут. Хотой Баһылай, Хабах Махсыын хас да буолан хаартылыы олордохторуна Тобохо киирбит уонна оонньоон: "Саккай!" — диэбит уонна ханнык эрэ хаартыны эппит. Онуоха хаартыны мэтэйдии олорор киһи: "Сирэй бардыҥ!" — диэн баран хаартыны тыкпыт уонна харчытын көрдөөбүттэр. Онуоха Тобохо: "Оонньоон эппитим", — дии сатаабыт даҕаны туһа тахсыбатах. Бары мөрөйдөөн, куттаан, үҥсүөх буолан төлөппүттэр. Көнө баҕайы эдэр уол лааппы харчытын биэрбит. Онтон ким эрэ үҥсүбүт. Онон Тобохо оонньообута оҕус буолан, эдэр сааһа, олоҕо сарбыллыбыт;

б) иккис уол Миитэрэй эдэр сылдьан Дьокуускайы булбута. Кэргэннэммитэ. Оҕолоро: Роза уонна Лена (эдэр сааһыгар өлбүт). Миитэрэй уһуннук тутууга үлэлээбитэ. Билигин Дьокуускайга олорор;

в) Баһылай—Бөлөчөөх иккитэ кэргэннэммитэ. Бастакы ойоҕо — Үөһээ Бүлүү дьахтара. Үс уол, икки кыыс оҕоломмуттара. Иккис ойоҕо — Сургуулук Бөдүөччүн кыыһа Балбаара. Биир иитиэйэх кыыстаахтар. Баһылайдаах Балбаара соторутааҕыта иккиэн ыалдьан утуу-субуу өлбүттэрэ;

г) Уйбаан—Чочох эмиэ уол сылдьан Дьокуускайы булбута. Ньурбаттан хааннаах Өкүлүүнэ диэн кыыһы кытта ыал буоланнар, алта оҕоломмуттара: Васильева Тамара — врач, Саша — товаровед, Сеня — суоппар, Света — бухгалтер, Вова — үрдүк үөрэхтээх математик, Дима — нуучча тылын учуутала;

Уйбаан эрдэ өлбүтэ. Оҕолор бары Дьокуускайга олороллор.

ҕ) Даарыйа—Сачый Төргүү Өлөксөй уола Сэмэн—Соҕотох диэн

эмиэ Ыйылас киһитин кытта ыал буолан, Коля уонна Наташа диэн оҕоломмуттара. Николай Семенович "Боотулуу" совхозка уһуннук салайар үлэҕэ сылдьыбыта. Билигин Боотулууга олорор.

Даарыйа эрдэ өлбүтэ. Даарыйа Соҕотох иккис ойоҕо этэ. Соҕотох үсүһүн кэргэннэммитэ. Хас да оҕолордоммута. Бэйэтэ эмиэ эдэрчи сылдьан ыалдьан өлбүтэ.

Мадьах Баһылай уола Сэмэн оҕолоро бары аҕаларын туйаҕын хатарбыт дьон этилэр. Аҕаларын курдук албыны-көлдьүнү билбэт, олус бөҕө-таҕа тутуулаах, балыксыт, булчут, хоһуун-хорсун, олус көнө, үчүгэй дьон этилэр. Сэмэн уһаммат этэ. Оттон уолаттар бары олус үчүгэй мас уустара этилэр.

Огдооччуйа өлбүтүн кэннэ, өр буолан баран, Сэмэн Үгүлээт Тоноҕос кыыһа Балбаараны ылбыта. Ыкынаа диэн уолламмыттара. Балбаара икки хараҕа суох буолбута. Уоллара үөрэххэ сырыттаҕына, Сэмэн сарсыарда тиргэтин көрө кииртин кэннэ, Балбаара моҥнон өлбүтэ. Ити кэнниттэн Сэмэн ыалдьан сотору өлбүтэ. Уоллара Ыкынаа Үөһээ Бүлүүгэ кэргэн ылан олохсуйбута, оҕолоро суох.

4. Мадьах Баһылай төрдүс уола **Ньукулай—Чөкөр** сэрии кэмигэр үлэ фронугар баран кэлбитэ. Кэргэнэ суох этэ. Өлүөр диэри Ыйыласка биһиэхэ олорбута. Холкуос бастыҥ үлэһитэ этэ. Кыһынын бултаан тахсара. Салаасканан сылдьара. Мөрөйү суолун кытыытыгар Бакыйтан үс көстөөх Тэрбэххэ уонна түөрт көстөөх Чуҥкулууҥҥа сир дьиэлээх буолара. Ол дьиэлэригэр сытан тииҥи, кырынааһы, куобаҕы, куруппааскыны бултуура. Тэрбэхтээҕи сир дьиэтэ кыараҕас этэ. Кыһын саҥыйаххын устан баран сыыллан киирэҕин. Ол киирэн сытан эрэн уоту оттоҕун. Оһоҕо сахалыы сирэй оһох этэ. Уоту отуннуҥ даҕаны дьиэ иһэ сонно тута сылыйан бырылыы түһэрэ. От сэктэлээх икки киһи утуйар оронноох этэ. Сытан эрэ аһыыгын, сытан эрэн таҥаскын устаҕын уонна таҥнаҕын. Тахсаргар эмиэ сыыллан тахсаҕын. Чуҥкулууннааҕы дьиэтэ киһи ороҥҥо олорон эрэн аһыыр, таҥнар киэҥ этэ. Эмиэ икки киһи хонор ороннооҕо. Ол гынан баран улахан киһи саҥыйаҕын устубутун да иһин батан киирбэт эбит этэ. Биирдэ Бөтүүсэ уола Бөдөҥ Уйбаан диэн Боотулуу киһитэ Чөкөр Чуҥкулууннааҕы дьиэтигэр батан киирбэккэ, балаакка туруоран хоммут этэ. Уйбаан бэйэтэ даҕаны саха оҕото диэтэххэ, сатала суох бөдөҥ киһи этэ. Уйбааны кырдьа барбытын кэннэ, мас тардыһарын үстэ көрөн турабын. Биирдэ Боотулууга хайа эрэ бырааһынньыкка, иккиһин Сургуулукка, үсүһүн Ыйыласка тардыһарын көрбүтүм. Уйбаан мас тардыһара дьикти этэ. Маһы тутан баран олорор идэлээх эбит этэ уонна утарылаһааччытыгар: "Чэ, тарт", — диирэ. Онуоха үс төгүл түһэн көрөн бараннар, туран барар этилэр. Уйбаан кинилэри ыла сатаабат буолара. Аны санаатахха, лаппа кыахтаах киһи төрөөн төннүбүт эбит. Былыргы улахан күүстээхтэр хаһан да урут, эмискэ тарда, албыннаан ыла сатаабаттарын туһунан кэпсээн элбэх буолара.

Чөкөр миэхэ куруук болдьуур буолара. Ол болдьоҕор хайаан да тиийэр этим. Сир киһитин албынныыр хайа да күн сатамматын өйдөтөр буолаллара. Ол тиийэн икки сэтии сыарҕаны толору куобаҕы уонна куруппааскыны тиэйэрбит. (Оччотооҕуга Ыйыласка таба баар этэ.) Сайын ааттаах эрдэ туран туутун көрөн кэлэрэ. Сайынгы өнүрүк куйааска көбүү балыгар маарылыыра, саас уонна күһүн куска тиргэлээн ханнык даҕаны сааһыттааҕар элбэх куһу бултуура. Күһүн куобах оҕото улааппытын кэннэ, тэптиргэлээн сүгэһэринэн аҕалара. Аһы астыыра үчүгэйин эриэхсит. Собону, мундуну үөлэн буһарара, лэппиэскэни, алаадьыны астыыра олус да минньигэс буолара. Чөкөр мин үөрэнэ сырыттахпына аһыырынан ыалдьан өлбүтэ.

5. Сахаар—Мөчөкө сэриигэ баран өлбүтэ.

6. Биэрэ Былдьыргы диэн киһини кытта ыал буолан үс оҕоломмуттара: Баһылай, Маарыйа, Өрүүнэ.

а) Афанасьев Баһылай Ыйылас Степанов Баһылай кыыһын Кэтириинэни ылан 11 оҕоломмута: Володя, Уля, Настя, Ньургуйаана, Люба, Гутя, Зита, Катя, Тамара, Чена, Люда.

б) Маарыйа Түүкээнэп Ньукулай диэн киһини кытта холбоспута. Оҕолоро: Ганя, Надя, Кирилл. Биир кыыс аатын билбэтим.

в) Өрүүнэ Ксенофонтов Уйбаан Саввич диэн Сургуулук аатырбыт булчутун кытта ыал буолан эмиэ элбэх оҕолоох. Бу оҕолоро билигин бары улахан дьон, араас үлэһиттэр. Ксенофонтов Уйбааны *Хабах Миитэрэй ыччаттарыгар көр.*

Чукча Түмэппий

Хараҕа суох Дарбыан иккис уола Чукча кыра эрдэҕинэ кэриим аҕабыыта кэлбэккэ, улаатыар диэри сүрэхтэммэтэх. Оччотооҕуга сүрэхтэммэтэх киһини чукча диэн ааттыыллара. Улаатан баран Түмэппий диэн ааттаммыт.

Түмэппий **Маарыйа** диэн кыыстаах. Өссө Чукча инитэ Маттаҥаттан Киргиэлэйи иитгибит. Онон уоллаах кыыс оҕоломмут. Чукча кыыһа Маарыйаны Сургуулук Архыып уола Сыччык Ньукулай ойох ылар.

Оҕолоро: 1. Ыстапаан. 2. Маайыска. 3. Өрүүнэ. 4. Аҕааппыйа. 5. Сомсуон. 6. Бүөтүр (Кытаах).

1. Сыччык Ыстапааның оҕолоро: Маайа уонна Оппуонньа.

а) Маайа Сон Андрей диэн киһилиин холбоспута. Оҕолоро: Уйбаан, Коля, Нина.

Маайалаах 6 сиэннээхтэр. Сон Андрей өлбүтэ өр буолла. Маайа иккиһин Уйбаан диэн Ньурбаттан төрүттээх киһини кытта холбоһон уһуннук олорбуттара. Оҕолоро суох.

б) Оппуонньа — Архипов Афанасий Степанович. Оҕолоро: Лера, Андрей. Афанасий Степанович — 4 сиэннээх.

Сыччык Ыстапаана — Архипов Степан Николаевич олус өйдөөх, мындыр киһи этэ. Үйэтигэр холкуоска ветсанитарынан үлэлээбитэ. Сүөһү уруттаабытын хааннаан, үөһэ туолбут сүөһүнү эпэрээссийэлээн, харахтан сыыһы ылбыт курдук үтүөрдэрэ. Биирдэ күһүн атырдьах ыйын бүтүүтэ, Ыстапаан уола Оппуонньа оҕо сылдьан бурҕаалаан баран (оччотооҕу кэмнэ бурҕааны булгатар этилэр, бурҕааны сорох сиргэ күтэр дииллэр), саха сырай оһоҕун иннигэр иттэ олордоҕуна, Оҕочооноп Оппуонньа диэн уруута уол алҕас сааны эһэн, Оппуонньаны ылгын таас ойоҕоһун аннынан көхсүгэ түһэрбит. Саа дарабыыната (доруобунньуга) иһигэр быыскалыын киирбит. Оччолорго Сургуулукка быраас, биэлсэр, самолет, вертолет, сибээс энгин диэн суох кэмэ этэ. Ону Ыстапаан бэйэтэ эпэрээссийэлээн үтүөрдэн турардаах.

Ол уола — Архипов Афанасий Степанович — Ыйылас ууһун сайдыылаах дьоннортуттан биирдэстэрэ. Бастаан Бүлүү оройуонугар сибээс хонтуоратыгар үлэлээбитэ, онтон Үгүлээккэ почта начальнигынан — 9 сыл, Нам оройуонун почтатын начальнигынан —10 сыл,

Дьокуускай куорат главпочтамын начальнигынан 22 сыл үлэлээбитэ.

Россия почтовай сибээһин делегациятын састаабыгар киирэн, Америкаҕа, Францияҕа, Японияҕа о.д.а. дойдуларга сылдьыбыта. Партия уонна правительство Афанасий Степанович өр сыллаах үлэтин үрдүктүк сыаналаабыта: Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Россия сибээһин маастара, тыыл уонна үлэ ветерана, Үлэ Кыһыл Знамята уордьан кавалера буолбута.

2. Сыччык кыыһа Маайыска. Оҕонньоро — Оҕочоон уола Холуой. Оҕолоро: Өрүүнэ, Балбаара, Абыраам, Хонооһой, Ньукулай, Киэсэ.

а) Өрүүнэ биэс оҕолоох;

б) Балбаара оҕото суох;

в) Абыраам 4 оҕолоох, 8 сиэннээх;

г) Хонооһой оҕо эрдэҕинэ олус сытыы, кытыгырас этэ. Саанан Архипов Оппуонньаны дэҥнээн баран, доруобуйата тосту мөлтөөбүтэ, ыарыһах буолбута. Сотору-сотору уҥан охтор идэлэммитэ, өй аҥардаах буолбута. Уҥан мэлис гынан хааларын иһин Мэликис диэн ааттаабыттара;

ҕ) Ньукулай эдэригэр Өлүөхүмэҕэ барбыта. Ийэлэрин аатынан буолуо, Курчатовтар диэн араспаанньалаах оҕолордоох үһү. Бэйэтэ өлбүт;

д) Киэсэ 3 оҕолоох, 5 сиэннээх.

3. Өрүүнэ — Богданов Киргиэлэй кэргэнэ. Соҕотох Богданов Ньукулай диэн уоллаахтар. Ньукулай эргиэн үлэһитэ этэ. Куруук салайар үлэҕэ сылдьыбыта. 1 Боотулуу Буслаев Байбал—Бааһынай Байбалын кыыһын Настааны ылбыта. 6 кыыстаахтар: Ира, Тоня, Маайа, Валя, Аанчык, Настаа. 7 сиэннээхтэр.

Валяттан уратылара бары үрдүк үөрэхтээхтэр, бары ыаллар. Араспаанньалара уларыйбыт буолуохтаах.

Ньукулай өлбүтэ өр буолла, Настаа оҕолоругар олорор.

4. Аҕааппыйа оҕото суох.

5. Сомсуон Балбаара диэн Боотулуу Уусаптар балтылара кэргэннээх этэ. Үйэлэрин тухары Сургуулукка олорбуттара. Сталин аатынан холкуоска ынах сүөһү ферматыгар саастарын тухары үлэлээбиттэрэ. Сомсуон аҥаар атаҕа оҕо эрдэҕиттэн доҕолоҥ этэ. Сыччыктарга суох толуу бөдөҥ көрүҥнээх, сүрдээх киэптээх-киэлилээх, модьу-таҕа киһи этэ.

От охсубут суола ырааһа уонна киэнэ букатын атын, ала бэлиэ буолара. Оттон оту кыдамалыыра хойукка диэри кэпсэлгэ сылдьыбыта. Оҕолоро: Маарыйа уонна Өлөксөөн.

а) Маарыйа Сургуулук Болоһо уола Тарасов Миитэрэйи кытта холбоһон 4 оҕоломмута: Даша, Клара, Саша, Сардаана.

Миитэрэйдээх Маарыйа 10 сиэннээхтэр;

б) Өлөксөөн—Архипов Александр Самсонович Сургуулук Анисимов Василий Захарович кыыһа Розалыын ыал буоланнар 3 оҕолоохтор: Саргы, Айаал, Саша. 2 сиэннээхтэр.

Өлөксөөн Үөһээ Бүлүүгэ хаһаайыстыбаннай, советскай-партийнай үлэлэргэ уһуннук үлэлээбитэ. Кэлин Дьокуускайга "Саха сирэ" хаһыакка үлэлээбитэ. Кэргэнэ Розалия Васильевна үрдүк үөрэхтээх биолог-учуутал. Роза төрөппүттэрэ олус үчүгэй дьон этилэр. Аҕата Анисимов Василий Захарович, ийэтэ Даарыйа Сургуулукка уһуннук олорбуттара. Оччолорго ас-таҥас дэлэйэ суох этэ. Баһылайдаах күнүстэри-түүннэри ыалдьыт бөҕө сылдьыбыт, хоноһо бөҕө хоммут, ааспыт-туорбут аһаабыт, тоҥмут ирбит, сылайбыт сынньаммыт, быстыбыт салҕаммыт ыала диэн кинилэр этилэр. Ыраахтан-чугастан ыалдьыт сырыттаҕына, ис сүрэхтэриттэн үөрэр, астарын бастыҥын аһатар буолаллара. Улахан баайа суох ыал буолан баран, алла турар астаах ыал этилэр. Оччотооҕу кырдьаҕастар: "Үүнэр-сайдар, үөскүүр, киһи буолар ыччаттаах дьон итинник буолааччылар", — диир буолаллара. Баһылай бэйэтэ учуутал этэ. Киһитинэн үчүгэйэ бэрдин иһин кэлин холкуос бэрэссэдээтэлэ оҥорбуттара. Ити үлэтигэр уһуннук уонна олус үчүгэйдик үлэлээбитэ.

6. Архипов Бүөтүр—Кытаах. Эмээхсинэ — Толуон Чыычааҕын улахан кыыһа Киристиинэ. Киристиинэ ийэтэ — Сылбыйа кыыһа. 6 оҕолоохтор: Таня, Катя, Сиидэр, Бүөтүр, Маайа, Афоня.

Бүөтүрдээх 14 сиэннээхтэр. Бэйэтэ улаханнык сааһырбакка сылдьан ыалдьан өлбүтэ.

Баһыр Киргиэлэй

Баһыр Киргиэлэй үс кыыстаах: **Маайыс, Аныс, Ыстапаанньыйа.**

I. Маайа Ньурба киһитигэр эргэ тахсан, Ньурбаҕа барбыт. Үйэлэрин тухары Ньурба Хорулатыгар олорбуттара. Сахалыы ааттарынан биллэр биэс оҕолоохтор: 1. Салдар. 2. Түмээ. 3. Көлүйэ. 4. Чаҥый. 5. Килэбинэ Муос.

2. Түмээ — Роман Михайлович Николаев (1887 — 1969 сс.) Оҕолоро: а) Николаева Маарыйа Романовна; б) Николаев Николай Романович (көссүү оҕото диэччилэр).

а) Маарыйа Романовна оҕолоро: Филиппов Герасим Егорович — 4 оҕолоох, Филиппов Геннадий Егорович (Харахадьыыл Гена) 2 оҕолоох.

Геннадий Егорович республикаҕа мас тардыһыытыгар 4-с миэстэ буола сылдьыбыт, оҕунан ытыыга маастарга кандидат, буулдьа саанан ытыыга республика чемпиона;

б) Николай Романович оҕолоро: Николаев Павел Николаевич 4 оҕолоох; Николаев Николай Николаевич; Николаев Роман Николаевич 2 оҕолоох; Николаева Анна Николаевна.

Түмээ көссүүгэ оҥорбут кыыһа — Кылбаанаба Өкүлүүнэ Антоновкаҕа олорор, бастакы кэргэниттэн 4 оҕолоох, иккис кэргэниттэн биир уоллаах. Ол уол Түмээ сиэнэ Афанасьев Лев Николаевич диэн таас көтөҕүүтүгэр 90-с сылларга Чурапчыга ыытыллыбыт республикаҕа күрэхтэһиигэ иккис буолбута.

Түмээ эдэр, кыанар эрдэҕинэ таайдарын ыйыластары кытта сыл аайы билсэ турар киһи эбит. Кини тас көрүҥүнэн, булчутунан да ыйыластары утумнаабыт. Биирдэ күһүн бултуу барбыт. Икки эсэһит ыттаах. Ыттара олгуйга сытар эһэни туруорбуттар. Түмээ айаҕынан иитиллэр чокуурунан эстэр саалаах эбит. Эһэ олгуйтан ойон тахсаат, Түмээҕэ ыстанар, Түмээ ытар, эһэ таптарар буолан баран, охтубат. Сүнньүөҕэ сүүһүн унуоҕуттан халыйар. Иккиһин иитгэр кыаҕы биэрбэккэ, эһэ ыстанан кэлбит. Түмээ маска сөрүөстэрдии эргиллэ түһээт, иннин хоту иккитэ-үстэ ыстаммыт. Эһэ киһини үрдүгэр түһэр. Ити кэмнэ ыттара кэлэн эһэни борбуйугар түспүттэр. Онуоха эһэ сарылыы түһэн баран ыттары сырсан барбыт. Ол кэмнэ Түмээ туран сүүрбүт. Ыттары дьарыйан баран, эһэ иккиһин сүүрэн кэлбит. Түмээ умса

түспүт. Эһэ кэлэн көхсүгэ сырбаталаабыт. Халың баата истээх сонноох эбит. Ыттара кэлэн эмиэ үрдүгэр түспүттэр. Ити курдук эһэ хаста да охторо сытан сырбаталаабыт. Ыттары сырсар кэмигэр, күүһэ баарынан куота сатаабыт. Бүтэһик кэлиитигэр киһини сүүһүттэн ылан баран, төбөтүн тириитин саралыы тардан, кэтэҕэр түһэрбит. Онтон ыттары сырсан ыраахха диэри барбыт уонна эргиллибэтэх. Түмээ төбөтүн тириитин оннугар түһэринэн баран, оннун булларан имэриммит. Сор бөҕөнөн дьиэтигэр кэлэн, уһуннук сытан үтүөрбүт.

Түмээ биргэ төрөөбүттэрэ төһө үөскээбиттэрин, ханна олороллорун билэр киһи суох.

II. Ааныс. Аанын Дьүөлэкээн Баһылай сиэнэ Сургуулук киһитэ Хабыыт ылбыт.

Оҕолоро: Хабыытап Ньукулай (Тэйтэң), Хабыытап Сахаар, Хабыытаба—Тарасова Киристиин (Чоочуу), Хабыытаба Маарыйа.

1. Ньукулай (Тэйтэң) Дьаанъыга эдэр эрдэҕинэ барбыт, онно ыал буолан элбэх оҕоломмут. Бэйэтэ төрөөбүт дойдутугар эргиллибэккэ, онно өлбүт.

2. Сахаар ойоҕо, оҕото суох.

3. Киристиин (Чоочуу) Сургуулукка Тараас уола Нуобай Уйбааны кытта ыал буолан биэс оҕолоохтор: Даарыйа, Кеша, Коля, Марыына, Домна.

а) Даарыйа Бүлүү Үгүлээтигэр олорор. Элбэх оҕолоох, сиэннэрдээх;

б) Иннокентий Иванович Тарасов Бүлүү училищетын бүтэрэн баран хас да сыл учууталлаабыта. Кэргэнэ терапевт-врач. Сургуулукка үлэлээн бараннар, Үгүлээккэ көспүттэрэ. Хас да оҕолоохтор. Кеша Үгүлээккэ лесничинэн үлэлээбитэ. Пенсияҕа тахсан баран сотору-тааҕыта өлбүтэ;

в) Николай Иванович үрдүк үөрэхтээх. Үөһээ Бүлүүгэ салайар үлэҕэ сылдьыбыта. Кэргэннээх, оҕолордоох. Булгаан кэлэн иһэн бэйэтин саатыгар оһоллонон соһумардык өлбүтэ;

г) Марыына Сургуулукка олорор. Ветеринар үөрэхтээх. Иитгэр уоллаах;

ҕ) Домна ыарыһах этэ. Эдэригэр өлбүтэ.

4. Маарыйа — Хабыытаба Маарыйа Буһуй уола Ыамай диэн кэргэннээх этэ. Ыамай былыр Ээйик түбэтигэр бултуу сылдьан мунан өлбүт. Уот оттуна сатаабыт. Испиискэтэ илийэн уоту кыайан оттуммакка, тоҥон өлбүт. Өллөҕүн чугаһыгар үөр буолбут. Булчуттар үөгүлүүр саҥатын куруук истэллэрэ үһү.

Маарыйа кэлин кэргэннэммэтэх. Ол гынан баран 4 оҕолоох: а) Окошкин Сахаар, 5 оҕолоох; б) Хабыытап Кеша, 5 оҕолоох; в) Хабыытап Ыстапаан, 2 оҕолоох; г) Хабыытаба Клара, 4 оҕолоох.

Бу дьон бары Сургуулукка олороллор. Ийэлэрэ Маарыйа күһүөрү оттуу сылдьан, ардахха баттатан, тымныйан өлбүтэ.

III. Ыстапаанныйа Аана диэн кыыстаах. Ол кыыс Корякин диэн кэргэннээх. 6 оҕолоохтор: Бүөтүр, Энгиэттэй (Манчаары), Артыым, Баһылай, Маарыйа, Аана.

1. Бүөтүр эдэригэр Алданҥа баран олохсуйбут. Алта оҕолоох: Михаил, Маша, Юра, Люба, Бүөтүр, Аанчык. Сиэннэрэ — 5.

2. Энигэттэй 3 оҕолоох: Даша, Кеша, Саша. 5 сиэннээх.

3. Корякин Артыым оҕолоро: Корякин Данил, Аанчык, Рая, Володя, Тоня, Ира, Тамара, Ариан. Артыым 19 сиэннээх.

4. Чагылысов Баһылай Саша диэн уоллаах.

5. Маарыйа Боотулуута Иванов Ыстапааны (Ырыа Ыстапаан) кытта холбоспута. Ыстапаан аатырбыт оһуокайдыыт. Наһаа кэрэ куоластаах этээччи, олус үчүгэй тойуксут, ааттаах тимир ууһа этэ. Оҕолоро: Таня, Маруся, Иван, Сергей, Степа, Наташа, Роза. Ыстапааннаах 27 сиэннээхтэр.

6. Аана түөрт оҕолоох: Саша, Лена, Дима, Ксенья. 9 сиэннээх.

Үһүн Дуомуна

Үһүн Дуомуна үһулуччу үрдүк үнүохтаах, олус кыайыылаах-хотуулаах үлэһит дьахтар эбит. Үс ааттаах охсооччу былыргы саха хотуурунан охсубут отторун соҕотоҕун мунньар эбит. Олус үһүн уктаах, модьу-таҕа гына кыраабыл оҥорон биэрэллэрэ үһү.

Дуомуна Күртээнньэ диэн ааттаах киһиэхэ эргэ тахсыбыт. Оҕолоро: **Дьөгүөр, Балбаара, Кыычыма**.

I. Дьөгүөр эдэригэр өлбүт. Ийэтин курдук бөдөҥ-толуу көрүҥнээх киһи буолбут. Ол гынан баран, тыҥырахтаах көтөр боруллуо оҕотун сиир идэлээҕэ үһү. Боруллуо уйатыгар кумалааннаан тахсан, оҕото улаатан эрдэҕинэ, кынаттарын быһыталаан кэбиһэр. Боруллуо ас таһан аһатан, оҕолорун көтөллөрүн кэтэһэ сатаан баран, барар. Оҕолоро уйаларыгар баппат буола уойаллар. Ону көрө сылдьан Дьөгүөр уйаларыгар тахсан сиргэ суулларыта анньан түһэртээн сиир идэлээх эбит. Ол сылдьан Дьөгүөр эдэр сааһыгар илиилэрин иҥиирдэрин быһыта сиэтэн ылдьыбыт. Иҥиирдэрин бастара быһыта сытыйан түһэр эбит. Оннук биир иҥиири сыыйан ылан Таттый аартыгар ыйаабыта хойукка диэри турбута дииллэрэ. Ону тыҥырахтаах көтөр буулаан (кыраан) итинник ыарыйда дииллэр эбит. Дьөгүөр ити ыарыытынан өлбүт.

II. Балбаараны Чуонаабыл диэн киһи ойох ылбыт. Балбаара (Либиргэтэр) уонна Маарыйа диэн кыргыттардаммыттар.

1. Балбаара кэргэнэ Прокопьев Сааба (Хаалаачай) диэн Ыйылас киһитэ этэ. Сэриигэ баран өлбүтэ. Балбаара сэрии кэнниттэн өлбүтэ. Баһылай диэн уол хаалбыта. Эдэр сааһыгар ыалдьан өлбүтэ.

2. Маарыйа — Усумаанап Мэхээлэ ойоҕо. Усумаанап төрдө Маҥаас киһитэ. Сэрии кэмигэр Өлөөҥҥө тахсыбыттара. Уоллаах кыыс оҕоломмуттара. Бэйэлэрэ эрдэ өлбүттэрэ. Кыыстарыттан оҕолор бааллар. Уоллара Баһылай тыла суох, дьүлэй, Өлөөҥҥө баар.

III. Кыычыма. Оҕолоро: Наддык, Чөлкүүк, Ылдьаана.

1. Наддык уолаттара: а) Николаев Ньукулай (Ноохтуй); б) Сүөдэр; в) Уйбаан (Өтөх).

Бу дьон бары ыал буолбуттара. Элбэх ыччаттаахтар.

2. Чөлкүүк оҕолоро: а) Николаев Николай; б) Уйбаан; в) Лаврентий. Бары ыаллар. Элбэх ыччаттаахтар.

3. Ылдьаана. Оҕонньоро — Таба Дьаакып. Икки кыыстаахтара эдэрдэригэр сэллик ыарыыга өлбүттэр. Уйбаан диэн олус үчүгэй уоллаах этилэр. Эмиэ эдэригэр сөтөл буолан өлбүтэ.

Үчүгэй Сөдүөрэ

Үчүгэй Сөдүөрэ оҕонньоро Тойон Муруннуун Бордуолаахха олорбуттара. Биэс оҕоломмуттара: **Дөөдөр Бүөтүр, Болооной Ньукулай, Толлойох Микиппэр, Ыстапаанньыйа, Баладьа Барыыс**.

I. Дөөдөр Бүөтүр Балбаара (Бэриисэп) диэн эмээхсиннээҕэ. Балбаара аҕата Киргиэлэй Ыйыласка Дьабдьынаа диэн күөлгэ байантайан олорбут ыал. Балбаара Хобочох, Балҕаанай ойоҕо Маайа, Тырынҥка Аана диэн бииргэ төрөөбүттэрдээх этэ. Бу дьонтон ордук Хобочох Бүөтүр ордук тэнийэн үөскээбитэ. Маппа уонна Балбаара диэн элбэх оҕолоох кыргыттардаах, Уйбаан диэн чиэппэр күүстээх, Григорьев Кириил Бөтүрүөбүс диэн Саха сиригэр көҥүл туспууну төрүттэспит уолаттардаах этэ.

Бэриисэп Балбаара төрүттэрин батан ураанхайтан уһулуччу улахан, модьу-таҕа, күүстээх эмээхсин этэ. Оҕонньоро Дөөдөр эмиэ күүстээх уонна бөдөҥ киһи эбит. Ол гынан баран охсустахтарына, Бэриисэп киһилээбэтэ үһү. Мин Балбаараны кырдьыбытын кэннэ көрбүтүм. Ойууртан оҕуһунан сыарҕатын өрөһөлүү мас тиэйэн киллэрэн, сыарҕатын атаҕыттан тутан баран маһын таҥнары сүөкээн кэбиһэрин букатын умнубаппын. Балбаара эдэрчи эрдэҕинэ, Сургуулукка эмиэ аатырбыт күүстээх Хатарча ойоҕо Бөтөрөҥ Аананы кытта өтүүнү быллъаспыттар. Онно Бэриисэп Аананы илиилээх-атахтаах оҥорботоҕо үһү.

Балбаара аҕата Киргиэлэй олус бөдөҥ киһи дииллэрэ. Киргиэлэй кыдамата диэн киһи кыаҕа тиийбэт модьу кыдаматын хойукка диэри ыйыластар уура сылдьан көрөллөрө үһү. Туппут күрүөлэрин сэмнээҕэ Дьадьынааны тула хойукка диэри баар этилэр.

Дөөдөр оҕолоро: 1. Татыйыына. 2. Испирдиэн. 3. Ньукулай (Этиҥ Тиихэ). 4. Маарыйа (Ханас). 5. Сэмэн (Уот Сырай).

1. Татыйыына Филиппов Федот Васильевич диэн киһиэхэ эргэ тахсан, Ньурба Хаҥалаһыгар олорбуттара.

Оҕолоро: а) Филиппова Маарыйа Федотовна, 1931 с.; б) Филиппова Прасковья Федотовна, 1933 — 1962 сс.; в) Филиппов Семен Федотович, 1945 — 1998 сс.; г) Филиппов Александр Федотович, 1950 с.

а) Филиппова М. Ф. оҕолоро: Марина, 1962 с. Кини оҕолоро: Данил, Владимир, Александр.

Сөдүөт, 1965 — 1995 сс. Оҕолоро: Марик, Шура, Лия.

б) Филиппова П. Ф. оҕото: Михаил. Кини оҕолоро: Саргылаана, Алена, Айаан.

в) Филиппов С. Ф. оҕолоро — Ньургун, 1969 с. Кини оҕолоро: Сэмэн, Дима.

Татьяна, 1971 с. Кини оҕолоро — Ирина, Юлия.

Аня, 1978 с. Кини оҕото — Слава.

г) Филиппов А. Ф. оҕолоро: Айталина, 1979 с.; Александр, 1982 с.; Айыына, 1984 с.; Айалина, 1986 с.; Айаана, 1989 с.

Бу дьонтон Сэмэн Федотович университеты бүтэрэн баран, Үөһээ Бүлүүгэ райком инструкторынан үлэлээбитэ. Новосибирскайга үрдүкү партийнай курсу бүтэрэн баран, дойдутугар Хаҥаласка нэһилиэк дьаһалтатын баһылыгынан үлэлии олорон ыалдьан өлбүтэ.

2. Федотов Спиридон Петрович дьонун курдук олус бөдөҥ киһи этэ. Сэриигэ баран кэлбитэ. Ыйылас нэһилиэгэр "Уһук Кыраай" колхуоска хас да сыл бэрэссэдээтэллээбитэ. Сэрии кэннитэн от охсуутугар күүлэй тэрийэллэрэ. Онно Испирдиэни кытта тэҥ охсооччу Алексеев Байбал эрэ баара. Сэрии иннигэр бу икки киһи үлэҕэ-хамнаска саҥа аатыран, ситэн-хотон иһэннэр сэриигэ бараннар, иккиэн хастыы да сириҥэн баахыран кэлбиттэрэ.

Испирдиэн Настаа диэн Үгүлээттэн төрүттээх эмээхсиннээх. Күн соҕотох Бөтүрүүс диэн уоллаахтар. Бөтүрүүс оҕолоро Сережа уонна Володя Кэнтиккэ олороллор.

3. Ньукулай сэриттэн эргиллибэтэҕэ.

4. Маарыйа биир Маарыйа диэн кыыстаах. Бүлүүгэ олорор. Таня уонна Лера диэн кыргыттардаах. Танята Маша уонна Аня диэн кыргыттардаах.

5. Сэмэн кэргэннэммэтэҕэ. Бүлүү куоратыгар уһуннук биэкэринэн үлэлээбитэ. Бэкээринэттэн уурайан баран тутууга үлэлээбитэ. Сааһыран баран Сургуулугу булбута. Пенсияҕа тахсыар диэри совхозка араас үлэҕэ сылдьыбыта. Аһыырынан ыалдьан өлбүтэ.

II. Болооной Ньукулай ойоҕо, оҕото суох.

III. Толлойох Микиппэр эдэр сылдьан икки хараҕа суох буолбут. Имиинитэ бэрт буолан былдьаһыкка сылдьыбыта, онон аччык дьыллары этэҥҥэ туораабыта. Илиитигэр күүһэ бэрт буолан ханнык да халыҥ сүөһү тириитин олус үчүгэйдик имитэрин туһунан хойукка диэри кэпсэлгэ сылдьыбыта.

IV. Ыстапаанньыйа. Кэргэнэ — Сылбыйа (Долгун уола). Оҕолоро: 1. Долгунов Хоноохой. 2. Долгунова Ылдьаана. 3. Долгунова Сөдүөрэ.

1. Долгунов Хоноохойу олус үчүгэй киһи этэ дииллэрэ. Сэрии иннигэр хас да сыл Ыйылас нэһилиэгэр сэбиэттээбитэ. Чугаһынан тэҥнээҕэ суох кэрэ чуор куоластаах оһуокайдыт киэнэ мунутуура эбитэ үһү. Сэриигэ баран өлбүтэ. Оҕото суох. Долгунова Маарыйа диэн Үгүлээт Баҕачаанаптар кыыстара ойохтоох этэ. Маарыйа урукку эриттэн Сэргэйтэн Баһылай диэн уоллаах. Баһылай араспаанньата

Долгунов диэн буолбута. Долгунов Баһылай Сергеевич олус үчүгэйдик үөрэммитэ. *Бэтшикэ Огдооччуйаҕа көр.*

2. Долгунова Ылдьаана куруук күлэ-үөрэ сылдьар майгылаах киэнэ бастыҥа дьахтар этэ. Кэтириинэ диэн соҕотох кыыстааҕа. Григорьев Бүөтүр диэн Кырыкыйтан төрүттээх кэргэннээх этэ. Ыал буолан уһуннук олорбуттара. 3 оҕоломмуттара. Кэтириинээх арахсыбыттара. Оҕолоро Бүөтүргэ хаалбыттара. Кэтириинэ олоҕо алдьаммытыттан тэптэрэн, Дьокуускайы булбута, иһээччи буолбута. Буруйу оҥорон Иркутскайга дьахтар холуонньатыгар хаайыыга барбыта. Хаайыыттан кэлэн баран сотору өлбүтэ. Ылдьаана бэйэтэ ыалдьан өлбүтэ.

3. Сөдүөрэ Боотулуу Толуон Чыычааҕа диэн аатырбыт хоһуун киһи эрдээх этэ. Киниттэн Мэхээлэ уонна Киристиинэ төрүүллэр. Мэхээлэ сэриигэ баран өлбүтэ. Киристиинэни Сургуулук Архипов Бүөтүр (Кытаах) ылбыт. *Чукча Түмэппийгэ көр.*

V. Баладьа Барыыс. Мин Барыыһы кырдьыбытын кэннэ көрбүтүм. Ортону үрдүнэн унуохтаах, модьу илиилээх-атахтаах оҕонньор этэ. Ордук табаҕайа модьутун, тойон эрбэҕэ кэдэгэрин үчүгэйдик өйдүүбүн. Кини эдэр эрдэҕинэ Ыйыласка уонна Сургуулукка ирил-барыл күүстээх дьон элбэхтэрэ үһү. Олортон биирдэстэрэ Барыыс эбит. Муус анньыытыгар уонна от охсуутугар холуһа бэрт буолан, сэби-сэбиргэли алдьатара бэрдэ үһү. Сэттэ оҕуска холкутук кыдамалыыр эбит эрээри, атырдьаҕы тоһутара бэрдин иһин анаан модьу гынан оҥорон биэрэллэр эбит. Барыыс аһыыра түргэнинэн аатырбыт киһи, онно кинини кытта ким да утааласпат эбит. Биирдэ биһиэхэ Барыыс оҕонньор, Күкүүрэп Ыстапаан, Суоракап Киргиэлэй буоланнар чэйдээтилэр. Ийэм остуолга көбүөрдээх лэппиэскэ аҕалла, чэй кутуталаата, аһаабын буолла. Барыыс лэппиэскэни уонна көбүөрү ыллаҕын аайы Ыстапаан тэҥҥэ ылан анныгар уурунан истэ. Сотору баҕайы остуолга ууруллубут ас эстэн таҕыста. Оттон Ыстапаан анныгар ууруммут аһын аа-дьуо сии олордо. Киргиэлэй бэрт кыраны сиэтэ уонна эттэ: "Аспыт элбэх да соҕус этэ, бүттэҕэ тугун түргэнэй", — диэбитигэр остуолга олорор дьон бары күлүстүлэр. Ыстапаан Барыыһы кытта тэҥҥэ аһаабатын билэн уурунан испит эбит. Ити сэрии эрэ кэнниттэн ас-үөл кырыымчык кэмэ этэ.

Барыыс оҕолоро: 1. Борисов Сүөдэр. 2. Борисова Мааппа. 3. Борисов Мэхээлэ.

1. Борисов Сүөдэр Борисович күүһүнэн-уоҕунан аҕатын лаппа баппыт киһи этэ. Ыйыласка буолар ыһыахтарга Сүөдэри кытта тустар киһи суох эбит. Сургуулук оччотооҕу күүстээхтэрэ холоһон көрөн бараннар, бары баһыйтарбыттара үһү. Биир ыһыахха Сүөдэр Өлөксүөйэп Байбалы тустуох диэбитин Байбал буолумматах. Байбалы ыйыластар күүстээх буолуо диэн өрүү көрөллөр эбит. Сэрии буолуон эрэ иннигэр Сүөдэр дойдутуттан барбыт. Ити баран Алданы булбут. Хатыыстыыр диэн сиргэ тиийэн ойох ылбыт. Эдик диэн уолламмыт. Онтон сэрии буолан Сүөдэр сэриигэ барбыт уонна эргиллибэтэх. Сэ-

риигэ барарыгар ойоҕо хат хаалбыт. Ол оҕото Маша диэн. Ити оҕолор улаатан ыал буолбуттар. Оҕолоро, сиэннэрэ элбэх дииллэр.

2. Борисова Мааппа Борисовна Федоров Уйбаан Уйбаанабыс (Холоруктуур Уйбаан) диэн Мэйик киһитэ эрдээх этэ. 9 оҕоломмуттара. Уйбааннаах сут дьылга Үөһээ Бүлүү Намыгар көспүттэрэ. Оҕолоро бары онно улааппыттара, үөрэхтэммиттэрэ. Бары ыал ийэтэ-аҕата буолбуттара.

Оҕолоро: а) Бухаева Анастасия Ивановна, 8 кылаас үөрэхтээх, маляр, столяр. Икки оҕолоох: Юра уонна Люда. Люда икки оҕолоох;

б) Федоров Александр Иванович — хирург-врач. Эдэригэр улаханнык туста сылдьыбыта. Үөһээ Бүлүү күүстээх тустууктарыттан биирдэстэрэ этэ. Кэргэнэ Ирина Николаевна — оҕо враһа. Оҕолоро: Айаал, биир оҕолоох; Таня, икки оҕолоох — Ира уонна Саша;

в) Федоров Уйбаан Уйбаанабыс оҕолоро: Юра, 3 оҕолоох; Люда, 4 оҕолоох; Боря, оҕото суох; Уля, 2 оҕолоох; Спира, 2 оҕолоох;

г) Федорова-Ефремова Мавра Ивановна — үрдүк үөрэхтээх учуутал. Оҕонньоро Ефремов Семен Михайлович советскай-партийнай үлэһит. 4 оҕолоохтор, 9 сиэннээхтэр. Оҕолоро: Ефремов Игорь, оҕолоро Вика, Сеня; Ефремова Вера, оҕолоро Дьөгүөр, Женя, Лера; Ефремова Надя, оҕолоро Алена, Христина, Саша, Найа; Ефремов Миша оҕолоро — Мира уонна Сеня;

ҕ) Федорова Софья Ивановна — зоотехник. Оҕолоро: Мааппа, икки уоллаах; Ыстапаанньыйа, оҕото суох;

д) Федорова Зоя Ивановна — үрдүк үөрэхтээх учуутал, Тамалакаанҥа нэһилиэк баһылыга. Оҕолоро: Спартак, икки оҕолоох; Славик, оҕото суох; Сергей, икки уоллаах;

дь) Федоров Григорий Иванович — орто үөрэхтээх слесарь. Оҕолоро: Айта, икки оҕолоох; Настя, икки оҕолоох; Зина, 1 оҕолоох;

е) Федоров Федор Иванович — орто үөрэхтээх. Сылгыһыт. Үс оҕолоох;

ж) Федорова Наталья Ивановна — орто үөрэхтээх. Повар. Оҕолоро: Наташа, Павлик, Сергей.

Барыыс кыыһа Мааппа Үөһээ Бүлүүгэ Тамалакаанҥа олорор. 26 сиэннээх, 38 хос сиэннээх. Сааһа 94-дэ.

3. Борисов Михаил Борисович бастакы кэргэнэ Наталья диэн Өлүөхүмэ дьахтара. Киниттэн үс оҕолоох: а) Борисов Михаил Михайлович, 3 кыыстаах, 4 сиэннээх; б) Борисова Тамара Михайловна, икки кыыстаах, Өлөөҥҥө бырааһынан үлэлиир; в) Борисова Ксенья Михайловна, икки кыыстаах, икки сиэннээх.

Михаил Борисович сэриттэн кэлэн баран Ньурбаттан төрүттээх Евдокия диэн дьахтары ылбыт. Киниттэн оҕолоро: а) Борисов Михаил Михайлович, кэргэнэ суох; б) Борисов Аркадий Михайлович, Алданҥа олорор, соҕотох; в) Борисова-Карпова Валентина Михайловна, үс оҕолоох, Нерюнгрига олорор; г) Борисова Октябрина Михайловна, икки оҕолоох, Дьокуускайга олорор.

Бэтиикэ Огдооччуйа

Бэтиикэ Огдооччуйа эрэ кимэ биллибэт. Оҕолоро: **Баһылай, Мукуруйа Өлөксөй, Кэлэҕэй Мэхээлэ, Харытыана, Сүөдэр**.

I. Баһылай Үгүлээккэ олохсуйбут, Уочук диэн уолламмыт, ол уола төһө ыччаттаммыта биллибэт.

II. Мукуруйа Өлөксөй Өксүүн диэн кыыстаах, Өксүүн оҕонньоро Тараас диэн киһи. Оҕолоро: 1. Тарасов Сергей. 2. Тарасов Дабыыт.

1. Тарасов Сергей Үгүлээттэн төрүттээх Багачанова Маарыйаны кытта ыал буолаллар. Сергей эдэр сааһыгар сэллик буолан өлөр. Киниттэн Баһылай диэн уол оҕо хаалар. Сергей өлбүтүн кэннэ Маарыйаны Долгунов Хоноҕой ылар, онон Баһылай араспаанньата Долгунов диэн буолар. Баһылай сүрдээх үчүгэйдик үөрэммитэ, үрдүк үөрэхтэммитэ. Улахан эппиэттээх үлэлэргэ үлэлээбитэ. Үөһээ Бүлүүгэ райком секретарынан, республика телевидениетин комитетын председателин солбуйааччытынан, Дьокуускай куорат горсоветын председателин солбуйааччытынан, Дьокуускай куорат Ярославскай оройуонун Сэбиэтин председателинэн о.д.а. эппиэттээх үлэлэргэ үлэлии сылдьыбыта. Баһылай Сергеевич кэргэннээх, бэйэтиттэн оҕото суох.

2. Тарасов Дабыыт сэриигэ баран өлбүтэ. Кэргэнэ эмиэ Үгүлээттэн төрүттээх Даарыйа диэн этэ, Дабыыт сэриигэ барарыгар Уйбаан уонна Маайа диэн оҕолордоох этэ. Сэрии кэмигэр аччыктааһын саҕаламмыта. Даарыйа икки оҕотун кытта урууларыгар Үгүлээккэ көспүтэ. Уйбаан улахан киһи буолан баран өлбүт. Маайа төһө ыччаттаммыта биллибэт.

III. Кэлэҕэй Мэхээлэ Үөһээ Бүлүүгэ Маҥаас диэки олохсуйбут. Оҕолоро: 1. Сэмэн. 2. Байбал (Чохороон). 3. Маарыйа. 4. Чоппойоон.

Бу дьон Маҥааһынан, Кырыкыйынан үөскээбиттэр. Оттон Маарыйа Ньурбаҕа Дьаарханҥа барбыт.

IV. Харытыана Кырыкыйга олохсуйбут. Кубайык Миитэрэй, Кубайык Ньукулай диэн уолаттардааҕа үһү.

V. Сүөдэр туһунан билэр киһи суох.

Ыйыластар кырдьаҕастара былыр уруулларын-аймахтарын кытта ситимнэрин быспакка билсиһэ тураллара үһү. Кэлин сыллар-күннэр аһан истэхтэрин ахсын уруурҕаһыы мөлтөөтөр-мөлтөөн, аттар-атан, ыраатталр-ыраатан испит. Төрдү-ууһу билэр кырдьаҕастар аҕыйаатар-аҕыйаан, билигин букатын да суох буоллулар диэххэ сөп.

Маттаҕаа Силип

Маттаҕаа хаҥсыа саҕалаах, уһун унуохтаах, иҥиирдээх-ситиилээх, күүстээх-уохтаах киһи эбит. Соҕотоҕун сылдьан киһи көрбөтүгэр олус кэрэтик ыллыырын истэллэрэ үһү. Киһи баарыгар хаһан да ыллаабат эбит. Күүстээҕин туһунан икки кэпсээн баар. Биирдэ ата Үчүгэй Үрэх күҥкүйэтин кыайан туораабакка, чугурунҥаабыт. Онуоха бабыгырыы түһэн баран, атын көнтөһүттэн уонна көҕүлүттэн тутан умса тардан тобуктатан баран, муннунан сиргэ лигийбит. Иккиһэ, Сэмэтээски Дьокуускайга баран тустан тэҥнээҕин булбакка, аатыран кэлбитин эһиилигэр Букачаакка ыһыах тэрийбит (ыспыт). Онно ыйыластары ыҥырбыттар. Ол ыһыахха Сэмэтээскини кытта Маттаҕааны туһуннарбыттар. Онно Маттаҕаа биирдэ бырахпыта диэн Тыаһыт уола Ыстапаан кэпсээбитэ. Биирдэ Маттаҕаа Үөһээ Бүлүүгэ киирэ сылдьан Манчаары Баһылайы көрсөн илии тутуспут. Онуоха Манчаары: "Маннык көрүҥнээх киһи буолан бараҥҥын улахан күүһэ суох эбиккин, табаҕайыҥ чараас эбит", — диэн мыыммыта үһү диэн уола Сүөдэр кэпсээбитэ.

Маттаҕаа ойоҕо — Чоҥкунуур сиэнэ Моҕото Баһылайын кыыһа Даарыйа—Угаалаах эмээхсин (Чоҥкунуур Көтөрдөөххө Боллохтоох икки Күһүт икки ардыгар кыра көлүйэ кытыытыгар олорбут киһи). Моҕото Баһылайын оҕолоро: Хаппытыан, Даарыйа—Угаалаах эмээхсин, Киһилээх эмээхсинэ, Суптуй эмээхсинэ.

Хаппытыантан Хаппытыанаптар аймахтара үөскүүр.

Даарыйаттан Филипповтар ууһууллар.

Киһилээх эмээхсиниттэн Киргиэлэй төрүүр. Киһилээх Киргиэлэйин оҕолоро: Өндүрэй, Хонооһой, Аана. Өндүрэйтэн төрүүллэр: Балбаара, Марыына. Балбаара эрэ Хабырыыса Бүөтүрэ (Адвокат Бүөтүр). Кинилэр уоллара Алексеев Михаил Петрович — Хабырыыса Бүөтүрүн Мэхээлэтэ.

Суптуй эмээхсиниттэн Байбал уонна 4 кыыс төрүүр. Суптуй Байбала 5 оҕолоох.

Татыйаан оҕолоро: Корякин Василий Павлович, Корякин Николай Павлович, Корякина Светлана Павловна.

Бу дьонтон Корякин Николай Павлович уһулуччу талааннаах. Саха сирин күүстээх тустууктарыттан биирдэстэрэ этэ. Республика элбэх төгүллээх чемпиона, абсолютнай чемпиона буолуталыы сылдьыбыта.

Кэнники кэмнэ тустуутун бырабан баран, оһуокайдьыт буолла. Саха сирин бастың этээччитин аатын элбэхтик ылла.

Михайлова Анастасия Павловна Маҥааска Испирдиэн диэн кэргэннээх этэ. Сэриигэ баран өлбүт. Уйбаан уонна Ылдьаана диэн оҕолордоох.

Долгунова Мааппа Павловна. Оҕонньоро Долгунов Семен Данилович. Оҕолоро: Долгунова Раиса Семеновна, Аркадий Васильевич, Василий Васильевич, Павел Семенович.

Семенов Василий Павлович. Сэриигэ баран өлбүт.

Семенова Фекла Павловна. Оҕонньоро Васильев Василий Васильевич. Оҕолоро: Надежда Васильевна, Аркадий Васильевич, Василий Васильевич, Анна Васильевна.

Суптуй биир кыыһын Оччугуйкаан диэн ааттаах Мэйик киһитэ ылбыт. Киниттэн Уһун Дьөгүөр — Тимофеев Дьөгүөр төрөөбүт. Дьөгүөр ыйыластары таайырҕаан Мэйиктэн кэлэн, Ыйылас нэһилиэгэ эстиэр диэри, холкуос кытаанах үлэтигэр сылдьыбыта. Төрөппүт оҕото суох.

Суптуй биир кыыһын Чоҥургуур диэн Көтөрдөөх киһитэ ылар. Чоҥургуур кыыһын уолаттара Амыдаев Николай уонна Сэмэн диэн бааллар. Ньукулай хас да оҕолоох. Сэмэн пенсияҕа тахсыар диэри Үөһээ Бүлүү Намыгар учууталынан үлэлээбитэ. Амыдаев Николай Саха сиригэр киэҥник биллэр аатырбыт скульптор, художник.

Маттаҥаа оҕолоро: Аҕааппыйа, Киргиэлэй, Баһылай, Маабыра, Сүөдэр, Маарыйа, Хонооһой.

I. Аҕааппыйа оҕонньоро — Хонойоон. Оҕолоро: 1. Ыстапаан — Тыла суох. 2. Испирдиэн — Ньохорой. 3. Баһылай. 4. Луха. 5. Бүөтүр. 6. Мааччык. Бу оҕолор бары Хонойоноптор диэн араспаанньалаахтар.

1. Ыстапаан — Тыла суох үс оҕолоох: Ньукулай, Володя, Настаа. Ньукулай уонна Настаа хас оҕолоохторо биллибэт.

Володя элбэх оҕолоох: а) Александр эдэригэр өлбүт. б) Зина — картолог, Дьокуускайга олорор. в) Надя — быраас, иитгэр оҕолоох. Кыһыл Сыырга олорор. г) Надя үс оҕолоох. Үөһээ Бүлүүгэ олорор. ҕ) Валя — учуутал. Кэргэнэ Александр, 4 оҕолоох. Үөһээ Бүлүүгэ олороллор. д) Валерий — зоотехник, кэргэннээх. Майа Төхтүрүгэр олорор. дь) Катя — сиэстэрэ. Биир оҕолоох. Үөһээ Бүлүүгэ олорор. Кэргэнэ Багынанов Виктор Алексеевич, суоппар. е) Володя кыра үөрэхтээх, кэргэнэ суох. ж) Олег Үөһээ Бүлүүгэ олорор. з) Коля эмиэ Үөһээ Бүлүүгэ олорор. и) Маайыс — учуутал. Боотулууга олорор. й) Аана, биир оҕолоох. к) Вася — инженер, 3 оҕолоох, Верхоянскайга олорор.

Тыла суох Ыстапаан уола Володя олус булчут, хоһуун-хоодуот киһи этэ. Оннук да буолан бачча элбэх оҕону атахтарыгар туруорбута. Аҕата Ыстапаан аныгы үйэҕэ төрөөбүтэ буоллар улахан уус буолар киһи этэ. Борустуой туттар сэбинэн хатың мастан араас иһити-хомуоһу барытын оҥортуура.

2. Испирдиэн-Ньохорой эдэр сылдьан Алданҥа барбыт уонна дойдутугар кэлэ сылдьыбатах.

3. Хонойоон Баһылай 3 оҕолоох: а) Сааннһа (Улахан Сааннһа), б) Сааннһа (Оччугуй Сааннһа), в) Афоня — Боппой.

а) Улахан Сааннһа эрэ — Михаил Скрябин. Штангист. Саха бухатыырын аатын ылбыт киһи. Оҕолоро: Валя, Саша, Никита, Коля, Андрей, Вика.

б) Оччугуй Сааннһа кэргэнэ Чингис Дармаевич Шоноев. Хирург-бырааc. ЯНИИТ бырааһа этэ. Эдэригэр өлбүтэ. Оҕолордоох: Туйаара, Шура, Баир.

в) Афоня-Боппой үрдүк үөрэхтээх этэ. Эдэригэр өлбүтэ.

4. Хонойоон Лухата Сургуулук Чоҥхой Бүөтүр кыыһын Аананы кэргэн ылбыта. Лухаттан Киристиинэ диэн кыыстаах этэ. Аана Лухаттан араҕан, Угаров Спиридон Ивановичка баран 5 оҕоломмута: 1. Настаа. 2. Маарыйа. 3. Ганя. 4. Кеша. 5. Ольга.

Бу биэс оҕо үөскүүр ыйаахтара тардан, Аана Лухаттан арахпыт эбит. Бу оҕолортон Ганя — Угаров Гаврил Спиридонович наука доктора, профессор, саха бастакы фантаст-суруйааччыта.

Лухаттан кыыһа Киристиинэ Егоров Тимофей Семенович диэн киһиэхэ кэргэн тахсыбыта. Оҕолоро: а) Егорова Клавдия Тимофеевна — биэлсэр. Оҕолоро: Диана — продавец, икки оҕолоох.

б) Нахарова Надежда Тимофеевна. Оҕолоро: Лена, Октя, Коля.

в) Егорова Татьяна Тимофеевна — оператор. Оҕото: Саша.

г) Терентьева Марина Тимофеевна — повар, 6 оҕолоох.

д) Егоров Валерий Тимофеевич (Тыла Суох). Икки оҕолоох.

5. Хонойоонор Бүөтүр. Эдэригэр өлбүт.

6. Мааччык оҕонньоро — Боотулуу киһитэ Буутта уола Буртахов Тайыла. Оҕолоро: а) Буртахов Валерий Данилович — инженер. Үс оҕолоох. Хаҥалас улууһугар олорон, эдэр сааһыгар оһолго түбэһэн өлбүтэ. б) Буртахова Екатерина Даниловна — биэлсэр. Үөһээ Бүлүүгэ олорор. в) Буртахов Василий Данилович. Үөһээ Бүлүүгэ Далырга олорор. 5 оҕолоох. г) Буртахов Александр Данилович — тракторист, 5 оҕолоох. Боотулууга олорор.

II. Киргиэлэй. Маттаҥаа иккис оҕото Киргиэлэй Настаа диэн эмээхсиннээх этэ. Киргиэлэй оҕонньор ыйыластарга суох бэлиэ көрүҥнээх киһи төрөөн-үөскээн, олорон ааспыта. Толуу бараан көрүҥүнэн, дьүһүнэ үчүгэйинэн эдэригэр ала бэлиэ көстүүлээҕэ үһү. Мин кинини кырдьыбытын кэннэ көрбүтүм. Тыҥырахтаах көтөр хараҕын курдук сырдык, ыраас харахтаах, нууччалыы көрүҥнээх оҕонньор эбит этэ. Тута баттаан этэринэн, бэлэм айаҕынан, булугас өйүнэн инилэриттэн барыларыттан ордуга үһү. Булчутунан, ытааччытынан, тутуута түргэнинэн тэҥнээҕэ суоҕа буолуо диэн Сааба Сахаара кэпсиир буолара. Бэйэтэ оҥостубут уһанар сэбинэн киил мастан уонна хатыҥтан таҥалай, тиит табаар курдук уонна саахымат ойуулардаах

үс суол остуолу оҥортообутун кыра сылдьан көрөр этибит. Олортон биир остуол иитгибит кыыһа Кыдаева Ольга дьиэтигэр баар этэ. Ону көрөн баран, билиҥҥи кэм аатырбыт ууһа Боескоров Степан Тимофеевич: "Дьиҥнээх уус диэн Киргиэлэй оҕонньор эбит. Биһиги диэн киниэхэ холоотоххо көннөрү дьон эбиппит", — диэн турардаах.

Киргиэлэй оҕонньордоох дьүһүннээх үчүгэйэ, сырайдаах сырдыга, уҥуохтаах урана күн соҕотох төрөппүт кыыстаахтар эбит. Бу кыыһы дьүһүннээх бүрэтэ, уҥуохтаах омнуота Чыачык диэн аатталах Үгүлээт киһитигэр эргэ биэрбиттэр. Кыыстара оҕолонон баран, сыыстаран өлбүтүн Бакыйга көмпүттэр. Оҕонньор кыыһын уҥуоҕун бэйэтэ туппут. Кыра сылдьан ол уҥуоҕу салгыбакка көрөр буоларбыт, үчүгэйэ бэрдин иһин.

Киргиэлэй оҕонньор Мэйиккэ көссүүгэ оҥорбут **Тоотоо Ньукулай** диэн уоллаах этэ. Мин кинини көрбөтөҕүм. Букатын дьүһүннүүн, саҥарардыын Маттаҥаа Сүөдэрин курдук оҕонньор диир буолаллара. Оттон Тоотоо ыйыластары олус уруургуур этэ дииллэрэ. Оҕолоро: 1. Николаева Федора Николаевна — сиэстэрэ. 2. Роза Николаевна — иитээччи. Кэргэнэ Владимир Алексеевич Тимофеев — учуутал. Оҕолоро: а) Таисия, 4 оҕолоох. б) Алеша, оҕолордоох. в) Коля — инженер, икки оҕолоох. г) Марина, уруһуй учуутала. ҕ) Гульнара, иистэнньэҥ. д) Алена, медицина киинигэр сиэстэрэ. дь) Ая, кэргэнэ Боескоров Василий Степанович. е) Мичийээнэ, сиэстэрэ. 1 оҕолоох.

Аны туран Тоотоо Ньукулай көссүүгэ оҥорбут Маруся диэн 10 оҕолоох кыыстаах. Оҕонньоро Чээ Миитэрэй диэн этэ. Өр буолла арахсыбыттара. Маруся Дьокуускайга олорор.

III. Баһылай — Маттаҥаа үһүс оҕото. Тустуук бөҕө киһи. Бүлүү куоратыгар киирэн иккитэ туста сылдьыбыта үһү. Ойоҕо Маайыска Сургуулук киһитэ Дадас кыыһа. Маайыска оҕоломмотох, онон Кыдай Ньукулай уола Энгиэттэйи уонна Маайыска балта Марыына кыыһын Өлөксөөндүрэни иитгибиттэр. Өлөксөөндүрэни Боеков Бүөтүр диэн Ээйик киһитэ ылбыт. Оҕолоро: 1. Боекова Ольга Петровна, 6 оҕолоох; 2. Полина Петровна — үрдүк үөрэхтээх; 3. Вера Петровна, атыылааччы, 2 оҕолоох; 4. Василий Петрович, 3 оҕолоох; 5. Валентина Петровна — 1 оҕолоох; 6. Игорь эдэригэр өлбүтэ.

(Энциэттэй оҕолорун Сэчи Быладьыымырга көр.)

Баһылай сыл аайы сыарҕа хаара турда да, Ээйиккэ кыыһыгар кэлэн билсэн барар идэлээх эбит. Биирдэ Ээйиктэн төннөн иһэн Дьоҥкутакыыт икки, Мөрөйү икки ардыгар үүрэргэ атыллыбыт. Сор бөҕөҥү көрөн Мөрөйүгэ тиийэн өлбүт.

IV. Маабыра Сургуулук Бойуоска уола Силипиэни кытта ыал буолан 4 оҕоломмут: 1. Боескоров Испирдиэн. 2. Хабырыылла. 3. Мааппа. 4. Мааппыйа (Кыра Мааппа).

1. Боескоров Спиридон Ксенофонтович сэрии иннигэр Өлөөҥҥө тахсан олохсуйбут. Кэргэнэ Марина Васильевна — Мунур тоҥус

кыыһа. Мунур Баһылай — Дьагдакаар диэн көтүөр кыната эрэ суох аатырбыт сүүрүк киһи уола. Дьагдакаартан илиитэ-атаҕа мунур уол төрөөбүт. Оннук оҕо төрөөбүтүгэр араастаан тойоннообуттар. Чугас уруулара улаханнык хомойбуттар, сорохтор абааһы анаардаах оҕо диэбиттэр, билгэһит бэртэрэ сиртэн-халлаантан ыйаахтаах бэлиэ киһи төрөөбүт, хайаан да киһи-сүөһү төрдө буолар дьоллоох киһи буолуо, илиитэ-атаҕа итэҕэһин айыыһыт өйүнэн-мэйиитинэн ситэрэн айбыт буолуохтаах диэбиттэрэ үһү. Кырдьык, билгэһиттэр эппиттэрин курдук, Мунур Баһылай киириилээх-тахсыылаах атыыһыт бэрдэ киһи буолбут. Өйүнэн-санаатынан, тылынан-өһүнэн уһулуччу киһи киэнэ кэрэмэһэ буолбут. Ээйиктэн Өлөөҥҥө барар саамай көнө сыарҕа суолун сулустарынан уонна ыйынан-күнүнэн сирдэтэн кини тобулбут. Ол кини суоллаабыт суолунан салгын суола үөскүөр диэри таһаҕас бөҕө таһыллыбыта, дьаам сүүрдүүтүн саҕана эҥинэ бэйэлээхтэр өрөтаҥнары суккуллубуттара үһү.

Испирдиэн Өлөөҥҥө наар салайар үлэҕэ, холкуос бэрэссэдээтэлиттэн оройуон Сэбиэтин бэрэссэдээтэлин солбуйааччыга тиийэ күүһүн харыстаабакка, дьиҥ-чахчы коммунистыы үлэлээбитэ. Өлөөн биир уулуссатыгар кини аатын иҥэрбиттэрэ. Оҕолоро: Эдуард, Галя, Ольга, Маша, Люда.

а) Эдуард кэргэнэ Роза Васильевна, Өлөөн олохтооҕо, иистэнньэҥ идэлээх. Өлөөн бөһүөлэгэр иистэнэр мастарыскыайы төрүттээбитэ. Оҕолоро: Марианна, үрдүк үөрэхтээх, икки оҕолоох; Вася, 3 оҕолоох; Марфа; Жанна, үрдүк үөрэхтээх.

б) Боескорова Галина Спиридоновна Ленинградка Герцен аатынан пединституту бүтэрбитэ. Өлөөн орто оскуолатыгар учууталлыы сылдьан эдэр сааһыгар ыалдьан өлбүтэ. Алена диэн кыыстааҕа учуутал үөрэҕин бүтэрбитэ. Иван Иванович Местников диэн Уус Алдан уола кэргэннээх. Ксенья, Айтал диэн оҕолоохтор.

в) Ольга Спиридоновна — ветеринар. Оҕолоро: Игорь уонна Марина. Игорь — киномеханик. Кэргэнэ Анна Афанасьевна. Оҕолоро: Оля, Эрик, Виталий, Кеша. Марина — биэлсэр. Кэргэнэ Платон Гаврильевич Семенов. Оҕолоро: Галя, Ганя, Айза.

г) Мария Спиридоновна Боескорова-Бятинская Ташкеҥҥа үрдүк үөрэҕин бүтэрбитэ. Нуучча тылын учуутала. Оҕонньоро Бятинскай Владимир Афанасьевич. Булчут. Оҕолоро: Лиза. Кини оҕолоро: Диана уонна Саина. Эльвира — экономист. Кэргэнэ — Еремеев Андрей Андреевич экономист. Оҕолоро: Ксенья.

ҕ) Людмила Спиридоновна оҕолоро: Захар уонна Маша.

2. Боескоров Гаврил Ксенофонтович — филологическай наука кандидата. Кэргэнэ — Панченко Анна Герасимовна. Оҕолоро: Боескоров Вячеслав Гаврилович — психиатр-быраас. Боескоров Геннадий Гаврилович — биология наукатын кандидата.

3. Боескорова Марфа Ксенофонтовна. Кэргэнэ Самсонов Семен

сэриигэ баран өлбүтэ. Мааппа үс оҕону кытта тулаайах хаалбыта. Сэрии ыар тыынын, холкуос кытаанах үлэтин барытын көрсүбүтэ. Оҕолоро: Маарыйа, Уйбаан, Ылдьаа, Дьуур, Володя.

а) Маарыйа Семеновна кыра үөрэхтээх. Кэргэнэ Николаев Олимпий Николаевич — учуутал. Боотулуу Ньуккаа уола. Маарыйалаах Олимпий улаханнык сааһырбакка сылдьан ыалдьан өлбүттэрэ. Оҕолоро: Иван — физик. Николаев Семен — зооинженер. 2 оҕолоох. Виктор — быраас. 2 оҕолоох.

Бу уолаттар олус бэркэ үөрэммиттэрэ, бары үрдүк үөрэхтэммиттэрэ. Хомойуох иһин, саҥа үлэһит буолаат, күөгэйэр күннэригэр сылдьан ыалдьан өлбүттэрэ.

б) Самсонов Иван Семенович — медицинскэй наука кандидата. Республика аатырбыт хирурдарыттан биирдэстэрэ этэ. Эдэр сааһыгар хомолтолоохтук эмискэ ыалдьан өлбүтэ. Кэргэнэ Александра Петровна Мэҥэ Хаҥаластан төрүттээх. Оҕолоро: Самсонов Эдуард, 2 оҕолоох; Семен, 2 оҕолоох; Сардаана. Бу оҕолор үһүөн үрдүк үөрэхтээхтэр.

в) Самсонов Илья Семенович — физико-математическай наука кандидата. Соҕуруу полюска — Антарктидаҕа үлэлээбит экспедицияҕа сахаттан бастакынан 3 сыл үлэлээбит учуонай. Илья Семенович космофизиканан утумнаахтык дьарыктана сылдьан хомолтолоохтук ыалдьан өлбүтэ. Кэргэнэ Кирова Зинаида диэн этэ. Оҕолоро: Самсонов Илья (өлбүтэ). Ньургун.

г) Самсонов Юрий Семенович — физик. Оҕото-уруута суох.

ҕ) Самсонов Владимир Семенович орто үөрэхтээх. Ойоҕо Сургуулук Моой сиэнэ Мария. Оҕолоро: Ирина, Роза Үөһээ Бүлүүгэ олороллор.

4. Боескорова Марфа (Кыра Мааппа) Ксенофонтовна. Кэргэнэ Семенов Данил үөрэхтээх, үлэһит киһи этэ. Мааппыйа үйэтигэр райпоҕа бухгалтерынан үлэлээбитэ. Потребкооперация туйгуна. Оҕолоро:

а) Васильева Наталья Даниловна — биолог. Үөһээ Бүлүү гимназиятыгар учууталлыыр. Кэргэннээх. 2 кыыстаах.

б) Семенов Иван Данилович идэтинэн физика учуутала. "Үөһээ Бүлүү" МТ дьаһалтатыгар үлэлиир. Оҕолоро: Марфа, Данил, Уйбаанчык, Александр, Наташа.

в) Семенов Виктор Данилович — үрдүк үөрэхтээх. Кэргэннээх, 1 кыыстаах.

V. Сүөдэр—Филиппов Сүөдэр Филиппович. Сургуулук Тохтоҥос Уйбаан кыыһын Мотуруунаны ылбыт. Оҕолоро: 1. Филиппов Маппыырай, 2. Филиппова Маарыйа.

1. Филиппов Маппыырай бастакы ыҥырыкка сэриигэ барбыта уонна сэрии бүппүтүн кэннэ кэлбитэ. Хаста да бааһыра сылдьыбыт. Өстөөҕү кыайыы үөрүүтүн Берлиҥҥэ көрсүбүт. Сэриттэн уҥа хараҕа эргэлэнэн кэлбитэ. Сэриигэ барыан иннинэ көтөн иһэр көтөрү күөрэтэн ытыыга тэҥнээҕэ суоҕа үһү. Сэриигэ барарыгар икки уостаах тульскай

саатын ууран барбыт. Эргиллэн кэлэн баран, ол саатынан ытар этэ. Кыайан көрбөт да буоллар, ытарынан Ыйыласка бастыҥнара этэ.

Маппыырай Боотулуу Луха — Лабырыай кыыһын Саанньаны ойох ылбыта. Оҕолоро: а) Филиппов Дьарааһын. 2 оҕолоох, Далыырга олорор. б) Филиппова Полина Василий Иванович Иванов (Кучук) диэн ветврач үөрэхтээх оҕонньордоох. Элбэх оҕолоохтор. в) Филиппова Тамара. Кэргэннээх, хас да оҕолоох. г) Филиппов Володя эдэригэр өлбүт. ҕ) Филиппова Нина кэргэннээх, оҕолордоох. д) Филиппов Ваня. дь) Филиппов Вася.

Бу оҕолор бары кыра үөрэхтээхтэр. Маппыырайдаах Саанньа сааһыран баран өлбүттэрэ.

2. Филиппова Маарыйа ийэлээх аҕата тыыннаахтарыгар 20-тигэр ыалдьан өлбүтэ.

VI. Маарыйа. Маттаҥаа Маарыйатын Боотулуу Көтөрдөөҕүн киһитэ Тараас Өндүрэйэ ылбыта. Өндүрэй утуйар уута суох олус хоһуун киһитэ үһү. Бэйэлэригэр сөп сылгы-ынах сүөһүлэнэн быр-баччы олорбут ыаллар этэ. Оҕолоро: 1. Тарасова-Корякина Ылдьаана. 2. Тарасов Уйбаан. 3. Тарасова Ольга. 4. Тарасова Өрүүнэ.

1. Тарасова-Корякина Ылдьаана Андреевна Боотулуу киһитэ Корякин Мэхээлэ диэн эрдээх этэ. Мэхээлэ Боотулууга суох иҥиирдээхситиилээх күүстээх, кытыгырас киһитэ үһү. Сэрии саҕана Боотулууга сэбиэттээн олорон, күһүн хаар түспүтүн кэннэ, этэрээт тэринэн тахсан дезертирдэри туппуттара. Олор истэригэр Ньыыкан (Ойуун Ньыыкан) баар эбит. Тутар кэмнэригэр Ньыыкан куоппут уонна ыалга кэлэн бэйэтин кэлгийтэрбит. Кэлгиллэн олорор киһини Мэхээлэ иккитэ охсубут. Онуоха Ньыыкан: "Ама да бу буолбутум иһин, бииргэ үөскээбит киһиттэн охсуллар олус да хомолтолоох, кыһыылаах буолар эбит!" — эрэ диэбит. Сарсыныгар Мэхээлэ Ньыыкаҥҥа көбүөрдээх лэппиэскэ аҕалан биэрбит. Онуоха Мэхээлэ барбытын кэннэ Ньыыкан: "Оҕобун кытта аахсар буоллубут", — диэбит. Үс хонон баран, Мэхээлэ эмискэ өлбүт.

Ылдьаана иккис кэргэнэ — Семенов Петр Николаевич (Ньалбах уола). Сэрии кэнниттэн Ээйиккэ кэлэн баран, өлүөхтэригэр диэри олорбуттара.

2. Тарасов Иван Андреевич — историческай наука кандидата, улуу сэрии кыттыылааҕа. 4 оҕолоох. Кыргыттарын аатын билбэтим. Бэйэтин аатынан Иван диэн, эһэтин аатынан Андрей диэн уолаттардаах.

3. Тарасова Ольга Андреевна 1942—1945 сс. Үөһээ Бүлүүгэ ЫБСЛКС оройуоннааҕы комитетын бастакы секретарынан үлэлээбитэ. Оҕонньоро — Капустин Михаил Дмитриевич, аатырбыт журналист, персональнай пенсионер этэ. Соторутааҕыта өлбүтэ. Андрей уонна Диана диэн оҕолордоохтор.

4. Тарасова Ирина Андреевна Виктор диэн уоллаах этэ. Ханна тиийбитин билбэтим.

VII. Хонооһой — Маттаҥаа саамай ылгын уола. Эбэбит Угаалаах эмээхсин биһиги аҕабытын 50 сааһыттан тахсан баран, оҕолоро барылара улахан дьон буолан, сорохторо ыал буолбуттарын кэннэ, төрөппүт. Ийэбит Аҕааппыйа — Кучаар Энгиэттэйин кыыһа.

Аҕабыт сэрии иннигэр Ыйыласка "Үһүк кыраай" холкуоска аҕыйах сыл бэрэссэдээтэллээбитэ. Сэрии буолбутун кэннэ Булунҥа Бухта Тиксиигэ балык үлэтигэр 3 сыл сылдьыбыта. Сэрии бүтүөн иннигэр босхолообуттара. Булунтан бары сатыы айаннаан кэлбиттэрэ. Биһиги аҕабыт Эдьигээнинэн, Үгүлээтинэн кэлбитэ. Үгүлээттэн табаарыһа табанан аҕалбыта. Балык үлэтигэр Сургуулуктан Борбууйап Тимофей уонна Буһууйап Уочук сылдьыбыттара, эмиэ сатыы Бүлүүнэн кэлбиттэр этэ.

Бииргэ төрөөбүттэр үспүт: 1. Розалия. 2. Ефим. 3. Сидор.

1. Розалия кыра үөрэхтээх. Кэргэнэ Николаев Александр Тимофеевич — Үөһээ Бүлүү Баттах кыыһа Улахан Балааҕыйа уола. Өлөксөөн Үөһээ Бүлүү бастакы суоппардарыттан биирдэстэрэ этэ. Сэриигэ суоппарынан сылдьыбыт. Оҕолоро: Лана, Таня, Саша, Афоня.

а) Николаева Светлана Александровна — учуутал. Кэргэнэ Николаев Владимир Николаевич эмиэ учуутал. Дүллүкү оскуолатыгар парашютнай спорду төрүттээбит киһи. Оҕолоро: Виктория — учуутал. Кэргэннээх, оҕолоох. Сардаана Владимировна — студент.

б) Николаева Татьяна Александровна — быраас. Кэргэнэ Михайлов Аркадий телевидение үлэһитэ. Ньурбаҕа олороллор.

в) Николаев Александр Александрович — суоппар. Кэргэнэ — Кашлакова Раиса Васильевна — бухгалтер. Александр эдэр сааһыгар соһумардык ыалдьан өлбүтэ.

г) Николаев Афанасий Александрович — тиис технигэ. Үөһээ Бүлүүгэ олорор. Оҕолоро: Сидор уонна Юрий. Өссө кыра уоллаах кыыс оҕолоохтор.

2. Ефим — саха тылын уонна литературатын учуутала.

3. Филиппов Сидор Афанасьевич орто үөрэҕи Үөһээ Бүлүүгэ бүтэрэн баран, "Дүллүкү" совхозка суоппардаабыта. Онтон Москваҕа Тимирязев аатынан академия электротехническай факультетын бүтэрэн кэлэн, Хороҕо кылаабынай инженеринэн үлэлээбитэ. Сотору "Дүллүкү" совхоз директора буолбута. Кэлин Үөһээ Бүлүү райсоветын бэрэссэдээтэлинэн, Нам оройуонун райкомун бастакы секретарынан, тыа хаһаайыстыбатын министрин бастакы солбуйаччытынан, "Север" АПК генеральнай директорынан үлэлээбитэ. Кэлин Москваҕа СР бастайааннай бэрэстэбиитэлин бастакы солбуйаччытынан үлэлээбитэ. Сидор Афанасьевич — Саха Республикатын тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ. Кэргэнэ — Колесова Светлана Конфеевна — нуучча тылын учуутала. Дьокуускайга олороллор.

Оҕолоро: Айталина Нам орто оскуолатын үрүҥ көмүс мэтээлинэн бүтэрэн баран, Москваҕа үрдүк үөрэҕи бүтэрэн, социолог-экономист

идэтин ылбыта. Билигин Дьокуускайга сыаналаах кумааҕыны дьаһайар отдел начальнига. Кэргэнэ — Трофимов Максим Макарович "Якутэнерго" үлэһитэ. Оҕолоро: Сиидэркэ уонна Мичил кыралар.

Агаша — үрдүк юридическай үөрэхтээх. Кыра кыыстаах.

Мин дьонум сэрии саҕана **Маша** диэн тулаайах хаалбыт урууларын кыыһын иитгибиттэрэ. Маша кыра эрдэҕиттэн олус өйдөөх, ис хааныттан көнө-көрсүө оҕо этэ. Тыа сирин оҕото буолан хара үлэҕэ эриллэн улааппыта. Холкуос кытаанах үлэтин, аччыктыыры, тоҥоруохатары барытын билбитэ. Олус үчүгэйдик үөрэммитэ. Онуһу бүтэрэн баран, ыал буолбута. Кэргэнэ — Өргүөт уола Васильев Миша. Тракторист. 3 оҕолоохтор: Алик — 10 кылаас үөрэхтээх. Сергей суоппар, кэргэннээх, оҕолоох. Уля Санкт-Петербурга үрдүк үөрэххэ үөрэнэр, Алик диэн кэргэннээх, уол оҕолоохтор.

Маша СГУ нуучча тылын уонна литературатын отделениетын бүтэрбитэ. Оччолорго куоракка кыра оҕолорун илдьэ сылдьан үөрэммитэ. Ол кэмҥэ Аликтаах Сергей ийэлэрин батыһа сылдьар кыра оҕолор этилэр, оттон Уляны көтөҕө сылдьан үөрэммитэ. Экзамены туттарарыгар уолаттарын көрүдүөргэ хаалларан, кыыһын көтөҕөн киирэрэ. Ол кини курдук үөрэммит, бука, аҕыйах буолуо. Суох да буолуо дии саныыбын. Үөрэҕин бүтэриэҕиттэн Сургуулукка нуучча тылын уонна литературатын учууталынан үһуннук уонна тахсыылаахтык үлэлээтэ.

Хабах Миитэрэй

Дарбыан уола Хабах Миитэрэй икки кыыстаах: **Мээндээр Маарыйа, Чуохаа Маарыйа.**

I. Мээндээр Маарыйаны Сэмэтээски уола Иэгэй Уйбаан ылбыт. Иэгэй Уйбаан бэчээтинэй үрдүктээх, уу кулуһунун курдук көбүскөнө унуохтаах, тимир хара дьүһүннээх уол оҕо киэнэ одьунаас бэрдэ эбитэ үһү. Хотунан-соҕуруунан суол ийэ хотуну өрө-таҥнары сыыйбыт ырыаһыт, олоҥхоһут бэрдэ, хаартыһыты көрүстэҕинэ хаартылыыр, күүһүмсүйэр эр бэртэрин кытта кулаабай охсуһар, тустар, мас тардыһар, быһатын эттэххэ, көртөн көрөн турбат эр бэрдэ, элик үтүөтэ диэн кини эбит. "Маҥан атын миинэн баран, кырымаҕа суох кыҥкынас куолаһынан ыллаан кыҥкынатарын ырыатын дорҕооно бүтүөр, ыраатыар диэри истэн тураччыбыт", — диэн Чөкөр оҕонньор кэпсиир буолара.

Оҕолоро: 1. Сэмиэнэп Баһылайка. 2. Саппырыан. 3. Көстөкүүн. 4. Тыаһыт Уйбаан. 5. Хобороос. 6. Сэмэн (Эмэһэтэ суох). 7. Ньукулай.

1. Баһылайка сэрии буолуон иннигэр Өлөөҥҥө тахсыбыт. Өлөөҥҥө райком иккис секретарынан үлэлээбит. Бастакы кэргэниттэн Аана, Люба, Василиса, Маша диэн оҕолордоох этэ. Иккис кэргэниттэн Ваня диэн уоллаах. Бу дьон оҕолорун-урууларын билбэтим. Баһылайка бэйэтэ сааһыран баран, Үөһээ Бүлүүгэ өлбүтэ.

2. Саппырыан Сургуулук Тохтоҥос Уйбаан кыыһа Марыынаны ылбыта. Кеша уонна Баһылай диэн уолаттардаах этэ. Кеша сэриигэ баран өлбүтэ. Баһылай кыра сылдьан, атаҕа ытык ыарыы буолан, нэһиилэ хаамар этэ. Ол гынан баран үйэтигэр ветсанитарынан үлэлээбитэ. Илиитигэр аһара күүстээх дииллэрэ. Биирдэ Сургуулук кулуубугар кольцоҕа оонньооһун буолла. Онно Баһылай оонньуурун киһи эрэ барыта сөхпүтэ. Букатын чэпчэкитик араас нүөмэри барытын толорбута. Ону көрөн олорон, Борбуев Тимофей диэн Сургуулук ытыкмааны киһитэ: "Баһылай атаҕын айылҕа сарбыйбатаҕа буоллар, хайаан да албан аатырар инҥиирдээх-ситиилээх киһи буолуохтаах этэ", — диэбитэ.

Саппырыаннаах Марыына улаханнык сааһырбакка сылдьан ыалдьан өлбүттэрэ. Уоллара Баһылай дьонун кэнниттэн сотору эмиэ өлбүтэ.

3. Көстөкүүн Огдуос диэн Тыаһыт уола Ыстапааннаах иитгибит кыыстара ойохтоох этэ. Бэйэлэриттэн оҕолоро суох. Көстөкүүн инитэ Тыаһыт Уйбаантан Кеша уонна Аана диэн икки оҕону иитгибиттэрэ.

Көстөкүүн сэрии иннигэр саҥа ситэн-хотон бөҕөргөөн иһэн сэриигэ барбыта уонна эргиллибэтэҕэ. Иитгибит оҕолоро Кеша билигин Үөһээ Бүлүүгэ олорор, хас да оҕолоох, сиэннэрдээх. Аана (Борисова Аана) Сургуулукка олорор, хас да оҕолоох, сиэннэрдээх.

4. Тыаһыт Уйбаан. Ойоҕо Сургуулук Моой кыыһа Борускуо. Уйбаан сэриигэ баран өлбүтэ. Оҕолоро: Өлөксөөн, Баһылай, Өлөөнө, Кеша, Семен.

а) Өлөксөөн — Семенов Александр Иванович Үөһээ Бүлүү физмат оскуолатын аатырбыт математик учууталларыттан биирдэстэрэ. Саха АССР үтүөлээх учуутала. Аатырбыт-сураҕырбыт СССР народнай учуутала М.А.Алексеев физмат оскуоланы тэрийэригэр улаханнык көмөлөспүт, үлэлэспит киһи. Эдэр эрдэҕинэ, көҥүл тустуунан дьарыктанан республикаҕа тиийэ туста сылдьыбыта. Бастакы разрядтаах тустуук этэ. Кэргэнэ — Баланова Мария Васильевна, биология учуутала. Оҕолоро: Семенова-Саввинова Надежда Александровна — физико-математическай наука кандидата, Семенов Александр Александрович — физико-математическай наука кандидата, Семенова Наталья Александровна МЭИ үөрэхтээх, Семенов Иван Александрович — тутуу инженерэ, Семенов Игорь Александрович МЭИ-ни бүтэрбит, Семенова Сардаана Александровна — үрдүк үөрэхтээх экономист.

б) Семенов Василий Иванович — Күүс Баһылай хапсаҕайдаһан тустууга спорт маастара. Үөһээ Бүлүү курдук аатырбыт тустууктардаах оройуоҥҥа абсолютнай чемпион буола сылдьыбыта. Билигин Үөһээ Бүлүүгэ олорор, кэргэннээх, оҕолордоох.

в) Өлөөнө — Семенова Елена Ивановна. Кэргэнэ Ефимов Павел Васильевич Аҕа дойдуну көмүскүүр сэриигэ сылдьыбыта. Бастаан колкуоска, кэлин совхозка ыскылаат сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Оччотооҕу колкуостаахтарга элбэх сүөһү этин бэйэтэ эттээн, ким да баттамматын курдук сатабыллаахтык үллэрэр буолара. Ким да, хаһан да кини үллэрбитин мыыммат этэ.

Өлөөнө эдэр эрдэҕинэ, Сургуулук ыһыахтарыгар тустан да, сырсан да тэҥнээҕэ суох буолара. Үйэтин тухары колкуос, совхоз хара үлэтигэр сылдьыбыта, иккиэн үлэлэринэн-хамнастарынан чиэскэ-бочуокка сылдьыбыттара. Оҕолоро: Алексей, Альбина, Александр, Айталина. Бу оҕолор бары үрдүк үөрэхтээхтэр, ыаллар, оҕолоохтор.

г) Семенов Иннокентий Иванович — суоппар, эдэр сылдьан көҥүл тустуунан дьарыктаммыта. Үөһээ Бүлүү күүстээх тустууктарын иһигэр киирсэн Дьокуускайга тиийэ туста сылдьыбыт бастакы разрядтаах тустуук этэ. Билигин Үөһээ Бүлүүгэ олорор кырдьаҕас ыал. Кэнтик кыыһа кэргэннээх, хас да оҕолоох, сиэннэрдээх, олортон Семенова Лариса Иннокентьевна физкультура учуутала, марафонец, сүүрүүгэ норуоттар икки ардыларынааҕы кылаастаах спорт маастара.

ҕ) Семенов Семен Иванович (Ныаһай) — экономист үөрэхтээх. (Маттаҥаа Охонооһойо — Филиппов Афанасий Филиппович көссүүгэ оҥорбут уола). Оҕолоро: Айталина — биофизик, аспирантураҕа үөрэнэр, Туяра — психотерапевт-быраас.

Бу Семеновтар ийэлэрэ Семенова Прасковья Семеновна оҕолорун уонна сиэннэрин аахтахха 84-тэр. Борускуо билигин сааһа 92-тэ.

5. Хобороос. Кэргэнэ Силипиэнтэп Савва Испирдиэнэбис, Дьүөлэкээн Баһылай сиэнэ. Савва өйүнэн-санаатынан, тылынан-өһүнэн бэйэтин кэмигэр аатыра сылдьыбыт киһи. Сэбиэскэй былааһы олоххо киллэриигэ, холкуостары тэрийиигэ активнайдык кыттыбыт киһи. 50-с сыллардаахха мунньахтарга тыл этэрин хаста да истэн турардаахпын. Оччотооҕу холкуос мунньаҕа олус уһун буолара. Итэҕэһибыһаҕаһы харса суох кириитикэлэһэр, үлэ-хамнас туһунан бэйэлэрин санааларын этинэр буолаллара. Ол мунньахтарга Савва, Угаров Испирдиэн Уйбаанабыс, Соргуойап Кириил, Тарасов Кирилэ, Степанов Дьөгүөр, Ксенофонтова Маарыйа олус да үчүгэйдик ыпсаран-хопсорон этээхтииллэр-тыынаахтыыллар да этэ. Оҕолоро: Николай, Иван, Марина, Мавра, Трофим, Анна.

а) Ньукулай — Ксенофонтов Николай Саввич урукку кэмнэ үөрэхтээх киһинэн аҕыллара. Хас да сыл нолуокка агенынан үлэлээбитэ. Атаҕынан быһый киһи этэ. Үөһээ Бүлүүгэ киирэн сүүрүүгэ бастыы сылдьыбыта. Хамаров диэн аатырбыт сүүрүк Кэнтик киһитин куотан аатырбыта. Ньурбаҕа баран эмиэ бастаан кэлбитэ. Ыйыласка ааҕар балаҕан сэбиэдиссэйинэн үлэлии олорон, Үөһээ Бүлүүгэ киирэн сырсан куоттаран кэлэн баран, маннык кэпсээбитэ: "Бачча эдэр сылдьаммын наһаа мөлтөөн-ахсаан хааллым. Уордаран ыалдьа сылдьабын быһыылаах, мөлтөөбүппүн билэ-билэ бүтэһикпин оройуонҥа киирэн сүүрэн тиһэх кэллим", — диэхтээбитэ. Ыйыластан Сургуулукка киирэн баран уһаабатаҕа, өлбүт сураҕын истибиппит.

Ньукулай кэргэннээх этэ, Толя диэн уолламмыттара, 2 кыыстаммыттара. Толя — Ксенофонтов Анатолий Николаевич билигин Сургуулукка олорор. Элбэх оҕолоох.

б) Уйбаан — Ксенофонтов Иван Саввич Сургуулук аатырбыт Үлэ Кыһыл Знамята уордьаннаах булчута. Кэргэнэ Өрүүнэ диэн. Элбэх оҕолоохтор. Сорох оҕолоро ыаллар. Сергей диэн уола сэттис кылааска үөрэнэ сылдьан дьикти идэлээх этэ. Сургуулуктар кэтэх аттарын барытын билэрэ уонна ким да көмөтө суох айаас сылгыны бэйэтэ ыҥыырдаан, бэйэтэ миинэн айааһыыр идэлээх этэ.

в) Марыына кэргэннэнэн Хатаска олорон соторутааҕыта өлбүтэ. Хас да оҕолоох, сиэннээх.

г) Маабыра Чаабый Уйбаантан 2 уоллаах. Улахан уол Валерий Хатаска ыал, элбэх оҕолоох.

ҕ) Трофим Саввич үрдүк үөрэхтээх. Диана Руфовна диэн кэргэннээх. Оҕолоро: Ксенофонтов Леонид Трофимович диэн учуонай

уоллаах. 2 кыыстаах. Иккиэн үрдүк үөрэхтээхтэр. Дьокуускайга олороллор.

д) Аана төрүөҕүттэн дьүлэй, тыла суох. Баһылай — Бааһай диэн соҕотох уоллаах. Бааһай кэргэннээх, оҕолоох. Сургуулукка олороллор.

6. Сэмэн — Эмэһэтэ Суох. Семенов Семен Иванович бүтэй эмэһэлээх төрөөбүт, ону Мочойох диэн Сургуулук ойууна хайыппыт. Ол иһин итинник ааттаабыттар. Сэмэн сэрии буолуон иннигэр Сургуулукка тустан кими да киһилээбэт буолбут. Көрүҥүнэн хара бараан сэбэрэлээх, үрдүк бэкир уҥуохтаах, быһыта баайбыт курдук былчыҥнардаах уол оҕо киэнэ одьунаас бэрдэ буолбут. Ол сылдьан ат курдук аатырбыт, дойду курдук сураҕырбыт Буучугураһы — Степанов Баһылайы кытта тустуон баҕаран, Үөһээ Бүлүүгэ киирэн испит. Сэмэн иһэрин истэн, Оноҕоччукка Боотулуу бэртэрэ мустан тоһуйан олорбуттар. Эгиэрэн Дьарааһынын уола Дьөгүөр диэн күүстээх уолларын Сэмэни кытта туһуннарар санаалаахтар эбит (Дьөгүөр сэриигэ баран өлбүтэ). Сэмэн кэлбитигэр үөрэн-көтөн көрсүбүттэр, күндүлээбиттэрмаанылаабыттар. Онтон Поскачин Уйбаан — Бөтүүсэ уола Бөдөҥ Уйбаан: "Дьэ, Сэмэни эйигин үчүгэй ыччат үөскээтэ диэн сураҕы истибиппит өр буолла. Кистээбэккэ эттэххэ, эйигин кытта оҕобутун Дьөгүөрү туһуннараары тоһуйан олоробут уонна оҕобутун охтордохуна, оҕонньоттордуун киирэн охтоору олоробут", — диэбит. Онуоха Сэмэн, улаханнык ыарыы барбакка, сөбүлэнэр. Тустуу буолар. Бэрт уһуннук тусталлар. Күүстэринэн хайалара да кыайа туппат, тэҥ дьон буолаллар. Ол сылдьан Дьөгүөр Сэмэни атаҕыттан ылар. Атаҕыттан ылларан баран, уһуннук сылдьыбыт. Дьөгүөр Сэмэни атаҕын ыһыктыбакка сылдьан охторбут. Ону боотулуулар: "Оҕобутугар төрөөбүт буора көмөлөстө", — диэбиттэрэ үһү.

Сэмэн Өлөөнтөн кэргэннэммитэ. Бэйэтэ оһолго түбэһэн соһумардык өлбүтэ. Оҕолоро: Анатолий, Уйбаан. Биир кыыс Дьэлингдэҕэ олорор этэ.

а) Семенов Анатолий Семенович Варвара Сергеевна диэн биэлсэр үөрэхтээх кэргэннээх. Сургуулукка олорбуттара. Толя олус үчүгэй, бары өттүнэн дэгиттэр киһи этэ. Үйэтэ уһаабыта буоллар улуу мунҳаһыт киһи буолуохтааҕа. Биирдэ аатырар бөдөҥ соболоох Мөрөөйү түбэтигэр баар Ойбон Күндэттэн мунҳалаан 14 хоппо собону ылбыт. Ону кэлин: "Дьоло ыгыллыбыт эбит", — диир буолаллара. Аны туран ханна да мунҳалаабытын иһин нэһилиэк кырдьаҕастарыгар өлүү кээһэр, матарбат идэлээҕэ. Биирдэ Аһачаанҥа мунҳалаан баран, соболорун үллэстээри турдахтарына, дьоннор кэлбиттэр. Онуоха биир киһи: "Ити дьон билигин кэлбиттэрэ, үлэлээбэтэхтэрэ, ирээт ылбаттар", — диэбит. Онуоха Толя: "Эйигин бэйэҕин матарыахха сөп", — диэбит уонна баар дьоҥҥо тэҥҥэ үллэрбит.

Биирдэ күһүн кус уойбутун кэннэ Ыйылас түбэтигэр алта буолан кустаатыбыт. Куһу син элбэҕи өлөрдүбүт. Бүтэн баран, куспутун Толя

үллэрдэ. Самсонов Иван Семенович Дьокуускайтан, мин Өлөөнтөн кэлэ сылдьар этибит. Арай киһибит куһун барытын Иван Семенович биһиэхэ биэрдэ. "Кэбис, сатаммат, бэйэҕит тоҕо ылбаккыт", — диэн этэн көрдүбүт да, туһа тахсыбата. "Биһиги кэлин да өлөрүөхпүт", — диэтэ. Ити курдук хас да хонукка булталан баран, ирээт ылбатаҕа. Оттон куһу барытын кэриэтэ Толя өлөрбүтэ. Ытааччы киэнэ мунутуура диэн кини этэ.

Толя оту охсорунан Сургуулукка тэҥнээҕэ суох этэ. Үөһээ Бүлүү бастыҥ охсоччулара Чуочаанабы, Омукчаанабы, Дьөгүөрэби, Федотовы кытта куоталаһыыга киирсэн үс от мунньааччылаах Харыйалаах үрэххэ от охсо сылдьыбыта.

Буутун этэ буһарын, сиһин этэ ситэрин саҕана, тустуук киэнэ бэрдэ буолбута. Сургуулукка уонна Боотулууга аҥардастыы аатырбыта. Үөһээ Бүлүү оройуонугар хапсаҕайга абсолютнай чемпион буола сылдьыбыта. Толя киһитинэн үчүгэйэ бэрдэ. Кырдьаҕастарга-кыамматтарга дьиэлэригэр сылдьан кэпсэтэрин, көмө оҥорорун иһин бары махтаналлара. Ол да иһин салайааччы оҥорбуттара. Сургуулук отделениетын олус үчүгэйдик салайан олорбута. Толя өлүөн хас да сыл инниттэн мөлтөөбүтэ. Тустубат буолбута. Төбөтүн аҥарын баттаҕа маҥхайбыта, илиитин уонна сирэйин тириитэ маҥан ала буолбута. Бүтэн баран, Дьокуускай балыыһатыгар киирэн, икки хонон баран, эдэр сааһыгар сырдык тыына быстыбыта. Кылгас буолан баран, чаҕылхай олоҕу олорон ааспыта. Маннык кэрэ киһи төрөөн-үөскээн олорон ааспыта диэн кэнэҕэс даҕаны кэпсэл оҥостуохтара.

Оҕолоро: Айта, Ньургустаан, Мичил, Кыыча, Ньургун. Бары орто үөрэхтээхтэр.

б) Уйбаан—Семенов Иван Семенович орто үөрэхтээх, кэргэннээх. Оҕолоро: Күннэй, Леонид, Лара, Таня, Толя.

7. Ньукулай—Семенов Николай Иванович учуутал үөрэхтээх, сэрии ветерана. Кэргэнэ Кривогорницына Маруся Васильевна биэлсэр этэ. Коля диэн күн соҕотох уоллаах этилэр, эдэригэр өлбүтэ. Ийэлэрэ ыарыһах этэ, эмиэ эрдэ өлбүтэ. Ньукулай соҕотоҕун хаалан баран, соторутааҕыта өлбүтэ.

Семеновтар төрүттэрэ аатырар күүстээх Аран Бөҕө диэн 20 сааһыгар диэри босхоҥноон сыппыт киһи. Сүүрбэтигэр тиийэн баран турбут да, турардыы турбут, букатын үтүөрбүт. Маҥнай кинээс хамначчыта, кэлин Дьокуускайга бэйэтэ сылдьар буолбут. Дьокуускайтан Араҕастыыр Аана кыыһын ойох ылбыт. Онон Семеновтар эбэлэрэ Дьокуускай кыыһа эбит. Аран Бөҕө туһунан Ыйылас уонна Сургуулук кырдьаҕастара оҥостон олорон, астына-астына кэпсиир буолаллара. Ол бэйэтэ туһунан кэпсээн. Оттон Аран Бөҕө сиэннэрэ Семеновтар бары даҕаны мууска талбыт курдук, бөдөҥ-лиҥигирэс тустуук бөҕө дьоннор этэ. Бары хара бараан муоһунан чочуйан оҥорбут курдук киил эттээх-сиинээх, көрүҥнээх дьон этилэр. Ол гынан баран, Иэгэй

Уйбаан оҕолоро, сэриигэ баран өлбүт Көстөкүүнтэн уонна Тыаһыттан уратылара, бары даҕаны уһун үйэлэммэтилэр.

II. Чуохаа Маарыйа оҕонньоро Оҕочоон уола Мөөссөөн Ньукулай. Сургуулукка Киэҥ Күөлгэ сүөһү ииттэн олорбуттар. Оҕолоро: Кирилэ, Аана, Кынаачай, Аҕааппыйа, Марыына, Уйбаан.

Бу дьон бары эһэлэрин аатынан Огочоновтар диэн араспаанньалаахтар.

1. Огочонов Кирилэ сэриигэ баран өлбүт.

2. Огочонова Аана оҕолоро: Өлөөнө кэргэннээх, оҕолордоох. Кирилэ кэргэннээх, оҕолордоох.

3. Огочонов Кынаачай эмээхсинэ Федорова Балбаара Бөтүрүөбүнэ — герой ийэ (Сургуулук, Бөппүрүөк Бүөтүр кыыһа). Оҕолоро: Федор, Баһылай, Александр, Виктор, Валентина, Анастасия, Альбина, Юрий, Аркадий, Игорь.

Бу оҕолор бары орто үөрэхтээхтэр, араас идэлээхтэр. Ыал буолбут, оҕоломмут-урууламмыт элбэх.

4. Огочонова Аҕаппыйа Маайа диэн атыыһыт, кэргэннээх, оҕолордоох кыыстаах. Үөһээ Бүлүүгэ Хороҕо олороллор. Маайа соторутаа-ҕыта соһумардык ыалдьан өлбүтэ.

5. Огочонова Марыына Галя уонна Катя диэн кыргыттардаах.

6. Огочонов Уйбаан эмээхсинэ Сургуулук, Бөдүөччүн кыыһа. Оҕолоро: Ольга, Анатолий, Иван, Лена.

Оҕочоон уола Мөөссөөн Ньукулай оҕолоро алтыан бастакы Сталин аатынан холкуос саҕаттан Сургуулук нэһилиэгин төһүү үлэһиттэрэ этилэр. Кыргыттар бары оччотооҕу ынах сүөһү ферматын кытаанах үлэтигэр сылдьыбыттара. Бары эттээх-сииннээх, тэтиэнэх дьон этилэр. Кынаачай ыһыахтарга тустар сэниэлээх киһи этэ. Ыалдьа-ыалдьа, эмтэммэккэ, үлэлии сылдьыбыта. Кылгас үйэлэммитэ. Кыргыттартан Аҕааппыйа толору көрүҥнээх күүстээх дьахтар этэ. Кыра эрдэхпинэ Сургуулуктан Ыйыласка тахсан ыһыахха тустарын көрбүтүм. Хороһуй Аана диэн Ыйылас дьахтарын түүрэ туппута, барыларын охторбута. Арай Борбуева Маарыйа диэн Сургуулук дьахтара тэбис-тэҥнэ эриспитэ.

Огочоновтар сытыарыларынан-сымнаҕастарынан, көнөлөрүнэн-көссүөлэринэн, үлэлэринэн-хамнастарынан чиэскэ-бочуокка сылдьыбыттара. Билигин Огочоновтар аймахтара үксүү-үүнэ, тэнийэ, сайда тураллар. Бары кэриэтэ Сургуулукка олороллор.

Кыраай Кынаачай

Кыраай Кынаачай Тылгыны кыыһа ойохтоох эбит. Сахаар диэн соҕотох уолламмыттар. Сахаар оҕолоро: **Ыстапаан, Киристиин — Дьигилдьийэ, Настаа — Тыҥкыйа**.

I. Ыстапаан Ньукулай диэн соҕотох уоллааҕа эдэригэр Тылгыныга барбыт. Хас оҕолооҕо биллибэт.

II. Киристиини Ыстапаанап Киргиэлэй диэн Ыйылас киһитэ ылбыт. Оҕолоро: Ыстапаанап Уйбаан—Турууппалаах Уйбаан, Маарыйа, Балбаара, Маабыра, Чөкөр.

Бу дьон бары Ыйылас нэһилиэгэ эстэ илигинэ, дойдуларыттан быралгы барбыттара. Сураҕа, бары ыал буолбуттар, оҕоломмуттарурууламмыттар. Кинилэр барбыттарын кэннэ, сотору Ыйылас нэһилиэгэ эстибитэ. Ийэлээх аҕалара дойдуларыгар Ыйыласка өлбүттэрэ.

III. Настааны Ыстапаанап Баһылай ылбыт. Баһылайдаах Бытатаайы диэн Ыйылас нэһилиэгин киниттэн Бакыйтан 4 көстөөх сиргэ баар хара мас хаайбыт ортотунан билиилээх икки угут күөл кытыытыгар бэрт уһуннук хара тыа булдунан, күөх далай балыгынан айахтарын иитгэн буруо таһааран олорбут ыал этилэр. Баһылай бэйэтэ улуу булчут киһи этэ. Кэлин кырдьан баран: "Чугаһынан мин курдук булгаабыт киһи суох буолуохтаах", — диэн кэпсиир буолара. Ону кырдьаҕастар бары бигэргэтэн кэпсиир буолаллара. Сэрии эрэ кэнниттэн Бытатаайыттан көһөн кэлэн, Бакыйга дьиэ туттан олорбуттара.

Ыйыласка андаатар саҥа үөскээн эрдэҕинэ, сааскы кус саҕана, Кыдаев Ньукулай, Алексеев Байбал уонна мин буоламмыт атынан Бытатаайыга бара сылдьыбыттаахпыт. Күөл уҥуоруттан, томторго турар дьиэ үрдүгэр хаары өрөһөлүү күрдьүбүт курдук, кубарыйан көстөр. Дьиэҕэ тиийэн чугастан көрдөххө, тайах, эһэ төбөтүн уҥуоҕа өрөһөлүү мунньуллубутун салгын кубарыччы сиэбитэ мунньуллан сытар эбит.

Оҕолоро: Ыстапаан, Балбаара, Бырааккa, Маарыйа—Сукуйдаах, Ыстапаан—Чуккулла, Арамаан, Настаа.

1. Ыстапаан аас-туор аччык дьылларга түбэһэн кыайан үөрэммэтэҕэ буолан баран, ситэрин-хоторун саҕана киһи киэнэ килбиэннээҕэ буолбута. Эйэҕэһэ-сайаҕаһа, ырыата-тойуга, кыанара-хотунара, булчута уһулуччу киһи буолбута. Сахалыы тойугу олус да үчүгэйдик ыллыыра,

оһуокайы этэргэ тэҥнээҕэ суох этэ. Уҥуоҕунан кыра соҕус буолан баран, атаҕынан оонньоон, сүүрэн кими да тулуппат буолара. Булталатаҕына булт батыһа сылдьар курдук этэ.

Ыстапаан эдэригэр хомолтолоохтук оһолго өлбүтэ. Саас тайахтыы сылдьан Алексеев Ньукулай—Кыраһыабай Ньукулай (Дьоодьо) Ыстапааны кэнниттэн иһэн, аргыһын үрдүнэн тайаҕы ытаары, кыҥаабытынан туран эрэр киһини кэтэххэ түһэрэн тута өлөрбүт.

Ыстапаан Мөһөкү сиэнин Кэтириинэни кытта ыал буолан хас да оҕоломмуттара *(Сэчи Быладьыымыр ыччаттарын көр)*.

2. Балбаара хас да оҕолоох.

3. Ыстапаанап Быраакка ситэ-хото илик уол ыалдьан баран, тымныйан сыыстаран өлбүтэ.

4. Маарыйа—Сукуйдаах элбэх оҕолоох.

5. Ыстапаан—Чуккулла иитгэр оҕолоох.

6. Кэтириинэ — герой ийэ. *(Дьарааһын — Бэчиэт Кыыһын көр.)*

7. Арамаан, элбэх оҕолоох.

8. Настаа, оҕолоох.

Кыраай Кынаачай сиэннэрэ Киристиинэ уонна Настаа эдьиийдии-балыстыылар ини-бии Баһылайдаах Киргиэлэйгэ эргэ тахсан ыал буолан оҕо-ыччат бөҕөнү тэниппиттэрэ. Настаа аҕата Сэмэтээски уола Иэгэй Уйбаан диэччилэр. Иэгэй Уйбаан Мээндээр Маарыйаттан кыыһа Хоборoo үүт-тирии Настаа курдук этэ. Киристиинэни эмиэ Кыраай Кынаачай сиэнэ буолбатах диилларэ. Ол иһин буолуо, улаханнык уруурҕаспаттар быһыылаах этэ.

Баһылайдаах Киргиэлэй аҕалара Махсык оҕонньор диэн эмиэ үйэтин тухары Бытатаайыга булдунан айаҕын иитгэн олорбут киһи. Сырдык-ыраас сэбэрэлээх, эрэдэһиннээх үүн тиэрбэһин курдук эрилкэй киэҥ харахтаах киһитэ үһү. Чугаһынан суох улуу олоҥхоһут эбит. Боотулуу, Сургуулук, Ыйылас кырдьаҕастара: "Эҥинэ бэйэлээх олоҥхоһуту хотунан-соҕуруунан сылдьан истибиппит буолан баран, Махсык оҕонньорго тиийэр олоҥхоһуту истибэтэхпит", — диир буолаллара. Махсык оҕонньор ойоҕо буор хара дьүһүннээх, сүрдээх киҥнээх-наардаах дьахтар үһү. Ону удьуордаан буолуо, Баһылай тимир хара дьүһүннээх, уоттаах сытыы харахтаах киһи этэ.

Баһылай олоҥхотун хаста да истибитим. Олус да кэрэ, чуор куоластаах, эҥсилгэннээх илбистээх этиилээх олоҥхоһут киэнэ мунутуура быһыылааҕа. Ол гынан баран кырдьаҕастар: "Аҕатыгар тиийбэт", — дииллэр этэ. Баһылай маннык кэпсээн турардаах: "Былыр биирдэ эдэр сылдьан Үгүлээккэ тиийдим, дьиэҕэ киирбитим — киһи бөҕө мустубут: Бэдьэкэ олоҥхолуу олорор, Симэхсин эмээхсин ырыатын ыллаан илибирэтэ-салыбырата олорор, ону истэ-истэ сыгынньахтанным. Бэдьэкэ сотору Симэхсин эмээхсинин ырыатын бүтэрдэ уонна миигин кытта дорооболоһон, кэпсэтэ түһэн баран: "Дьэ, билигин аһаабытыҥ уонна сынньана түспүтүҥ кэннэ Баһылай олоҥхоҕун

истиэхпит", — диэтэ. Аһаан бүтэрим сабана Бэдьэкэ курууcканы ортотунан кыыймыт арыыны абалан биэрдэ уонна: "Иһэн кэбис, ыллыырга үчүгэй буолааччы", — диэтэ. Мин арыыны иһэн кэбистим уонна сарсыарда халлаан сырдыар диэри олонхолоотум. Олонхолоон бүппүтүм кэннэ: "Бэрди бэрт дииллэр эбит", — диэтэ Бэдьэкэ.

Кыра эрдэхпинэ Баһылай Бытатаайыттан кэллэбинэ, биһиэхэ түһэр буолара. Бөрө сутуруолаах хара таба тыһа этэрбэстээх, буобура сабалаах дыраап сукуна сонноох, кырса тыһа бэргэһэлээх, полевой суумкалаах буолара.

Сэчи Быладьыымыр

Сэчи ойоҕо Мөрөөйү икки Дьоҥкутакыыт икки ардыларыгар олорбут тоҥус аҥаардаах ыал кыыһа эбит. Оҕолоро: **Уйгур Уйбаан (Балай Уйбаан), Мөһөкү Ньукулай, Кыдай Ньукулай.**

I. Уйгур Уйбаан. Хайаларынааҕар да ордук быһый киһи буолбут. Ордук туут хайыһарынан кыылы сонордооһуҥҥа бэрдэ үһү. Кэлин кырдьарын саҕана көрбөт кэриэтэ буолбут. Нэһиилэ сирдэтэр эбит. Ол иһин Балай Уйбаан диэн ааттыыр буолбуттар. Оҕолоро: Уйгуров Мэхээлэ, Уйгурова Мэкчэкэ, Уйгуров Уйбаан—Саахчый, Уйгуров Лэппириэн—Таһылҕа, Уйгуров Кэбээдэ, Уйгуров Дабыыт.

1. Уйгуров Мэхээлэ иккитэ кэргэннэммит, бастакы ойоҕо өлбүтүн кэннэ Федоров Уйбаан — Холоруктуур Уйбаан кыыһын ойох ылбыт. Оҕолоро: Уйгуров Николай Михайлович — бастакы кэргэниттэн уола, Уйгуров Баһылай, Уйгуров Николай, Уйгурова Маайа, Буслаев Михаил.

а) Уйгуров Николай Михайлович—Хоохоо сэрии кэмигэр Өлөөҥҥө 1943 — 1945 сс. райкомол секретарынан үлэлээбитэ. Сэрии кэнниттэн Горнай оройуонугар Бэрдьигэстээххэ оройуон хаһыатын редакторынан уһуннук үлэлээбитэ. Оҕолоро: Уйгуров Николай Николаевич — СГУ саха тыла үөрэхтээх, икки кыыстаах, икки сиэннээх.

Уйгурова Павлина Николаевна — Улан-Удэтээҕи культура институтун бүтэрбит, биир кыыстаах, биир сиэннээх.

Уйгуров Уйбаан Николаевич — орто үөрэхтээх, ЖКХ начальнига, икки оҕолоох, икки сиэннээх.

Уйгуров Испирдиэн Николаевич — икки оҕолоох, икки сиэннээх. Бэйэтэ эдэригэр өлбүт.

Уйгуров Дабыыт Николаевич — СГУ физматын бүтэрбит, икки оҕолоох, биир сиэннээх.

Уйгурова Татьяна Михайловна — үс оҕолоох.

Уйгурова Любовь Николаевна — ыарыһах.

б) Уйгуров Баһылай Михайлович (таптал аата Моосуок) "Боотулуу" совхозка директорынан, онтон Үөһээ Бүлүү ветстанциятын начальнигынан билиҥҥэ диэри үлэлии олорор. Кэргэнэ Боотулуу Дьоллоохоп Мэхээлэ кыыһа, эмиэ үрдүк үөрэхтээх. Оҕолоро: Уйгуров Михаил Васильевич — учуутал, икки оҕолоох, Өймөкөөҥҥө олорор; Дьоллоо-

хоп Петр Васильевич — ветврач, икки оҕолоох, Үөһээ Бүлүүгэ олорор; Уйгуров Василий Васильевич — Чурапчытаабы физкультурнай институкка тренердиир; Дьоллоохоп Андрей Васильевич — саха тылын учуутала, икки оҕолоох; Уйгуров Павел Васильевич — физкультура учуутала.

в) Уйгуров Николай Михайлович кыра үөрэхтээх, биэс оҕолоох: Артур, Екатерина, Сергей, Анна, Николай.

г) Уйгурова Маайа Михайловна үрдүк үөрэхтээх учуутал, кэргэн тахсыбатаҕа, уоллаах кыыс оҕону иитгэр. Үөһээ Бүлүүгэ олорор.

ҕ) Буслаев Михаил Михайлович — быраас. Кыра эрдэҕинэ Буслаев Киппирийээннээх иитгибиттэр. Киппирийээн эмээхсинэ Аана балта этэ. Дьокуускайга олороллор.

2. Мэкчэкэ — Төргүү Сэмэнин улахан уола Өлөксөй эмээхсинэ. Үйэлэрин тухары Ыйыласка олорбуттара. Оҕолоро: Семенова Огдуос, Маарыйа, Ылдьаана, Сэмэн, Ньукулай.

а) Огдуос оҕонньоро Саввинов Иван Саввич—Ыйаа Уйбаан диэн Сургуулуктан төрүттээх киһи. Үйэлэрин тухары Ыйыласка олорбуттара. Оҕолоро: Саввинова Маруся эдэригэр өлбүтэ. Вася Москваҕа Тимирязев аатынан академияҕа үөрэнэ сылдьан эмискэ өлбүтэ.

б) Семенова Ылдьаана бөҕө-таҕа, күүстээх-уохтаах, мунхаҕа эр дьону кытта тэҥнэ муухy алларар кыыс этэ. Оҕолонон баран, сыыстаран өлбүтэ. Маша диэн тулаайах хаалбыт кыыһын мин дьонум иитгибиттэрэ, биһиэхэ балыс буолбута.

в) Семенов Сэмэн (таптал аата Соҕотох) эдэр сааһыгар Ыйыласка, онтон Боотулууга табаһытынан үлэлээбитэ. Таба сүөһүнү эспиттэрин кэннэ араас хара үлэҕэ сылдьыбыта. Үстэ ойохтоно сылдьыбыта. Бастакы кэргэнэ Хоро кыыһа Балбаара. Оҕолоро Рита.

Иккис кэргэнэ Ыйылас кыыһа Даарыйа, таптал аата — Сачый. Эдэригэр ыалдьан өлбүтэ. Оҕолоро: Николай Семенович ТХТ бүтэрбитэ, "Боотулуу" совхозка уһуннук салайар үлэҕэ сылдьыбыта. Кэргэннээх, оҕолоох.

Наталья Семеновна — культура үөрэхтээх, хореограф.

Александр Семенович — орто үөрэхтээх.

Үһүс ойоҕо Балбаара Боотулуу кыыһа. Оҕолоро: Дуня, Тамара, Галя, Алексей, Валя.

Бу оҕолор бары орто үөрэҕи бүтэрбиттэр.

г) Семенов Николай Алексеевич СГУ саха тылын уонна литературатын салаатын бүтэрбитэ. Учуутал этэ. Кэргэнэ Боотулуу, Харбаева Ирина Михайловна, үрдүк үөрэхтээх учуутал. Николай Алексеевич олус үчүгэй ырыаһыт этэ. Сахалыы тойугу олус бэркэ толороро. Республикаҕа тиийэ ситиһиилээхтик ыллыы сылдьыбыта. Оҕолоро: Иннокентий, Аана, Алексей.

3. Уйгуров Уйбаан Уйбаанабыс (Саахчый) кэргэнэ — Ылдьаана, Ыйыласка Саркаалаҕа олорбут Нохой Ньукулай диэн ааттаах күүстээх

киһи кыыһа. Бу дьон үйэлэрин тухары холкуос кытаанах үлэтигэр сылдьыбыттара. Кырдьан баран Боотулуура киирэн олорон өлбүттэрэ. Оҕолоро: Уйгуров Хоноохой (Лимпэ), 2 оҕолоох, Дьөгүөр, 1 оҕолоох; Маруся, 2 кыыстаах; Афанасий, 5 оҕолоох; Аана, Николай, Баһылай.

4. Уйгуров Лэппириэн Уйбаанабыс—Таһылҕа. Кэнтик дьахтара ойохтоох этэ. Лэппириэн үйэтин тухары Ыйыласка холкуоска табаһытынан үлэлээбитэ. Биир кыыстаахтар этэ. Ол кыыс ханна баарын билбэтим.

5. Уйгуров Кэбээдэ Уйбаанабыс сэриигэ баран өлбүтэ.

6. Уйгуров Дабыыт Уйбаанабыс сэриттэн эргиллибэтэҕэ.

II. Мөһөкү Ньукулай эмээхсинэ Үгүлээт аатырар Хаптаҕас ойуун балта Мотурууна диэн этэ. Мөһөкү бэйэтэ эдэригэр, дуул тайаҕы туруору туппут курдук, бөдөҥ толуу көрүҥнээх киһи эбитэ үһү. Мин кырдьыбытын, оҕонньор буолбутун кэннэ көрөр этим. Онно даҕаны улахана, уҥуохтара модьута сүрдээх этэ. Оҕолоро: Маарыйа, Тойбол, Өлөксөй.

1. Маарыйа оҕонньоро Архипов Дей Христофорович—Тооттуун диэн этэ. Сэриигэ баран өлбүтэ. Маарыйа сытыы-хотуу, тыллаахөстөөх, өйдөөх-санаалаах, киһи быһыытынан олус үчүгэй дьахтар этэ. Кыһыҥҥы өттүгэр сэрии кэнниттэн табанан 20 көстөөх Үөһээ Бүлүүттэн бэдэрээт көтөҕөрө, сайыҥҥы өттүгэр от үлэтин баһылаан-көһүлээн ыытара. От мунньуутун маастара диэн кини этэ. Оҕолоро: Сааба, Кэтириинэ, Микиитэ, Уйбаан.

а) Архипов Сааба Деевич кэргэнэ Сүөкүлэ Уйбаанабына. Иккиэн кыра үөрэхтээхтэр. Сэрии кэнниттэн Ньурба оройуона кураанаан, от үүммэккэ, Ыйыласка от сии бэрт элбэх киһи холкуостарын сүөһүтүн үүрэн сүөһүлүүн-астыын, оҕолуун-уруулуун көһөн кэлэннэр оттуур сир ылан, сайыны быһа оттоон, мастаах сиртэн мас кэрдэн сүүһүнэн сүөһү киирэр хотонун, күрүөтүн-хаһаатын тутан уонна олорор дьиэ туттан хас да кыһын кыстаабыттара. Мөрөөйүгэ Ойбон Күндэҕэ, Дьэкэ үрэххэ, Ньэгэдьээккэ туруорбах буолан баран, олус да үчүгэй дьиэлэри, олус да киэҥ-куоҥ хотоннору, күрүө-хаһаа бөҕөнү туппуттара. Ону барытын уот сиэн уонна оттунар мас гынаннар, билигин туох да суох. Ол эрэ буолуо дуо, Ыйылас нэһилиэгэ тиҥинээнтаҥынаан олоро сылдьыбыт бэлиэтэ туох да суох буолан — ыал олорботоҕун, ыалдьыт сылдьыбатаҕын, ыт үрбэтэҕин, ынах маҥыраабатаҕын, сылгы кистээбэтэҕин курдук буолан турар.

Ыйыласка Сүөкүлэлээх Ньурба Маалыкайыттан кэлбиттэрэ. Сүөкүлэ оччолорго эдэр кыыс этэ. Саабаны кытта холбоспуттара. Оҕолоро: Алексей СГУ-ну бүтэрбитэ, Маайа Саввична — быраас, Арсен Саввич — суоппар, кэргэннээх, оҕолоох, Александр үрдүк үөрэхтээх.

б) Архипова Кэтириинэ Деевна кыра үөрэхтээх. Бастакы эрэ Ыйыластан Степанов Степан Васильевич диэн этэ *(Кыраай Кынаачай ыччаттарыгар көр)*. Ыстапаан оһолго өлбүтэ. Иккис кэргэнэ Корякин

Энгиэттэй — Манчаары диэн этэ. Кэтириинэ икки кэргэниттэн оҕолоро: Степанов Владимир, Степанова Мария, Степанова Матрена, Корякин Иннокентий, Корякин Александр.

в) Архипов Никита Деевич кэргэнэ — Боотулуу Кыкыйа кыыһа Корякина Мария Даниловна кыыһа. Павел диэн үрдүк үөрэхтээх соҕотох уоллаахтар. Микиитэ сүрдээх үчүгэйдик үөрэммитэ, кыра эрдэҕиттэн сытыы-хотуу, тыллаах-өстөөх оҕо этэ. Билигин историческай наука доктора, профессор. Үөһээ Бүлүүгэ гимназияҕа үлэлиир.

г) Архипов Иван Деевич СГУ-ну бүтэрбитэ. Мамлакат диэн үрдүк үөрэхтээх кэргэннээх. Уйбаан киһи быһыытынан олус үчүгэй киһи. Ол иһин табаарыстара "Киһилии киһи" диэллэрин оннугар быһа "Киһи" диэн ааттыылларын таптыыллара. Тулаайах үөскээбит буолан киһи кыһалҕатын убайдарынааҕар тута өйдүүр, кыаллар буоллаҕына көмө оҥорор сайаҕас эттээх-хааннаах киһи буолааччы. Оҕолоро: Мария уонна Галина.

2. Тойбол оҕо сылдьан ыалдьан баран, сыыстаран, өй анаардаах, уҥан охтон түһэ сылдьар ыарыһах буолбута. Ол сылдьан уол оҕоломмута. Уолун Илларион (Дарбыан) диэн ааттаабыттара.

Тойбол уолун көтөҕө сылдьан куруук уҥан охтор уонна кыыһырдаҕына уолун көтөҕөн олорон бараҕар идэлээх эбит. Ону эдьиийэ Маарыйа табаах биэрэн албыннаан эмнэртэрэр эбит. Тойбол өлөрүгэр оҕотун көтөҕө сылдьан, дьиэҕэ ким да суоҕугар, былыргы саха оһоҕо оттуллан турдаҕына, оһоххо уҥан охтубут, онуоха уола төлө мөҕөн сиргэ түспүт. Киирбиттэрэ ийэтин анаарын уот сиэбит, уол сиргэ ытыы сытар эбит.

Илларион ол охтуутугар төбөтүнэн түһэн, сүнньүн өлөрөн, үйэтин тухары сүнньэ хамсыы сылдьар уонна хараҕынан мөлтөх буолбута. Ол гынан баран өйдөөх-мэйдээх, күүстээх-уохтаах, сүүрүк-быһый киһи буолбута. Тустуунан уонна ыараханы көтөҕүүнэн дьарыктанаары гыммытын бираастар боппуттара. Онон сүүрүүнэн дьарыктаммыта. Республикаҕа 100 миэтэрэҕэ иккис-үһүс буолааччы, 400 миэтэрэҕэ хаста да республикаҕа чемпионнаабыта. 100 миэтэрэҕэ куруук сигнал кэнниттэн түһээччи. Ону бираастар оҕо эрдэҕинэ сүнньүн ньиэрбэтин өлөрбүт диэллэрэ. Илларион олус үчүгэйдик үөрэммитэ. Далыырга дьоҕурдаах уолу народнай учуутал буолбут М.А.Алексеев үөрэппитэ. Университет кэнниттэн аспирантураны бүтэрбитэ. СГУ-га математиканы үөрэппитэ, кэргэннэммитэ да, оҕолоро суох этэ. Университеттан уурайан баран, пенсияҕа тахсыар диэри атын үлэҕэ сылдьыбыта. Кэргэниттэн арахсан, соҕотоҕун олорон, күһүн ууга түһэн баран, чаалыйан өлбүтэ.

3. Өлөксөй — Винокуров Алексей Николаевич (Өрөкө Өлөксөй) курбуу курдук көбүс-көнө уҥуохтаах, кыраһыабай көрүҥнээх киһи этэ. Сэрии иннигэр Мөрөөйү түбэтигэр Мадьаар диэн олус үүнүүлээх күөлгэ

Ыйылас бастыҥ охсооччулара Хотой Баһылай, Дөөдөр уола Испирдиэн, Баладьа Барыыс уола Сүөдэр, Кыдай уола Дьаакып уонна Өлөксөй буоланнар от охсубуттар. Онно Өлөксөй бастаан баран, күн устата охсорго анаан арыы быспыт. Быһыллыбыт арыы эргийдэх аайы куччаан иһэрин үрдүнэн дьоннорун арыыга ситэттии сыспыта үһү. Өлөксөй кэргэннэммэтэҕэ. Сэрии инниттэн Өлөөҥҥө милициялаабыта. Милициялыы сылдьан соһумардык өлбүтэ.

III. Кыдай Ньукулай — Сэчи үһүс уола. Эдэр-сэнэх сааһыгар бэйэтин лаппа кыанар, иҥиирдээх-күүстээх, дьүһүнүнэн кыыс кэрэ киһи этэ дииллэрэ. Мин кырдьыбытын, аҕыс уонуттан тахсыбытын кэннэ көрөр этим. Онно даҕаны көнө, үрдүк уҥуохтаах, маҥан баттахтаах оҕонньор этэ. Оччотооҕуга Ыйылас нэһилиэгэр "Уһук Кыраай" холкуоска сайыҥҥы өттүгэр Бакыйтан сэттэ көстөөх Мөрөйүгэ отчуттар тахсааччылар. Балыксытынан Кыдай оҕонньор тахсааччы. Мин отчуттары кытта икки сайын күрдьүгэстии (моҕотойдуу) тахсыһа сылдьыбытым. Онно оҕонньор олус улахан тиит мастан оҥоһуллубут ортотунан ыпсарыылаах тыыны күөлтэн күөлгэ сүгэ сылдьар этэ. Сүүнэ улахан, толору соболоох туос укалытын кытта тыытын күөлтэн күөлгэ көһөрөрүн оччотооҕу кэмҥэ олох да аахайыллыбат этэ. Аны санаатахха, аҕыс уонуттан тахсыбыт оҕонньор диэтэххэ, ураты да кыахтаах киһи олорон аһаахтаабыт эбит. Аны туран былыргыны билэрин, истибитин умнубатын, өйдүүрэ-билэрэ элбэҕин оччотооҕу оҕонньоттор бары сөҕөллөрө. Мөрөйү түбэтин күөллэрин уутун билэрэ бэрт буолан, былыргы кыл мунҳанан олус сииллэрэ. Мунҳаны кини салайара, кинини кытта ким да мөккүспэт буолара. Мунҳа соботун бэйэтэ үллэрэрэ. Онно нэһилиэк кырдьаҕастарыгар хайаан да өлүү кээһэрэ, ону ким да утарбат буолара. Киэһэ эмис бөдөҥ собону үөлэн уонна буһаран сиэн баран, бары Кыдай балааккатыгар кини хаһан да бараммат кэрэ кэпсээннэрин, умсулҕаннаах остуоруйаларын истээри мустарбыт. Кус быһыйдар, ат бөҕөлөр, улуу хомуһуннаах ойууттар тустарынан үһүйээннэри, остуоруйалары киһи иһиттэр истэн олоруох курдук кэрэ, чуор куолаһынан олус уустаан-ураннаан кэпсээхтиир буолара.

Кыдай чаҥкынас, хатан саҥалаах, кыра уҥуохтаах эмээхсиннээх этэ. Оҕолоро: Владимиров Христофор, Кыдаев Лиэп, Кыдаев Ньукулай, Филиппов Энҥиэттэй, Кыдаева Киристиинэ, Кыдаева Маарыйа, Лааһар ойоҕо (аатын билбэтим), Кыдаев Дьаакып.

1. Владимиров Христофор ойоҕо Хаастыыр кыыһа Өкүлүүнэ диэн аҥаар харахтаах эмээхсин этэ. Христофор сэриигэ баран өлбүтэ. Оҕолоро: Владимиров Хонооһой, Владимирова Маарыйа, Кыдаев Микиитэ, Владимирова Аана (Аанардыыр), Владимиров Ылдьаа.

а) Христофор улахан уола Хонооһой аҕатын кытта сэриигэ баран баран эргиллибэтэхтэрэ.

б) Владимирова Маарыйа Үөһээ Бүлүүгэ Гриша диэн кэриэй атыыһыт оҕонньордоох этэ. Биир уоллаахтар этэ.

в) Кыдаев Микиитэ кыра эрдэҕинэ Ыйыласка Маттаҥаа Киргиэлэйигэр иитиллибитэ. Кэлин Үөһээ Бүлүүгэ киирэн ыал буолбута. Хас да оҕоломмута.

г) Владимирова Аана—Аанардыыр сааһыран баран, кэргэннэммитэ. Дүллүкүгэ олорбуттара. Аананы оҕонньорунаан итирик киһи өлөртөөбүтэ.

ҕ) Владимиров Ылдьаа эмээхсинэ — Угаров Спиридон Иванович кыыһа Настаа. Иккиэн бэрт уһуннук Сургуулук маҕаһыныгар атыылааччынан пенсияҕа тахсыахтарыгар диэри үлэлээбиттэрэ. Үлэлэрэ үчүгэйинэн хаһыакка элбэхтик хайҕаналлар этэ. Иккиэн улаханнык сааһырбакка сылдьан ыалдьан өлбүттэрэ. Соҕотох кыыстаахтар, хас да сиэннээхтэр.

2. Кыдаев Лиэп көстөр да дьүһүнүнэн, күүһүнэн-уоҕунан даҕаны аҕатын Кыдайы лаппа баппыт, сиппитэ-хоппута, киһилии сылдьыбыта буоллар кус быһый, ат бөҕө киһи буолуохтааҕа үһү. Улаханнык ситэхото илик уол дьоннору кытта Дьэһиэйгэ барсан баран, сайылаан хаалбыт. Эһиилигэр Сиикэй Талах сэриитэ буолар. Ол сэриигэ бандьыыттарга холбоһор. Сиикэй Талах сэриитигэр кыһыллар кыайаллар. Лиэп Саарыны кытта куоталлар. Саарын диэн Булуҥҥа милиция начальнигынан ананан баран, кыһыллары кытта иирсэн, үрүҥнэргэ холбоспут киһи. Балааккалаах дьону булан хоноору олорбуттар. Утуйаары атахтарын устан эрдэхтэринэ кыһыллар кэлэллэр. Ытыалыыллар. Онуоха Саарын курумуутун анньынаат, Лиэп таба тириитэ кээнчэнэн куоталлар. Ол куотаннар үлүйэ сыһан ыалы булаллар. Онтон табаланан Дьэһиэйгэ тиийэллэр. Дьэһиэйгэ сайылыыллар. Эһиилигэр Уудьа баһыгар кэлэннэр киириэппэс оҥостон кыстыырдыы тэринэллэр. Кинилэри кытта сибээстэһэр киһилэрэ Өлөөн киһитэ Хаастыырка эбит. Ол кыстаан сыттахтарына, кыһыллар кэлэллэр. Саарыннааҕы кытта сибээстээх Хаастыырканы туталлар уонна Саарыннааҕы хайдах албынныыр туһунан хас да күн үөрэтэллэр итиэннэ ыҥыртаан аҕалтыырыгар сорудахтыыллар. Хаастыырка Саарыннааххаа хастыы да хоно-хоно кэлэн, ыраах туран кэпсэтэр идэлээх эбит. Кыһыллар Хаастыырканы ыытан баран, кэлэр суолларын икки өттүгэр кэтэһэн сыталлар. Хаастыырка Саарыннааххаа тиийэн ыраах болдьохтоох сиригэр туран кэпсэтэр: "Бырааттар кэллилэр, мунньахтыыллар үһү. Барар үһүгүт", — диир. Онуоха Саарын араастаан эрийэн-буруйан ыйытар. Хаастыырка кыһыллар үөрэппиттэрин курдук, ааттарын-суолларын, дьүһүннэрин-бодолорун, таҥастарын, хайдах саҥаралларын барытын Саарыннааххаа кэпсээн биэрэр. Онуоха Саарын Лиэпкэ: "Мин баран кэлиэм. Эн таһаҕаскын аҕала бар", — диир.

Саарын баһыттан атаҕар диэри маҥан таба тириитэ таҥастаах, бэйэтэ чакыр маҥан киһи эбит. Тирии бүрүөлээх сыарҕалаах кыыда маҥан табалары көлүнэр эбит. Онон Өлөөн кыһыҥҥы борук-сорук күнүскү да кэмигэр кыайан көстүбэт эбит. Кыһыллар кэтэһэн сыт-

тахтарына, Хаастыырка көтүтэн иһэрэ көстүбүт. Кини кэнниттэн борук-сорукка күлүк-балык курдук табалаах киһи көтүтэн ааһан эрдэҕинэ кыһыллар ытыалыыллар, ньуоҕууһут уонна анаар табатын түҥнэри ыталлар, онуоха Саарын саатын хабан ылан хаста да ытан баран, саата харар, бэйэтэ аппаҕа ыстанан эрдэҕинэ атаҕын тосту ыталлар. Тутан ылаллар уонна балааккаҕа илтэрэн бараннар, Лиэп таһаҕаһын ыла бартын кэннэ дьиэлэригэр тиийэннэр кэтэһэн, тоһуйан сыппыттар. Ол сыттахтарына, Лиэп хас да сэтиилээх тиийэн кэлбитигэр: "Бэрин!" — диэбиттэр. Онуоха чыпчылыйыах түгэнэ сэтиитин быатын быһа сотон баран, төттөрү ыстаннаран эрдэҕинэ, түҥнэри ыппыттар. Балааккаларыгар кэлбиттэрэ, Саарыны, харабыллаан олорор киһи ытан кэбиспит. Ыппыт киһини командирдара сонно ыта сыспыт. Онтон Саарыннаах Лиэп төбөлөрүн быһан Бүлүүгэ илдьэ барбыттар.

3. Кыдаев Ньукулай Филиппов Киргиэлэйдээххэ (Чукча Киргиэлэйигэр) иитиллибитэ. Сэрии иннигэр Ээйик Бойуо уола Улахан Ньукулай кыыһын Настааны ылбыта. Настаа, Ольга кыра эрдэҕинэ, ыалдьан өлбүтэ. Ньукулай сэриигэ барбытын кэннэ Ольга эһэтигэр Киргиэлэй оҕонньордооххо хаалбыта. Сэриттэн кэлэн баран, Үгүлээт Тоноҕос кыыһа Мааппаны ылбыта. Оҕолоро: Ольга, Раиса, Виктория.

а) Кыдаева Ольга Николаевна кыра үөрэхтээх. Оля уонна Коля диэн оҕолордоох этэ. Уола кыра сылдьан ууга түһэн өлбүтэ. Кыыһа Дьокуускайга ыал буолан олорор.

б) Кыдаева Раиса Николаевна бухгалтер үөрэхтээх, кэргэннээх, 4 оҕолоох, Хатаска олорор.

в) Кыдаева Виктория Николаевна кэргэннээх, 1 оҕолоох этэ. Бэйэтэ эдэр сааһыгар өлбүтэ.

4. Филиппов Иннокентий Николаевиһы Маттаһаа Баһылайа иитибит. Энгиэттэйи олус көнө, сытар ынаҕы туруорбат сымнаҕас киһи дииллэр этэ. Кэргэнэ Маарыйа диэн Атааллар Боруоранын кыыһа этэ. Энгиэттэй сэриигэ баран өлбүтэ. Оҕолоро: Варвара, Аана, Микиитэ, Кэтириинэ.

а) Филиппова Варвара Иннокентьевна кыра үөрэхтээх, оҕото суох. Эдэрчи сылдьан өлбүтэ.

б) Филиппова Аана Иннокентьевна кыра үөрэхтээх. Ньурба Маалыкайыгар Тимофеев Егор диэн киһиэхэ кэргэн тахсан барбыта. Хас да оҕолоохтор.

в) Филиппов Микиитэ Иннокентьевич кыра үөрэхтээх, кэргэннэнэн Бүлүүгэ барбыта. Хас да оҕолоох.

г) Филиппова-Оконешникова Екатерина Иннокентьевнаны Оконешников Байбал диэн Нам уола ылбыта. Хас да оҕолоохтор. Кэтириинэ үрдүк үөрэхтээх этэ. Бу дьон бары эдэр саастарыгар ыалдьан өлбүттэрэ.

5. Кыдаева Христина Николаевна оҕонньоро Николаев Луха диэн

Сургуулук Моротто уола. Луха сэриигэ барартан күрээбитэ. Тутуллан хаайыыга баран баран эргиллибэтэҕэ. Сүөкүлэ диэн соҕотох кыыстаахтара үрдүк үөрэхтэммитэ. Үөһээ Бүлүүгэ ыал буолан хас да оҕоломмута.

6. Кыдаева Маарыйа Николаевна кэргэнэ эмиэ Сургуулук Моротто уола Тиитээ диэн этэ. Тиитээ сүрдээх мындыр, түөнньүт, хаанньыт киһи этэ. Бэйэлэриттэн төрөппүт оҕолоро суох. Ыстапаанньыйа диэн Маарыйа бииргэ төрөөбүт балтын кыыһын иитгибиттэр. Ыстапаанньыйаны Сургуулук Оспо Макаар уола Ньукулааскы—Игнатьев Николай Макарович ылбыта. Ньукулааскы Сургуулукка холкуоска эдэр сааһыттан салайар үлэҕэ сылдьыбыта. Аһыырынан ыалдьан эдэр сааһыгар өлбүтэ. Ыстапаанньыйа эмиэ эдэригэр ыалдьан өлбүтэ. Хас да оҕолоохтор.

7. ЛааҺар эмээхсинэ (аатын билбэтим) Бүлүүгэ ыал буолан олорон өлбүтэ. Бүлүүгэ барыан иннигэр ЛааҺартан икки кыыс хаалбыта: Маарыйа (Халаабыс Маарыйа) уонна Ыстапаанньыйа.

Маарыйа кэргэннэммэтэҕэ, биир кыыстаах. Ыстапаанньыйаны Тиитээлээх иитгибиттэрэ.

8. Кыдаев Дьаакып Николаевич үстэ ойохтоно сылдьыбыта. Бастакы кэргэнэ Боотулуу Капитонов Ыстапаан кыыһа, иккиһэ — Ыйылас Дьөгүөрэп Номуун кыыһа Аанька, үсүһэ — Үөһээ Бүлүү дьахтара этэ. Дьаакып бу кэргэннэриттэн оҕото суох.

Кыдай оҕолоро бары улаханнык сааһырбакка сылдьаннар ыалдьан өлбүттэрэ.

Кырыыстаах Дьөгүөр

Кырыыстаах Дьөгүөр эмээхсинэ Халан Тулааһын уола Маадьар Бэргэн сиэнэ. Маадьар Бэргэн — Аранҕа Бөҕө убайа. Ыйыласка Ньэгэдьээккэ олорбуттар. Дьөгүөр улаатан баран, кыыһырда да кырыыр идэлээх эбит. Ол иһин Кырыыстаах диэн ааттаабыттар. Оҕолоро: **Номуун (Дөйүҥээ), Маарыйа, Үмүрүк Өлөксөөндүрэ**.

I. Номуун—Дьөгүөрэп Номуун Дьөгүөрэбис. Номууну дойдутун дьоно олус ытыктыыллара. Сытар ынаҕы туруорбат сымнаҕас киһи этэ. Улахан тыалаах булчут дииллэрэ. Эһэ, тайах бөҕөнү булталабыт ахан киһи. Бииргэ булталабыт дьон кинини олус сөбүлүүллэрэ. Ордук үөрүнньэҥин бэлиэтээн кэпсиир буолаллара. Кырынаас буоллун, куруппааскы буоллун, тиин буоллун — барытыгар үөрэр. Баай хара тыа иччитэ үөрүнньэҥ киһини сөбүлүүр дииллэрэ кырдьык быһыылаах. Номуун ол иһин улахан булчут буолбут быһыылаах диэн кэпсэтэр буолаллара. Оҕолоро: Егоров Бүөтүр, Ылдьаана, Чыычаах, Ааныка, Бөччөй.

Бу Номуун оҕолоро бары кыыстыын-уоллуун талбыт курдук кыраһыабай көрүҥнээх, толуу-бөдөҥ дьон этилэр. Ол гынан баран, бары эдэр саастарыгар сэллик буолан өлбүттэрэ.

1. Бүөтүр кэргэннэммэккэ өлбүтэ. Өлүөн аҕыйах хонук иннигэр төбөтүгэр мэкчиргэ түспүт. Ону дьон бары тыҥырахтаах көтөр түүйэн түһэр диэбиттэрэ үһү.

2. Ылдьаана эмиэ кэргэннэммэккэ өлбүтэ.

3. Чыычаах сүүрбэ сааһыгар сылдьан өлбүт.

4. Ааныка Кыдаев Дьаакыбы кытта ыал буолан хас да сыл олорбут, оҕолоро суох.

5. Бөччөй уон аҕыһыгар өлбүтэ. Биир кыыстааҕа эмиэ уонуттан эрэ тахсан баран өлбүтэ.

II. Маарыйа оҕолоро: Ааныс, Өксүүн, Бүөтүр.

Бу дьон сүүрбэлэриттэн эрэ тахсан баран, сэллик буолан өлбүттэр.

III. Үмүрүк Өлөксөөндүрэни Тараас уола Олоор Уйбаан диэн киһи ылбыт. Оҕолоро: Тарасов Сааба, Энгиэттэй (Дьойҕоох), Ылдьаана (Көһөр), Дьэбдьиэн, Дьөгүөр.

1. Тарасов Савва Иванович Бүлүү куоратыгар ыал буолан олорбута. Бухгалтер этэ. Хас да оҕолоох, элбэх сиэннээх. Бэйэтэ сааһыран баран өлбүтэ.

2. **Тарасов Иннокентий Иванович** сэриигэ баран өлбүтэ.
3. **Тарасова Ульяна Ивановна** сааһыран баран кэргэннэммитэ, оҕолонон баран сыыстаран өлбүтэ.
4. **Тарасова Евдокия Ивановна** эдэригэр өлбүтэ.
5. **Тарасов Егор Иванович** 15 саастааҕар өлбүтэ.

Мотооку Огдооччуйа

Хараҕа суох Дарбыан кыыһа Мотооку Огдооччуйа оҕолоро: **Өрүүнэ, Маарыйа**, биир уоллаахтара Өлүөхүмэ диэки барбыт.

I. Өрүүнэ оҕонньоро Баскачыын Дарбыан. Далыыр Күүлэтигэр ыал буолан олорбуттар. Оҕолоро: Баскачыын Киргиэлэй уонна Баскачыын Баһылай.

1. Баскачыын Киргиэлэй — Поскачин Григорий Илларионович учуутал үөрэхтээх. Төрөөбүт сирэ — Оноҕоччут. Бүлүүтээҕи учуутал үөрэҕин бүтэрэн баран, Боотулууга учууталлаабыта. 1936 с. Дьокуускайга хаһыат редакциятыгар үлэлээбитэ. Кини суруйааччы, поэт этэ. Хоһооннорун бастакы хомуурунньуга 1936 с. Москваҕа "Айылҕа уһуктуута" диэн ааттанан бэчээттэммитэ. 1938 с. "Босхоҥ Бэлгэдьэ" уонна "Саха литературата" диэн кинигэлэрэ бэчээттэммиттэрэ. 1938 с. сымыйа буруйдаһынынан хаайыллыбыта. 1940 с. хаайыыттан тахсыбыта уонна дойдутугар Боотулууга кэлэн учууталлаабыта. Хаайыыттан доруобуйата алларыйан кэлэн баран уһаабатаҕа. 1943 с. эдэр сааһыгар өлбүтэ.

2. Дарбыан Баһылайа — Поскачин Баһылай Илларионович учуутал үөрэхтээх. Боотулууга хас да сыл учууталлаабыта. Үстэ кэргэннэнэ сылдьыбыта. Бастакы кэргэнэ Осипова Маарыйа, иккис кэргэнэ Филатова диэн этилэр. Икки бастакы кэргэниттэн оҕото суох. Онтон Өлүөхүмэҕэ баран Тиит Арыы дьахтарын ылбыт уонна 6 оҕоломмут. Бэйэтэ дойдутугар кэлэ сылдьыбакка, онно өлбүт.

II. Маарыйа оҕонньоро Баскачыын Дьарааһын. Оҕолоро: 1. Хобороо, 2. Хаппытыан, 3. Өлөксөй, 4. Маачый, 5. Сэмэн.

1. Хобороо Поскачина Маарыйа диэн соҕотох кыыстаах этэ. Маарыйа Мухоплев диэн киһиэхэ кэргэн тахсан Далыырга олорбуттара. 3 уоллаахтар.

2, 3. Хаппытыан уонна **Өлөксөй** кэргэннэммэтэхтэрэ. Эдэрдэригэр ыалдьан өлбүттэрэ.

4. Маачый—Поскачина Мария Герасимовна 1 Боотулууга партийнай тэрилтэ иккис секретарынан үлэлии олордоҕуна, Дьокуускайга секретардар курстарыгар ыҥырбыттара. Ол курска бастакы секретарь Прокопьева Мария Евдокимовна барыахтаах эбит. Ону: "Таҥаһым мөлтөх, кыбыстабын", — диэн аккаастаммыт. Онон Мария Герасимовна —

Маачый, биир ыйдаах Роза диэн кыыһын хаалларан, Дьокуускайга курска барбыт. Ити сэрии кэнниттэн сотору буолбут. Партийнай курска Үөһээ Бүлүүттэн барбыттар: Боотулууттан Мария Герасимовна, Сургуулук сэбиэтэ Сэмэн Борисов, Мэйиктэн Сергей Санников, Маҥаастан Семенов диэн. Барыта Үөһээ Бүлүүттэн 9 киһи. Бүлүү дьонуун холбоон 22 киһи Дьокуускай Намын анныгар самолет сууллан өлбүттэрэ. Ити саахалланыыга Сергей Санников самолеттан ыстаммыт уонна чөҥөчөккө төбөтүнэн түһэн өлбүт. Чөҥөчөк суоҕа буоллар өлүө суох эбит диэн быһаарбыттар. Санников бэйэтин олус кыанар, кытыгырас киһи үһү. Урут икки төгүл самолет саахалыгар түбэһэн баран, ыстанан куоппуттаах эбит, үсүһүгэр өлбүт. Онон оччотооҕу кэмҥэ оһолго түбэһэн өлөр ыйаахтаах эбит диэн кэпсэтэллэр этэ. Онно өлбүт Үөһээ Бүлүү 9 киһитин дойдуларыгар аҕалан бырааттыы иинҥэ көмпүттэрэ.

5. Сэмэн — Поскачин Семен Герасимович бастаан холкуоска, онтон совхозка салайар үлэҕэ сылдьыбыта. Боотулуулар киэн туттар бастыҥ ыччаттарыттан биирдэстэрэ этэ. Оҕолоро: Өлөксөй, Александр, Кысаана, Володя, Валя, Дьараһын, Сеня, Андрей, Максим, Маша.

Эдьиийдэрэ Мария Герасимовна тулаайах хаалбыт кыыһа Розалия эмиэ Сэмэн Герасимовичтаахха иитиллибитэ, үрдүк үөрэхтээх учуутал буолбута. Сургуулук Иванов Иннокентий Дмитриевич диэн үрдүк үөрэхтээх физик учуутал уолу кытта ыал буолан, 2 кыыстаахтар. Иннокентий олус сайдыылаах, киһи быһыытынан олус үчүгэй, билиилээх-көрүүлээх, киһи киэнэ килбиэннээҕэ. Учууталлар идэлэрин үрдэтэр институкка физика кабинетын салайааччытынан үлэлии сылдьыбыта. Кэскиллээхтик уонна уһуннук үлэлиир былааннаах этэ. Хомойуох иһин, оһолго түбэһэн, ыарыһах буолбута.

Семен Герасимович оҕолоро бары үрдүк үөрэхтээх, араас идэлээх дьоннор буоллулар. Бары ыал буолан, Поскачиннар аймахтарын ууһата-тэнитэ тураллар. Бу оҕолортон Поскачин Владимир Семенович уһулуччу өйдөөх-санаалаах, тиргиллэҕэс киһи буолла. Ил Түмэҥҥэ икки ыҥырыыга депутат буола сырытта. Саха сирин ыччатын "Хоһуун" хамсааһынын тэрийээччитэ уонна салайааччыта буолан, саха норуота сайдарын туһугар элбэх өрүттээх үлэни-хамнаһы ыытар.

ЫЙЫЛАСТАР ЭЭЙИГИ, ӨЛӨӨНҮ КЫТТА СЫЛДЬЫҺАР СУОЛЛАРА

Ыйыластар былыр-былыргыттан өбүгэлэрин саҕаттан талыы табанан аҕыс харахалаах арҕаан айан суолун арыйан, тоҕус кулукулаах суол ийэ хотуну тобулан, Ээйигинэн, Өлөөнүнэн Дьэһиэйгэ тиийэн төннөллөрө. Бу оччотооҕу кэмнэ ылбычча киһи санаата тиийбэт сиригэр дьон киэнэ дьорҕоотторо, кыахтаахтара суолу тобулан айанныыллара. Ээйиктэр да, өлөөттөр да ыйыластары кытта кыһыннары-сайыннары сылдьыһа тураллара. Сайынгы кумаартан-куйаастан, өрүстэри хаста да болуот оҥостон туоруурган саллыбакка, Ыйылас эстиэр диэри сылдьыһа турбуттара. Ол курдук саха-тоҥус өрө-таҥнары тиэстибит, улуу үрэхтэр тоҕойдорун аайы бэлэх-туһах бөҕө бэриллибит, арыгы бөҕө иһиллибит, ас бөҕө аһаммыт, ырыа-тойук бөҕө ылламмыт, хаарты бөҕө оонньоммут, сыарҕа чылааға чыһыырбыт, хобо тыаһа хоҥкунаабыт, хаҥылда тыаһа халыгыраабыт, таба энээнэ лачыгыраабыт, Өлөөнтөн Бүлүүгэ диэри саха-тоҥус тэбэр сүрэҕэ, хорук тымыра буолбут, хоһооҥҥо холбоммут, ырыаҕа ыпсыбыт, киэһээҥи кэпсэтии, сарсыардааҥы сахсаан буолбут суол-ийэ хотуммутун сурукка киллэрдэххэ маннык этэ:

Ыйыластан Ээйиктиир суол:

Бакыйтан[1] Куба Оҕолооҕунан[2] Дьэкэ күөлүн аттынан Дьэкэни[3] өрөн, Дьэгининэн[4], Чуҥкулуунунан[5], Арбаҥданы[6] быһан, систэри, толооннору туораталаан, Улахан Күндэни[7] көрө-көрө, Үчүгэй үрэҕи[8] быһа көтөн, Ойбон Күндэни[9] ойоҕоһунан баран Мөрөөйүгэ[10] тиийэр. Онтон Сутуруоҕа[11] тиийэр, Түүкээни хаҥас өттүнэн туораан баран, өрөн Дьоҥкутакыыкка[12] тиийэр. Дьоҥкутакыыттан Аллараа күөл, Үөһээ күөл диэн эбэлэри аһан, Күдьээйиҥдэҕэ[13] тиийэр. Күдьээйиҥдэни өрөн, Буруустаағы баһынан быһан Ньурбаттан кэлэр суолга киирэн Ээйиккэ тиэрдэр.

Ээйиктэн Өлөөннүүр саамай быһа суолу сулустарынан уонна ыйынан сирдэтэн Өлөөн киһитэ Семенов Баһылай—Мунур тоҥус тобулбут. Кини суоллаабытын кэнниттэн Өлөөннүүр суолу ким да тупсарбатах. Сыарҕанан сылдьыы уурайыар диэри кини суолунан сылдьыбыттар. Мунур тоҥус — көтөн барыан кыната эрэ суох аатырбыт сүүрүк Дьагдакаар тоҥус уола. Илиитэ-атаҕа мунур оҕо төрөөбүтүгэр сорохтор

абааһы оҕо төрөөбүт диэбиттэр, сорохтор аҕата Дьагдакаар киһиттэн уһулуччу кытыгырас киһи буолан, ол сэтигэр-сэлээнигэр итинник оҕо төрөөтө диэбиттэр. Сорохтор сиртэн-халлаантан ыйаахтаах киһи төрөөтө, төрүт киһи төрүөҕэ, ытык киһи ыччата хайдах да куһаҕан буолуо суохтаах, илиитин-атаҕын мунурун айылҕа өйүнэн-мэйиитинэн толорон биэриэ, хата, улуу өйдөөх киһи төрөөбүт — онтун бэлиэтэ үрдүк, кэтит мэрдьэннээх сүүстээх уонна кэтэҕэ сүгэлээх эбит диэн тойонноон баран, түүлээх хамыйаҕынан түөрэх кээһэн көрбүттэрэ үһү.

Эппиттэрин курдук, Мунур сиһин этэ ситэн, холун этэ хойдон барыыта киһи киэнэ килбиэннээҕэ буолбут. Сири-уоту билэрин кэккэ ааттаах айанньыт, атыыһыт киэнэ бэрдэ буолбут. Элбэх ыччаттаммыт, оҕоломмут-урууламмыт.

Мунур тоҥус тобулбут Өлөөннүүр суола маннык этэ:

Ээйиктэн Арбаҥданы[1] арҕаа өттүнэн, Лабыкта көлүйэни[2] хаҥас өттүнэн, Кырдьаҕас Уолбаны[3] хоту өттүнэн толоону туораан, Уһук күөлүнэн[4] Дьэрэтээни[5] сыыйан, Холомолооҕу[6] быһа көтөн, Түҥкээн[7] уҥуор тахсан, Сулугуру[8] өрөр. Сиһи быһан Айааннаахха[9] киирэн таҥнарар. Сискэ тахсар. Дьоллооххо[10] киирэн таҥнаран иһэн сискэ тахсар. Сиһи быһан Абааһылааххаа[11] тиийэр. Абааһылааҕы таҥнаран Түҥнэ[12] түһэр. Түҥү өрөн иһэн Дьулуспаар[13] алын тумуһун быһа көтөр. Дьулуспаары өрөн иһэн Арҕаа Түҥнэ[14] түһэр үрэҕи быһан, Арҕаа Түҥ иккис үрэҕин баһыгар түһэн, үрэҕи таҥнарар. Төрдүгэр тиийэн Арҕаа Түҥү өрөр. Өрүс уҥуор тахсан, Ыраас үрэҕи[15] батар. Онтон үрэҕи баһынан сис быһан Мууна[16] үрэҕэр тиийэр. Үрэҕи таҥнарар. Мууналы быһан Уулаах Муунаҕа[17] тиийэр. Уулаах Мууналы быһан, Бэкиэлэр салааларын быстальыр[18]. Сис быһан, Ээҥээн[19] баһыгар түһэр. Ээҥээни таҥнаран Силигиргэ[20] тиийэр. Силигири быһан, Киэҥ үрэххэ[21] тиэрдэр. Киэҥ үрэҕи өрөр. Сис быһан Курунгнааҕы[22] таҥнаран, Уһун Сискэ[23] тахсар. Сиһи батан Кыһыл Хайа[24] үрэҕин баһыгар түһэр. Үрэҕи таҥнаран, Кыра үрүйэҕэ кэлэн өрөр. Бүлүү Сырыгын[25] баһыгар кэлэн, таҥнарар. Онтон Өлөөнү икки биэрэстэ кэриҥэ өрөн, Өлөөн бөһүөлэгэр тиэрдэр.

ДЬААМ СҮҮРДҮҮТЭ

Өлөөн оройуона Бүлүү уокуругуттан арахсан, туһунан оройуон буолбутун кэннэ, дьаам олохтоммута. Дьаамнар икки ардылара 4,5-5 көс буолар. Дьаамынан государство почтата уонна дьон бөҕө өрөтаҥнары, түүннэри-күннэри кыһыҥҥы суол турда да, сыарҕа суола хаалыар диэри айанныыллар этэ[1].

Дьаам таһаҕаһа почталыын, киһилиин табаҕа үс сэтии буолуохтаах, ону таһынан дьаам сүүрдээччи олох сыарҕата. Оттон атынан дьаамсык атыныын үс сыарҕа буолар.

Былыр табанан дьаам сүүрдүбүт Ээйик олохтооҕо Бөтүрүөп Ньукулай Ыстапаанабыс[2] маннык кэпсиир: "Таба дьаамыгар ый быыһа харанҕаҕа дьаам кэллэҕинэ, ойуурга тахсан таба табалаан, нөҥүө дьаамҥа түүннэри булгуччу илдьиэхтээххин. Дьаамынан иһэр дьон айаннаан иһэн сыарҕаҕа утуйаллар. Дьаам дьиэтигэр аһаан эрэ ааһаллар. Аһаан бүтүүлэригэр салгыы айанныылларыгар барыта бэлэм буолуохтаах.

Биһиги, табанан дьаам сүүрдээччилэр, кыһалҕа кыһайан табаны үүрэн аҕалан хаайан тутар күрүө оҥостооччубут. Күрүөҕэ иигимсэх табалар киирдилэр да, табалар бары киирээччилэр. Дьаамҥа чүмэчинэн хааччыйар этилэр буолан баран, куруук уматтар буолан тулуйааччыта суох. Онон чүмэчибит бүттэҕинэ, бэспиэһинньиккэ сүрүн хатан, хоргунунан эбэтэр арыынан ыһыырынньык оҥостооччубут.

Түүн харанҕаҕа дьаам кэллэҕинэ, табабытын туттарбытыгар чүмэчибитин эбэтэр ыһыырынньыкпытын үрүт өттүн аһаҕас гына, күрүө иһин сырдатар өттүн өстүөкүлэлээн, тыалга умуллубатын диэн ойоҕоһун бүтэй гына түгэхтээн, баанҥа курдук сырдатар тэрил оҥостон күрүөбүт үрдүнэн ыйаан баран, табаларбытын туттар ньымалаах этибит.

Дьаам сүүрдэргэ холкуос государстваттан табатын этигэр уонна дьаам сүүрдэр киһитин хамнаһыгар харчы ылан баран, көлөһүн күнүн быһыытынан биһиэхэ бородууктанан биэрээччи.

Оччотооҕуга Ээйиктэн үөһэ уонна аллара олохтоммут дьаамнар уонна миигин кытта биир кэмнэ дьаам сүүрдүбүт дьон ааттара манныктар этэ:

Өлөөннүүр дьаамнар ааттара:

1. Ыт Ыйаабыт дьаама — Семенов Христофор Гаврильевич (Доҕоочук).
2. Дьэрэтээ дьаама — Иванов Василий Павлович (Хорула уола Ходьоһуйа Баһылай).
3. Сулугур дьаама — Петров Николай Степанович.
4. Дьулуспаар төрдүн дьаама — Лапты уола Ыкынаачай.
5. Дьулуспаар ортото — Борускуо эмээхсин (Кирбэй).
6. Арҕаа Түҥ үрэҕэ — Урдус Баһылай.
7. Уулаах Мууна — Кирбэй киһитэ.
8. Бэтиэ дьаама — Өлөөн киһитэ.
9. Киэҥ үрэх төрдө — Николаев Маппый Көстөкүүнэбис (Кинээс оҕонньор).
10. Кыһыл хайа үрэҕин баһа — Уйбаанҥаан (Өлөөн).
11. Өлөөн дьаама.

Ээйиктэн Ыйыластыыр (Үөһээ Бүлүүлүүр) дьаамнар:

1. Ыт Ыйаабыт дьаама — Эбэ сээнин ойоҕоно. Эбэ арыытын уонна Күөнэхтээх икки ардылара — Семенов Христофор Гаврильевич (Ээйик).
2. Дьарааска дьаама — Накыын баһа — Сабардахов Герасим Иванович (Ээйик).
3. Сордоҥноох дьаама — Дьоҥкутакыыт үөһээ өттө — Васильев Петр Васильевич—Хаппытаан, Кучарова Анастасия Яковлевна (Ээйик).
4. Мөрөөйү дьаама — сахалар.
5. Чуҥкулуун дьаама — сахалар.
6. Ньэҥэдьээк — сахалар.

Биһиги, ээйиктэр, Өлөөн өттүн Дьулуспаар дьаамыгар диэри, Үөһээ Бүлүү өттүн Мөрөөйүгэ диэри икки өттүн үстүү дьаамы сүүрдэрбит. Үөһээ Бүлүү өттүттэн дьаам кэллэҕинэ, алларааттан эбэтэр сахаттан дьаам кэллэ дэниллэрэ. Почта кэллэ диэн тылы туттубат этибит. Өлөөн өттүттэн дьаам кэллэҕинэ, үөһэттэн эбэтэр Өлөөнтөн дьаам кэллэ дэниллэрэ.

Холкуос табатынан дьаам сүүрдэр киһи хамнаһын холкуостан аахсара, оттон кэтэх табатынан дьаам сүүрдэр киһиэхэ ый аайы кэмиттэн кэмигэр 450 солкуобайы төлөөн иһэр этилэр.

Сэрии кэмигэр уонна сэрии кэнниттэн Ыйылас дьаамыгар Ньэҥэдьээккэ биһиги олорбуппут. Оччотооҕуга Ыйылас табалаах этэ. Ыйыластар Ээйик диэки өттүгэр Чуҥкулуун уонна Мөрөөйү дьаамнарын сүүрдүбүттэрэ. Оттон Ньэҥэдьээктэн үөһэ Чуҥкулуунҥа диэри, алын өттүн Сургуулукка диэри атын нэһилиэк дьонноро кэлэн дьаамы сүүрдэллэр этэ. Ол курдук биир сыл Маҥаас уола Ньукулай диэн балыастыгас саҥалаах уолу өйдүүбүн, биир сыл Боотулуу Балтыһах уола Ньукулай биһиэхэ олорбута. Олус хоһуун хорсун киһи этэ. Саас куйуурга мууһу анньарын сөҕөллөрө. Биир кыһын Балбаара диэн кэргэннээх Кырыкый киһитэ Миитэрэй олоро сылдьыбыта. Балбаара Кубаҕай Ыстапаан кыыһа этэ. Биһиги аҕабыт уруургуур этэ. Алексеев Байбал Балбаараны:

Кыбыйыы тутуу дьууппалаах,
Кырабыайка тараахтаах,
Кылыгырас унуохтаах,
Кыараҕас соҕус харахтаах,
Кырыкыйдыыр кыыстара
Кыраһыабай Балбаара,

— диэн оонньоон ыллыырын умнубаппын. Оччолорго аас-туор сыллар этилэр. Миитэрэйдээх аһыыр астарын дойдуларыттан ыытар этилэр.

Сороҕор бородуукталарын хойутатан ыытаннар, аччыктыыр быһыылаахтара. Сүрүн бородууктулара бүтүн бурдук ньэчимиэн эбэтэр оруос буолара. Оччотооҕуга мэлии бурдук диэн суоҕа. Бурдук кэллэҕинэ үөрэр да этилэр. Бүтүн бурдугу суорунаҕа тардан лэппиэскэ оҥорон сиэччибит. Килиэп диэни букатын билбэт аспыт этэ.

Дьүлэй Сэмэн диэн Силипиэн Баһылайын (Уһун Баһылай) таас дьүлэй уола олоро сылдьыбыта. Сэмэн суругунан кэпсэтэр этэ. Сүрдээх үчүгэй буочардаах буолара. Боотулууга сэттискэ үөрэнэ сылдьан, хайыһарынан сүүрэн тиритэн баран, тоҥуор диэри хаарга сыппыт. Онтон сыыстаран ыалдьан уһуннук сыппыт уонна таас дьүлэй буолбут.

Үөһэттэн-аллараттан дьаамынан араас киһи барыта таһыллар быһыылааҕа. Өлөөнтөн дьаамынан хаайыылаахтары илдьэ иһэллэрин хаста да көрбүтүм. Биирдэ Хаастыыркалааҕы аһарбыттара. Улаханнык санааҕа ылларбыт көрүҥнээх буолаллара. Хаастыырка[3] диир киһилэрэ табаах тардаары табаах силиһин тииһинэн быһыта ытыра турарын аһына санаан биһигини кытта дьукаах олорор Огдуос Хаастыыркаттан табааҕын көрдөөн ылан быһаҕынан кырбаан биэрбитэ. Ону көрөн илдьэ иһэр милииссийэлэрэ: "Ити сэби биһиги барбыппыт кэннэ туттаарыҥ", — диэн Огдуос быһаҕын уурдарбыта. Биир түүн утуйа сыттахпына, Омуосабы илдьэ аастылар диэбиттэрэ. Милииссийэтэ Кэрчик[4] уола диэбиттэрэ. Омуосап[5] диэн сиэрэ суох кытыгырас киһи туһунан элбэхтик кэпсииллэр этэ. Онон аатырбыт сүүрүк киһини утуйан хаалан, көрбөккө хаалбыппыттан хомойбутум.

Биирдэ киэһэ аллараттан дьаам кэллэ. Мааны баҕайы, кугас баттахтаах, көмүс тиистээх, тойон, хаан көрүҥнээх киһи кэллэ. Дьаам сүүрдээччи Дьүлэй Сэмэн: "Сыарҕабын оҥостобун, сарсыарда барыахпыт", — диэтэ. Дьаамынан иһэр киһи: "Сарсыарданы күүппэппин, билигин илдьиэхтээххин", — диэтэ. Сэмэн билигин илдьэр кыаҕа суоҕун туһунан кэпсиир, оттон айаннаан иһэр киһи дьаамынан иһэр киһини хойутаттаҕына буруйга тардыллыахтааҕын, хаайыыга барыахтааҕын туһунан күргүй-көбүө тылынан элбэхтик куолулаата. Аны саҥардаҕын аайы төбөтүн хамсатан кэҕис гынан иһэр. Ону көрөн Сэмэн сарсыарда барарын сөбүлэһэн төбөтүн кэҕиҥнэтэр дии санаан үөрэн, күлэ-күлэ аҥаардастыы кэпсиир. Киһитэ ол аайы күлүү гынаҕын диэн ордук кыыһырбыта. Буруйдатыах, үҥсүөх буолбута. Итинник хонон баран сарсыарда барбыттара. Сэмэни буруйдууллара буолуо диэбиттэрэ да, буруйдаабатахтара.

ХОС БЫҺААРЫЫЛАР

Ыйыластар төрүттэрэ

1. Дьарааһын—Бэчиэт Кыыһа

1. Чаттар. Миитэрэй Уйбаанын оҕолорун араспаанньалара, ыччаттара ситэ суруллубата.

Боруоран (Буорту Боруоран) ыччаттарын Н.В.Тихонов "Үгүлээт дьоно-сэргэтэ" диэн 1995 сыллаахха Бүлүү куоратыгар тахсыбыт кинигэтиттэн суруйдум. Ол кинигэҕэ Боруоран Ыйыластан төрүттээҕин туһунан суруллубатах. Аҕам Хоноохой уонна Ыйылас кырдьаҕастара Боруоран туһунан элбэхтик кэпсиир этилэр. Онно кини аатырбыт олонхоһутун, ырыаһытын Дьарааһын—Бэчиэт Кыыһын кыыһа Чаттар уола буоларын туһунан элбэхтик кэпсиир буолаллара. Аҕам Алексеев Баһылай Макаровиһы Боруоран сиэнэ диэн уруургуур этэ.

2. Мадьах Баһылай. Баһылаайап Баһылай—Бөлөчөөх бастакы кэргэниттэн оҕолорун ааттара-суоллара, оҕолоро уруулара, Сэмэн оччугуй уола Уйбаан—Чочох оҕолоро хастара ыал буолбута ситэ суруллубата.

2. Чукча Түмэппий

1. Маарыйа. Маарыйаны Сыччык диэн Сургуулук киһитэ ылбыт. Сыччык орто саар унуохтаах, олус сытыы-хотуу киһи эбит. Ханнык баҕарар айаас аты тутта да, үрдүгэр түһэн миинэн күнүнэн сыһытар идэлээх киһи эбит. Сургуулук күүстээхтэрэ тустан, хайдах да төбөтүн оройунан бырахпыттарын иһин, тура түһэр олус кыанар киһитэ үһү. Биирдэ Дьэһиэйгэ Татыйаан Ыстапаана диэн чиэппэр күүстээх киһини кытта тустубутун туһунан кырдьаҕастар олус үчүгэйдик кэпсиир буолаллара. Татыйаан Ыстапаана Сыччыгы икки атаҕыттан ылан баран, үрдүнэн бараҕан эрдэҕинэ, Сыччык түү мээчик курдук түүрүллэ түһэн баран, икки санныгар тэппитэ — Татыйаан Ыстапаана кэннинэн сүүрэн иһэн олоро түспүтэ үһү.

Сыччык кыыһа Маайыска уола Огочонов Абыраам бэркэ тустар этэ. Абыраам уола Сааба көҥүл тустууга спорт маастара.

3. Баһыр Киргиэлэй

1. Маайа Түмээ, Көлүйэ, Чаҥый, Килэбинэ Муос диэн таптал ааттаах оҕолоруттан Ньурба Хорулатыгар олорбут Түмээ эрэ туһунан истэбит. Оҕолоро уонна сиэннэрэ Хорулаҕа, Ньурбаҕа баалларын туһунан үһү-бадах курдук өйдүүбүт. Оттон Түмээ биргэ төрөөбүттэрин туһунан тугу да билбэппит.

4. Уһун Дуомуна

3. Кыычыма. Уһун Дуомуна оҕолоруттан Кыычыма эрэ ыччаттара тэнийдилэр. Наддык уолаттара бары эттээх-сиинээх, кытаанаһыар, тустар дьон этилэр. Ордук Өтөх Уйбаан хоһуун киһи этэ. Сүгэнэн сааскы олуу хаарга ойуурга түөрт сааһаны охсор буолара. Туруору күүһүнэн кытаанах киһи этэ эрээри, тустууга көнтөрүгэ бэрт этэ.

Чөлкүүк Ньукулай уоттаах чолбон курдук харахтаах, кыра соҕус, хатыҥыр киһи этэ. Улахан уола Ньукулай райпо бэрэссэдээтэлинэн, о.д.а. үлэлэргэ элбэхтик үлэлээбит киһи. Уйбаан диэн уола летчик этэ.

5. Үчүгэй Сөдүөрэ

Үчүгэй Сөдүөрэ уола Дөөдөр Бүөтүр Татыйыыната Ханаласка олорон өлбүтэ. Оҕолоро эмиэ онно олороллор. Кинилэр тустарынан билиим эмиэ итэҕэс-быһаҕас.

Маарыйа (Ханас) биир кыыстаах этэ. Бүлүү куоратыгар олороро иһиллэр.

6. Бэтиикэ Огдооччуйа

Бастакы уола Уочук туох ыччаттааҕа биллибэт. Мукуруйа Өлөксөй сиэнэ Тарасов Дабыыт эмээхсинэ Татыйаан Уйбаан уонна Маайа диэн оҕолорун туһунан билэр киһи суох.

Кэлэҕэй Мэхээлэ уонна Харытыана ханна олохсуйбуттара биллибэт. Кинилэр Маҥааска дуу, Кырыкыйга дуу олорбут буолуохтарын сөп. Сэрии кэнниттэн Балбаара диэн кэргэннээх Кырыкый киһитэ Миитэрэй биһиэхэ олорон дьаам сүүрдэ сылдьыбыта. Ол Балбаара Кубаҕай Ыстапаан диэн киһи кыыһа этэ. Ол Балбаараны мин аҕам уруургуур этэ.

7. Маттаҥаа Силип

Маттаҥаа оҕолоро, сиэннэрэ сурулуннулар. Оттон хос сиэннэрэ төрүттэриттэн сирдэтэн уруулларын-хааннарын кыһаллар өттүлэрэ билиэхтэрин сөп.

8. Хабах Миитэрэй

Хабах Миитэрэй Мээндээр Маарыйатыттан үөскээбит Семеновтары, Чуохаа Маарыйаттан тыллан тахсыбыт Огочоновтары төрдүлэрин күүһүм кыайарынан суруйдум. Ыччаттара ситэ суруллубата.

9. Кыраай Кынаачай

Кыраай Кынаачай сиэннэрин Ыстапаантан уратыларын Христиинэни уонна Настааны бэркэ билэттиибин. Оттон ыччаттарын дойдубуттан тэйбитим ыраатан уонна сорохторо дойдуларыттан ыһыллыбыттара бэрт буолан, ситэ-хото суруйбатым.

10. Сэчи Быладьыымыр

Уйгур Уйбаан сиэнэ Уйгуров Ньукулай Михайлович Горнай оройуонун киинигэр Бэрдьигэстээххэ уһуннук оройуон хаһыатыгар үлэлээбитэ. 10 оҕолооҕун, оҕолоро бары үөрэхтээхтэрин, оҕолоохторуну-уруулаахтарын туһунан истэбин. Ыччаттарын туһунан ситэ-хото билбэт буолан суруйбатым.

Мөһөкү уонна Кыдай тустарынан эбэн эттэххэ маннык: Улахан кыахтаах, бөҕө да дьон төрөөн-үөскээн аahаахтаабыттар эбит. Бакыйтан Мөрөөйү 7 көс сир. Кыдайдаах Мөһөкү 80-нарыттан тахсан баран, алтынньы ыйга мунхалыы тахсаллара. Утуйар таҥастарын, ыһыктарын салааскаҕа тиэйэн бараннар, салааскаларын соһон сатыы айанныыллара. Аны туран бэйэлэрэ аргыстаспат, биирдии-иккилии хонугунан быысаһан тус-туһунан айанныыр этилэр. 7 көстөөх сиргэ сарсыарда айаннаан баран, киэһэтигэр тиийэллэрэ. Аара табалаахтар ситэн баран, сыарҕаҕа олорботторун билэ-билэ: "Сыарҕаҕа олороҕут дуо?" — диэн ыйыталлар этэ. Онуоха оҕонньоттор саҥарбакка, атын сир диэки хайыһан баран тураллара, оччоҕо айан дьоно аaһa тураллара. Мин саныахпар толору таһаҕастаах салааскаҥы соһон баран, 7 көстөөх сиргэ ылбычча эдэр да киһи оччотооҕу куһаҕан суолга ортотугар хоммокко тиийиэ дии санаабаппын.

11. Кырыыстаах Дьөгүөр

Дьөгүөр сиэннэриттэн Тарасов Сааба эрэ хас да оҕолоох. Ол оҕолоро үөрэхтээх, үлэһит, ыччаттаах, оҕолоох дьон буолбуттарын туһунан сылдьар дьон кэпсииллэр.

12. Мотооку Огдооччуйа

Өлүөхүмэҕэ баран олохсуйбут Дарбыан Баһылайын туһунан дойдутун дьоно кыайан билбэттэр.

Баскачыын Сэмэн ыччаттарын туһунан дьонтон туоһулаһан, итэҕэсбыһаҕас да буоллар, суруйдум.

ЫЙЫЛАСТАР ЭЭЙИГИ, ӨЛӨӨНҮ КЫТТА СЫЛДЬЫҺАР СУОЛЛАРА

1 Бакый — бөдөҥсүтүүгэ эстибит Ыйылас нэһилиэгин киинэ олорбут күөлэ.

2 Куба Оҕолоох — сис күөлэ.

3 Дьэкэ — Түүкээҥҥэ түһэр үрэх.

4 Дьэгин — элгэр (кыра элгээн).

5 Чуҥкулуун — Түүкээн үрэҕэ.

6 Арбаҥда — Түүкээн үрэҕэ.

7 Улахан Күндэ — Түүкээн күөлэ.

8 Үчүгэй үрэх — Түүкээн үрэҕэ. Тохтоон, бэлэх-туһах биэрэр үрэхтэрэ.

9 Ойбон Күндэ — Мөрөйү түбэтин күөлэ.

10. Мөрөйү — Дьоҥкутакыыт уонна Бакый сирдэрин ортотугар сытар күөл.

11 Сутуруо — күөл аата.

12 Дьоҥкутакыыт — күөл. Дьоҥкутакыыт диэн ойуун олорбут күөлэ. Саас кус сымыыттыыр кэмигэр, кумалаантан кус сымыытын ыла турдаҕына, ойуун үөрбэлээбит. Онон Дьоҥкутакыыт уҥа илиититтэн кумалааҥҥа ыйаммытынан өлбүт. Күөлү кини аатынан ааттаабыттар.

13 Күдьээйиҥдэ — күөллээх үрэх.

Ээйиктэн Өлөөннүүр суол

1 Арбаҥда — Ээйик аттыгар сытар күөл.

2 Лабыкта көлүйэ — тулата лабыкталаах көлүйэ күөл.

3 Кырдьаҕас Уолба — былыр уолба күөл. Уһук күөлгэ түһэр сээннээҕэ бүөлэммит.

4 Уһук күөл — толоон уһугар сытар күөл. Дьэрэтээҕэ түһэр сээннээх.

5 Дьэрэтээ — Түҥкээҥҥэ түһэр үрэх.

6 Холомолоох — Түҥкээн үрэҕэ.

7 Түҥкээн — Түҥ салаата.

8 Сулугур — Түҥкээн үрэҕэ. Салаата суоҕун иһин Сулугур диэбиттэр.

9 Айааннаах — Түҥ үрэҕэ. Төрдүгэр күөл курдук киэҥ айааннаах.

10 Дьоллоох — Түҥ үрэҕэ. Айанньыттар сирэ үчүгэйин иһин Дьоллоох диэбиттэр.

11 Абааһылаах — Түҥ үрэҕэ. Сирэ олус куһаҕанын иһин Абааһылаах диэбиттэр.

12 Түҥ — Бүлүүгэ түһэр өрүс.

13 Дьулуспаар — Түҥ үрэҕэ.

14 Арҕаа Түҥ — Түҥ арҕаа аҥаара.

15 Ыраас үрэх — Арҕаа Түҥ үрэҕэ. Сирэ ырааһын иһин Ыраас үрэх диэбиттэр.

16 Мууна — Элиэнэҕэ түһэр өрүс.

17 Уулаах Мууна — Мууна аҥаара.

18 Бэкиэ — Өлөөн үрэҕэ.

19 Ээҥээн — Силигир үрэҕэ.

20 Силигир — Өлөөҥҥө түһэр өрүс.

21 Киэҥ үрэх — Силигир үрэҕэ. Арала киэҥ уонна икки өттө хайырҕатыгар диэри хаптаҕай сир, онон ордук кэҥээн көстөр.

22 Куруҥнаах — Өлөөн үрэҕэ.

23 Уһун сис — Ээйиктэр Уһун сис дииллэр, оттон Өлөөттөр Уһун кирбэй дииллэр.

24 Кыһыл хайа үрэҕэ — Өлөөн үрэҕэ. Төрдүгэр Өлөөн хайатын уҥа чанчыга кытаран көстөр.

25 Бүлүү Сырыга — Өлөөн үрүйэтэ. Көс аҥаарыгар тиийбэт усталаах. Сырык аллараа өттүгэр үс биэрэстэ кэриҥэ батыылаах Үрэн аппата баар (Үрэн Хоһуун ыстаммыт аппата).

Дьаам сүүрдүүтэ

1 Дьаам олохтонуоҕуттан куруук сылдьар буоланнар уонна чугас-чугас ыаллардаах буолан, өрө-таҥнары айанныыр араас айанньыттар уонна ыксаллаах, эппиэттээх сорудахха сылдьааччылар олус абырам-мыттара.

Ээйиктэн Өлөөҥҥө быыбар бүлүтүөнүн түһэрэргэ дьаамтан дьаам-ҥа сүүрүк табалары бэлэмнээн туран сүүрдэллэрэ. Сэрии кэннинээҕи биир быыбарга Соломонов Христофор Игнатьевич түүн орто ааспытын кэннэ ойутан баран, айаннаатаҕын киэһэтигэр Өлөөҥҥө тиийбит.

2 Петров Николай Степанович — Сулугур дьаамыгар олорбут Ээйик киһитэ.

3 Хаастыырка — Өлөөн киһитэ. *(Сэчи Быладьыымырга Кыдан Лиэби көр).*

4 Кэрчик уола — Петров Николай Петрович, Ээйик киһитэ. Сэрии кэмигэр милииссийэлии сылдьыбыт.

5 Омуосап — Аммосов Григорий Николаевич, Өлөөн киһитэ. Сэрии сабана оройуон харчытын туттан баран күрээбит. Тута тахсыбыт үс киһини өлөртөөбүт. Иккиһин, этэрээт тэринэн тахсан, Марха баһыттан туппуттар.

Дьаам сүүрдүүтэ самолет сылдьар буолуоҕуттан, 50-үс сыллар ааһыылара, уурайбыта.

ТӨРҮҮЧҮ СИТИМЭ

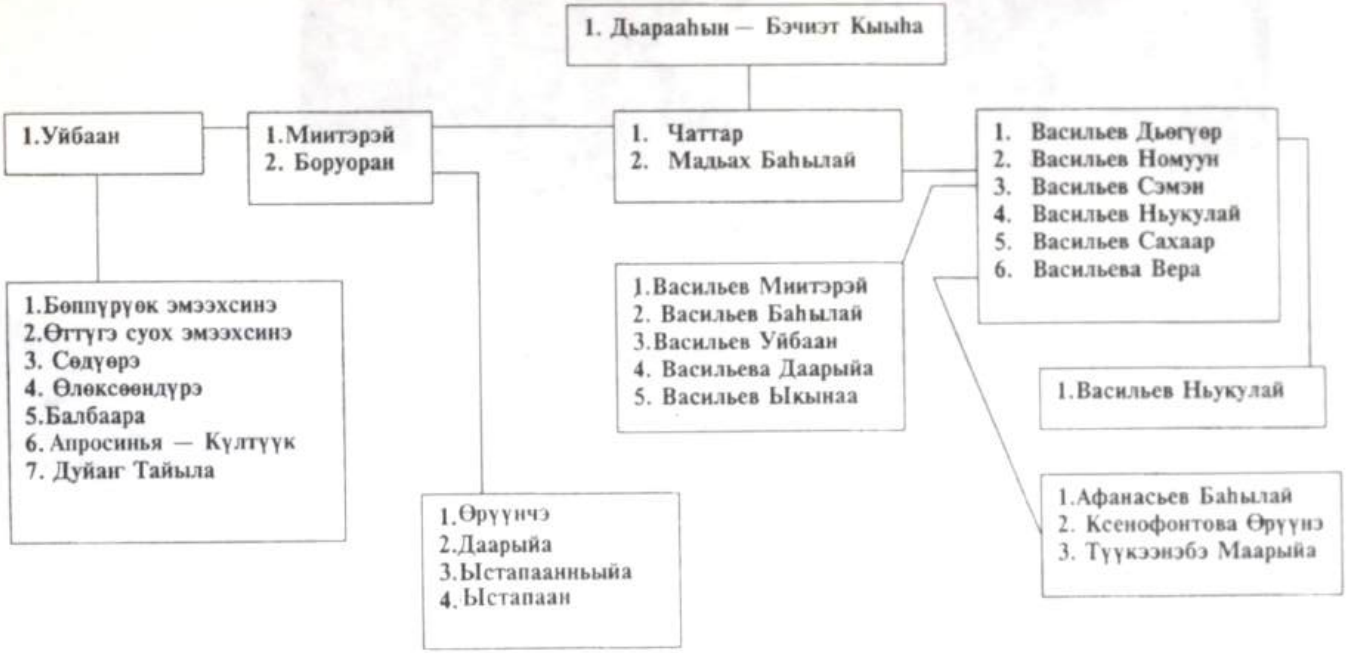

2.Чукча Түмэппий
1.Маарыйа
1.Ыстапаан
2.Маайыска
3.Өрүүнэ
4.Аҕааппыйа
5.Сомсуон
6.Бүөтүр—Кыпсах
1.Архипова Маайа
2.Архипов Афоня
1.Огочонова Өрүүнэ
2.Огочонова Балбаара
3.Огочонов Абыраам
4.Огочонов Хонооһой
5.Огочонов Ньукулай
6.Огочонов Киэсэ
1.Богданов Ньукулай
1.Архипова Маарыйа
2.Архипов Өлөксөөн
1. Архипова Таня
2. Архипова Катя
3. Архипов Сиидэр
4. Архипов Бүөтүр
5. Архипова Маайа
6. Архипов Афоня

Васильев Наум
Герасимович—Чулукуой

Васильев Николай
Герасимович—Чокор

Александра — Боруоран эмээхсинэ, сиэнэ Татьяна Степановна оҕолорунаан Федялыын, Бористыын, Розалыын

Александра Степановна кэргэнэ Вилен Винокуровтыын

Татьяна Степановна Соломонова

Федор Петрович Соломонов, кэргэнэ Вера Семеновна, оҕолоро Аня, Таня

Анатолий, Борис, Петр Соломоновтар

Роза Петровна Колесова

Степан Николаевич Архипов

Афанасий Степанович Архипов

Мария Степановна Архипова

Александр Самсонович Архипов

3. БАҺЫР КИРГИЭЛЭЙ СИЭННЭРЭ

Роман Михайлович Николаев—
Тұмээ

Геннадий Егорович Филиппов—
Тұмээ сиэнэ

4. УҺУН ДУОМУНА СИЭННЭРЭ

Михаил Ушманов

Мария Иванова —
Уһун Дуомуна хос
сиэнэ

Василий Михайлович
Ушманов

5. ҮЧҮГЭЙ СӨДҮӨРЭ СИЭННЭРЭ

Хангастан унга олороллор А.Ф.Филиппов, Маарыйа уола Федот, котоххо олороллор Александра оҕолоро Алик, Айта, ортоку эрээккэ Сэмэн кыыһа Таня, Т.П.Филиппова, кини кыыһа Маарыйа; үөһэ эрээккэ С.Ф.Филиппов, кини уола Ньургун, Александр кэргэнэ Алиса

Семен Петрович Федотов

Хангастан унга олороллор Миша, Игорь, Мавра Ивановна; тураллар Вера, Семен Михайлович, Надя

Олороллор ийэлэрэ уонна аҕалара Григорий Иванович; тураллар Айта, Настя, Зина

Александр Иванович Федоров, Ирина Николаевна, Айаал, Таня

Славик, Сергей, Зоя Ивановна, Спартак

Федор Борисович Борисов

Марфа Борисовна Борисова

Бастакы эрээккэ — Люда, Спира; ортоку эрээккэ — Иван Иванович, Уля, ийэлэрэ; үөһэ эрээккэ — Юра, Боря

Петр Спиридонович Федотов, кэргэнэ Лена, оҕолоро Серёжа уонна Володя

Испирдиэн Петрович
Федотов

Испирдиэн кэргэнэ
Настаа

Михаил Михайлович
Борисов

Тамара Михайловна Борисова
ийэтинээн

6. БЭТИИКЭ ОГДООЧЧУЙА СИЭННЭРЭ

Василий Сергеевич Долгунов

Иван Андреевич Тарасов — филологическай наука кандидата

Петр Николаевич Семенов, Ульяна Андреевна Тарасова-Корякина

Михаил Дмитриевич Капустин, Ольга Андреевна Тарасова; оболоро — Андрей, Дина

Хонойоон Луха кыыһа Киристиинэ Лукична

Маттаҕаа хос сиэнэ Маарыйа Семеновна оҕолоро Ваняны, Сеняны, Викторы кытта

Сэчи сиэнэ Н.Н.Кыдаев, Маттаҕаа сиэнэ Е.А.Филиппов, Хабах Миитэрэй сиэнэ В.И.Семенов

А.А.Дягилев, Афанасий Филиппович, уола С.А.Филиппов

Сүөдэр Филиппович Филиппов, уола Маппыырай Федорович Филиппов, кийиитэ Сааннья, сиэнэрэ Полина, Тамара, Дьарааһын, Володя, Нина, Ваня, Вася

М.К.Боескорова, үһүс уола Ю.С.Самсонов

Иван уонна Илья Самсоновтар

В.Г.Боескоров — хирург

Гаврил Ксенофонтович Боескоров — филологическай наука кандидата убайа Спиридон Ксенофонтович Боескоровтыын

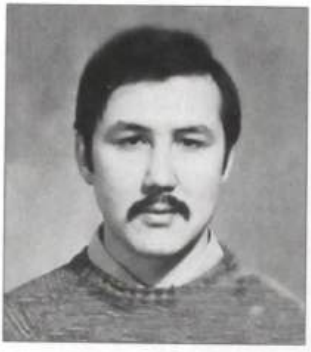

Г.Г.Боескоров

Спиридон Ксенофонтович Боескоров оҕолоро: олороллор Ольга, Маша, Галя; турар Эдуард

Олороллор: хаҥастан уҥа Маттаҥаа сиэнэ И.А.Тарасов (ортоку), Хабах сиэнэ К.И.Семенов; тураллар: В.С.Ксенофонтов, Хабах сиэнэ Н.И.Семенов, П.С.Прокопьев

Василий Иванович Семенов—Баһылайка

Софрон Иванович Семенов, кэргэнэ Маарыйа, кыыһа Дуня

Бастакы олорор Иван Иванович Семенов

Олороллор Сардаана, Мария Васильевна, Александр Иванович, Надя;
тураллар Иван, Саша, Игорь, Наташа

Никита Деевич Архипов — историческай наука доктора

Н.М.Уйгуров

В.М.Уйгуров

Иван Деевич Архипов, Илларион Николаевич Владимиров

М.И.Уйгуров, кэргэнэ Аана, кыыһа Маайа

Киргиэлэй Илларионович Поскачин

Семен Герасимович Поскачин

И.Д.Иванов, кэргэнэ Мотооку Огдооччуйа хос сиэнэ Роза Семеновна

Владимир Семенович Поскачин

3. Баһыр Киргиэлэй
1. Маайа
2. Ааныс
3. Ыстапаанньыйа
1. Салдар
2. Түмээ
3. Көлүйэ
4. Чаҥый
5. Килэбинэ Муос
1.Тарасова Киристиинэ
2.Хабыытаба Маарыйа
3.Хабыытап Ньукулай
4.Хабыытап Сахаар
1. Аана
1.Корякин Артыым
2. Корякин Энйэттэй
3. Чагылысов Баһылай
4.Корякин Бүөтүр
5.Корякина Маарыйа
6.Корякина Аана
1.Окошкин Сахаар
2.Хабыытап Киэсэ
3.Хабыытап Ыстапаан
4.Хабыытаба Клара
1.Тарасова Даарыйа
2.Тарасов Киэсэ
3.Тарасов Ньукулай
4.Тарасова Марыына
5.Тарасова Домна

4. Уһун Дуомуна
1.Дьөгүөр
2.Балбаара
3.Кыычыма
1. Балбаара—Либиргэтэр
2. Маарыйа—Усумаанап эмээхсинэ
1.Прокопьев Баһылай
1.Наддык
2.Чөлкүүк
3.Ылдьаана
1.Николаев Ньукулай— Ноохтуй
2.Николаев Сүөдэр
3.Николаев Уйбаан— Өтөх
1.Николаев Николай
2.Николаев Уйбаан
3.Николаев Лаврентий
1. Кыыс
2. Кыыс
3. Уйбаан

5. Үчүгэй Сөдүөрэ
1. Филиппова Маарыйа
2. Филиппова Прасковья
3. Филиппов Сэмэн
3. Филиппов Александр
1.Татыйыына
2.Испирдиэн
3.Ньукулай
4.Маарыйа
5. Сэмэн
1.Дөөдөр Бүөтүр
2.Болооной Ньукулай
3. Толлойох Микиифпэр
4. Ыстапаанньыйа
5. Баладьа Барыыс
1. Долгунов Хоноохой
2. Долгунова Ыллъаана
3. Долгунова Сөдүөрэ
1.Федотов Бөтүрүүс
Маарыйа
1. Долгунова Кэтириннэ
1. Мэхээлэ
2. Киристиннэ
1. Бухаева Настаа
2. Федоров Александр
3. Федоров Уйбаан
4. Федорова Мавра
5. Федорова Софья
6. Федорова Зоя
7. Федоров Григорий
8. Федоров Федор
9. Федорова Наталья
1. Борисов Сүөдэр
2. Борисова Маапна
3. Борисов Мэхээлэ

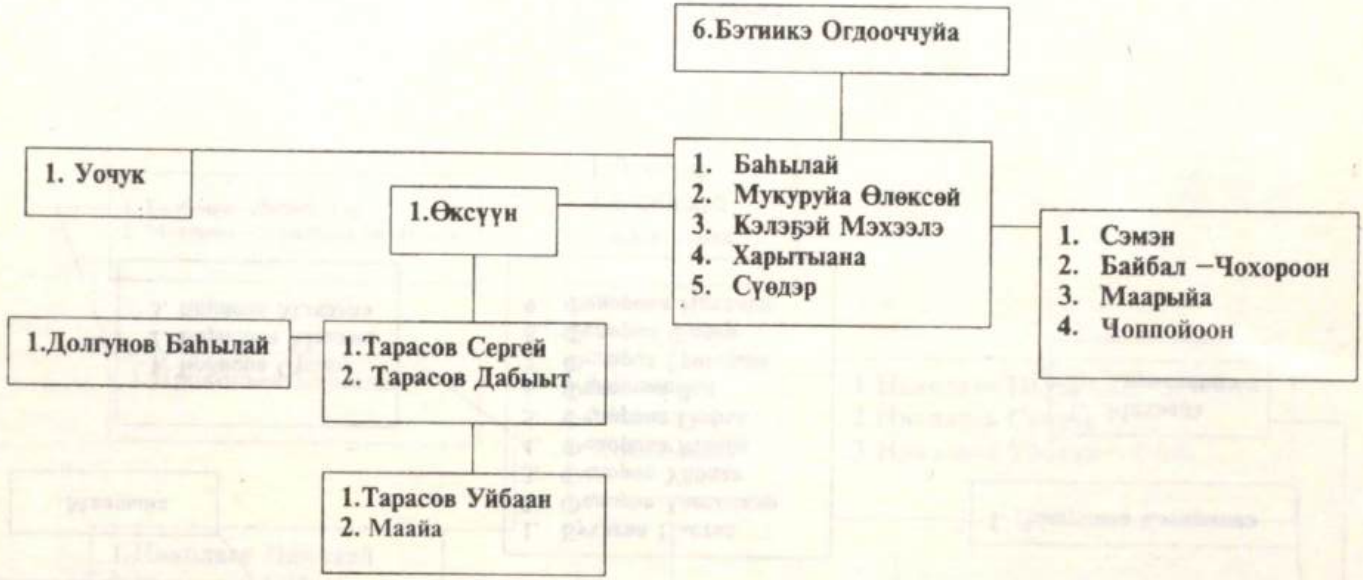
6.Бэтиикэ Огдооччуйа
1. Уочук
1. Баһылай
2. Мукуруйа Өлөксөй
3. Кэлэҕэй Мэхээлэ
4. Харытыана
5. Сүөдэр
1. Сэмэн
2. Байбал –Чохороон
3. Маарыйа
4. Чоппойоон
1.Өксүүн
1.Долгунов Баһылай
1.Тарасов Сергей
2. Тарасов Дабыыт
1.Тарасов Уйбаан
2. Маайа

7. Маттаҥаа Силип
1.Аҕааппыйа
2.Киргиэлэй
3. Маабыра
4. Баһылай
5. Маарыйа
6.Сүөдэр
7.Хонооһой
1.Ыстапаан –Тыла суох
2.Ньохорой Испирдиэн
3. Баһылай
4. Луха
5. Бүөтүр
6. Мааччык
1. Тоотоо Ньукулай
1.Боескоров Испирдиэн
2.Боескоров Хабырыылла
3.Боескорова Мааппа
4. Боескорова Мааппыйа
1. Боекова Өлөксөөндүрэ
1.Тарасов Уйбаан
2. Тарасова Ылдьаана
3.Тарасова Ольга
4. Тарасова Өрүүнэ
1.Филиппов Маппырай
2. Филиппова Маарыйа
1. Филиппова Роза
2. Филиппов Ефим
3. Филиппов Сидор
4. Филиппова Маша

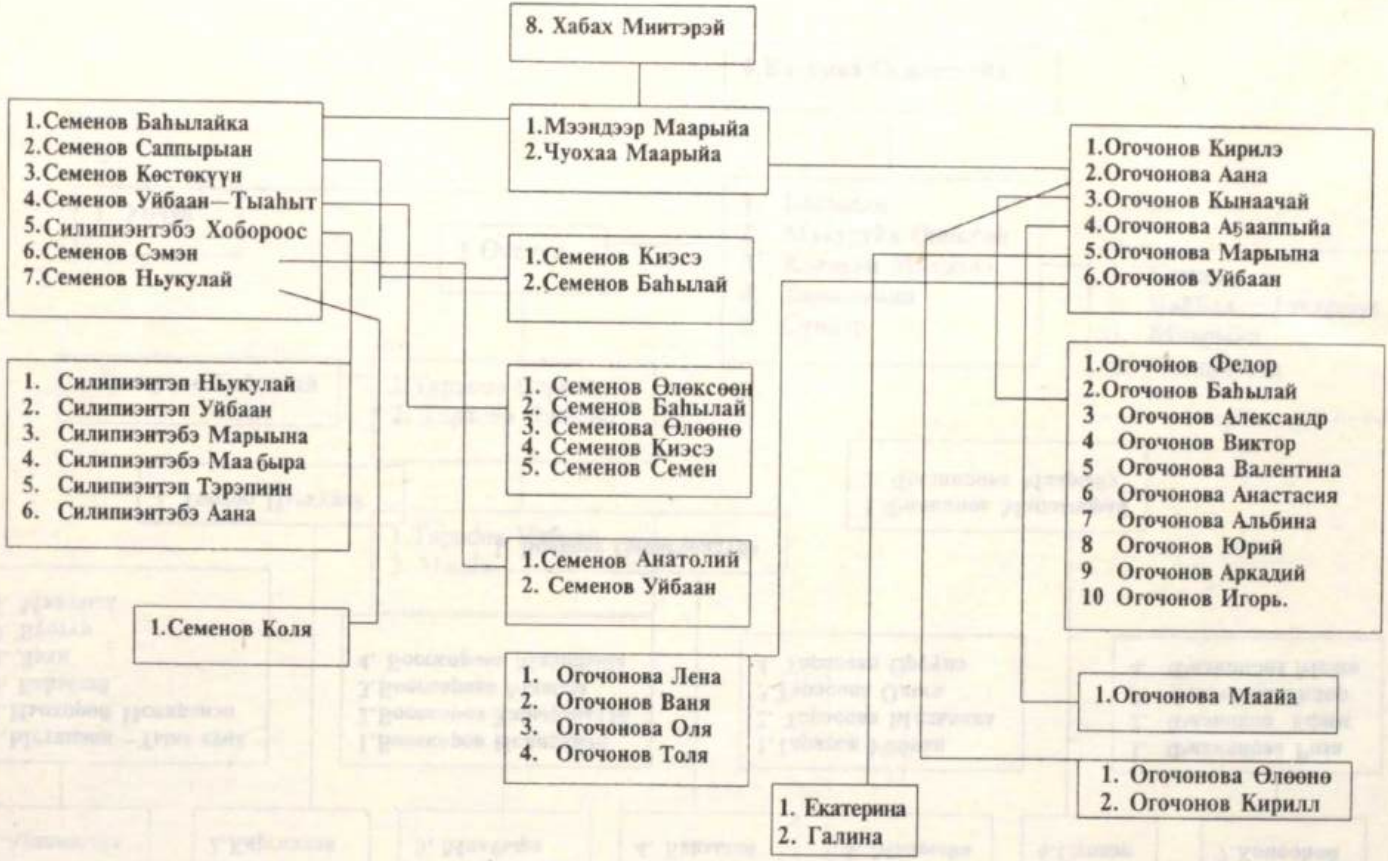
8. Хабах Миитэрэй
1.Мээндээр Маарыйа
2.Чуохаа Маарыйа
1.Семенов Баһылайка
2.Семенов Саппырыан
3.Семенов Көстөкүүн
4.Семенов Уйбаан—Тыаһыт
5.Силипиэнтэбэ Хобороос
6.Семенов Сэмэн
7.Семенов Ньукулай
1. Силипиэнтэп Ньукулай
2. Силипиэнтэп Уйбаан
3. Силипиэнтэбэ Марыына
4. Силипиэнтэбэ Маабыра
5. Силипиэнтэп Тэрэпиин
6. Силипиэнтэбэ Аана
1.Семенов Коля
1.Семенов Киэсэ
2.Семенов Баһылай
1. Семенов Өлөксөөн
2. Семенов Баһылай
3. Семенова Өлөөнө
4. Семенов Киэсэ
5. Семенов Семен
1.Семенов Анатолий
2. Семенов Уйбаан
1. Огочонова Лена
2. Огочонов Ваня
3. Огочонова Оля
4. Огочонов Толя
1. Екатерина
2. Галина
1.Огочонов Кирилэ
2.Огочонова Аана
3.Огочонов Кыһаачай
4.Огочонова Аҕааппыйа
5.Огочонова Марыына
6.Огочонов Уйбаан
1.Огочонов Федор
2.Огочонов Баһылай
3 Огочонов Александр
4 Огочонов Виктор
5 Огочонова Валентина
6 Огочонова Анастасия
7 Огочонова Альбина
8 Огочонов Юрий
9 Огочонов Аркадий
10 Огочонов Игорь.
1.Огочонова Маайа
1. Огочонова Өлөөнө
2. Огочонов Кирилл

9. Кыраай Кынаачай
1. Ньукулай
1. Ыстапаан
2. Киристиин
3. Настаа
1. Степанов Уйбаан
2. Степанова Маарыйа
3. Степанова Балбаара
4. Степанова Маабыра
5. Степанов Чөкөр
1. Степанов Ыстапаан
2. Степанова Балбаара
3. Степанов Быраакка
4. Степанова Маарыйа
5. Степанов Ыстапаан
6. Степанов Арамаан
7. Степанова Настаа

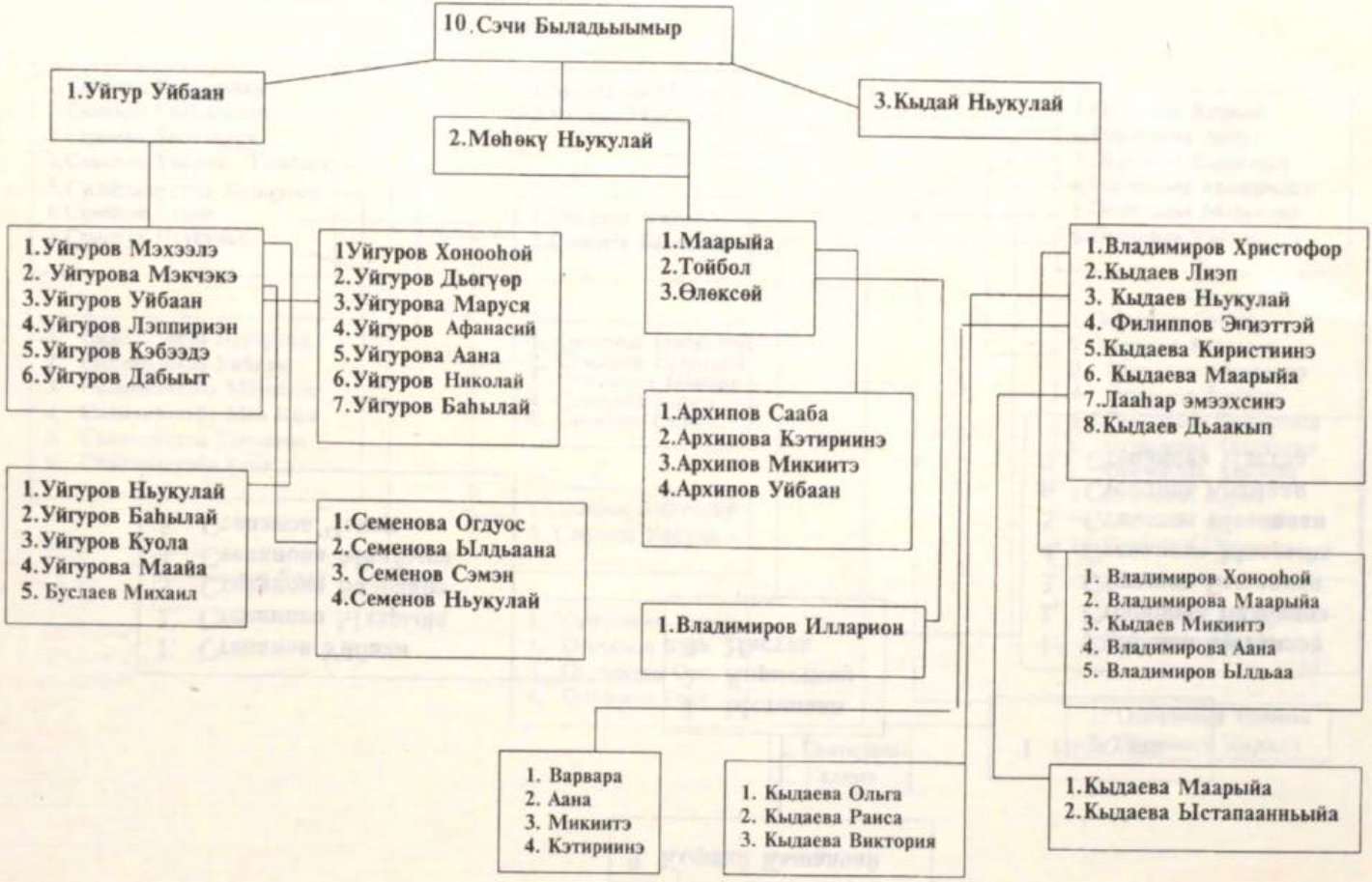
10.Сэчи Быладьыымыр
1.Уйгур Уйбаан
2.Мөһөкү Ньукулай
3.Кыдай Ньукулай
1.Уйгуров Мэхээлэ
2. Уйгурова Мэкчэкэ
3.Уйгуров Уйбаан
4.Уйгуров Лэппириэн
5.Уйгуров Кэбээдэ
6.Уйгуров Дабыыт
1Уйгуров Хонооһой
2.Уйгуров Дьөгүөр
3.Уйгурова Маруся
4.Уйгуров Афанасий
5.Уйгурова Аана
6.Уйгуров Николай
7.Уйгуров Баһылай
1.Маарыйа
2.Тойбол
3.Өлөксөй
1.Владимиров Христофор
2.Кыдаев Лиэп
3. Кыдаев Ньукулай
4. Филиппов Эпиэттэй
5.Кыдаева Киристиинэ
6. Кыдаева Маарыйа
7.Лаабар эмээхсинэ
8.Кыдаев Дьаакып
1.Уйгуров Ньукулай
2.Уйгуров Баһылай
3.Уйгуров Куола
4.Уйгурова Маайа
5. Буслаев Михаил
1.Семенова Огдуос
2.Семенова Ыллдьаана
3. Семенов Сэмэн
4.Семенов Ньукулай
1.Архипов Сааба
2.Архипова Кэтириинэ
3.Архипов Микиитэ
4.Архипов Уйбаан
1. Владимиров Хонооһой
2. Владимирова Маарыйа
3. Кыдаев Микиитэ
4. Владимирова Аана
5. Владимиров Ыллдьаа
1.Владимиров Илларион
1. Варвара
2. Аана
3. Микиитэ
4. Кэтириинэ
1. Кыдаева Ольга
2. Кыдаева Раиса
3. Кыдаева Виктория
1.Кыдаева Маарыйа
2.Кыдаева Ыстапаанньыйа

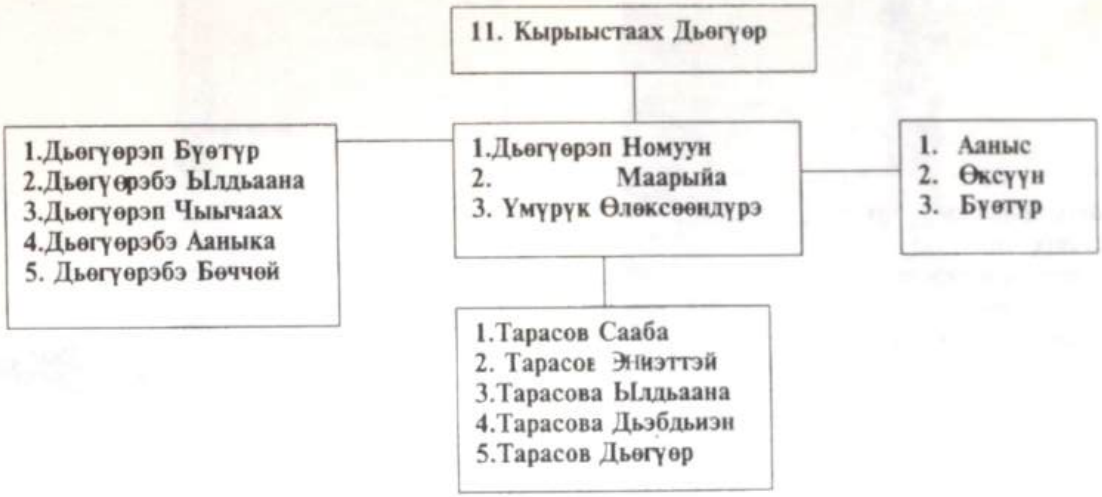
11. Кырыыстаах Дьөгүөр
1.Дьөгүөрэп Бүөтүр
2.Дьөгүөрэбэ Ылдьаана
3.Дьөгүөрэп Чыычаах
4.Дьөгүөрэбэ Аанька
5. Дьөгүөрэбэ Бөччөй
1.Дьөгүөрэп Номуун
2. Маарыйа
3. Үмүрүк Өлөксөөндүрэ
1. Ааныс
2. Өксүүн
3. Бүөтүр
1.Тарасов Сааба
2. Тарасов Эһиэттэй
3.Тарасова Ылдьаана
4.Тарасова Дьэбдьиэн
5.Тарасов Дьөгүөр

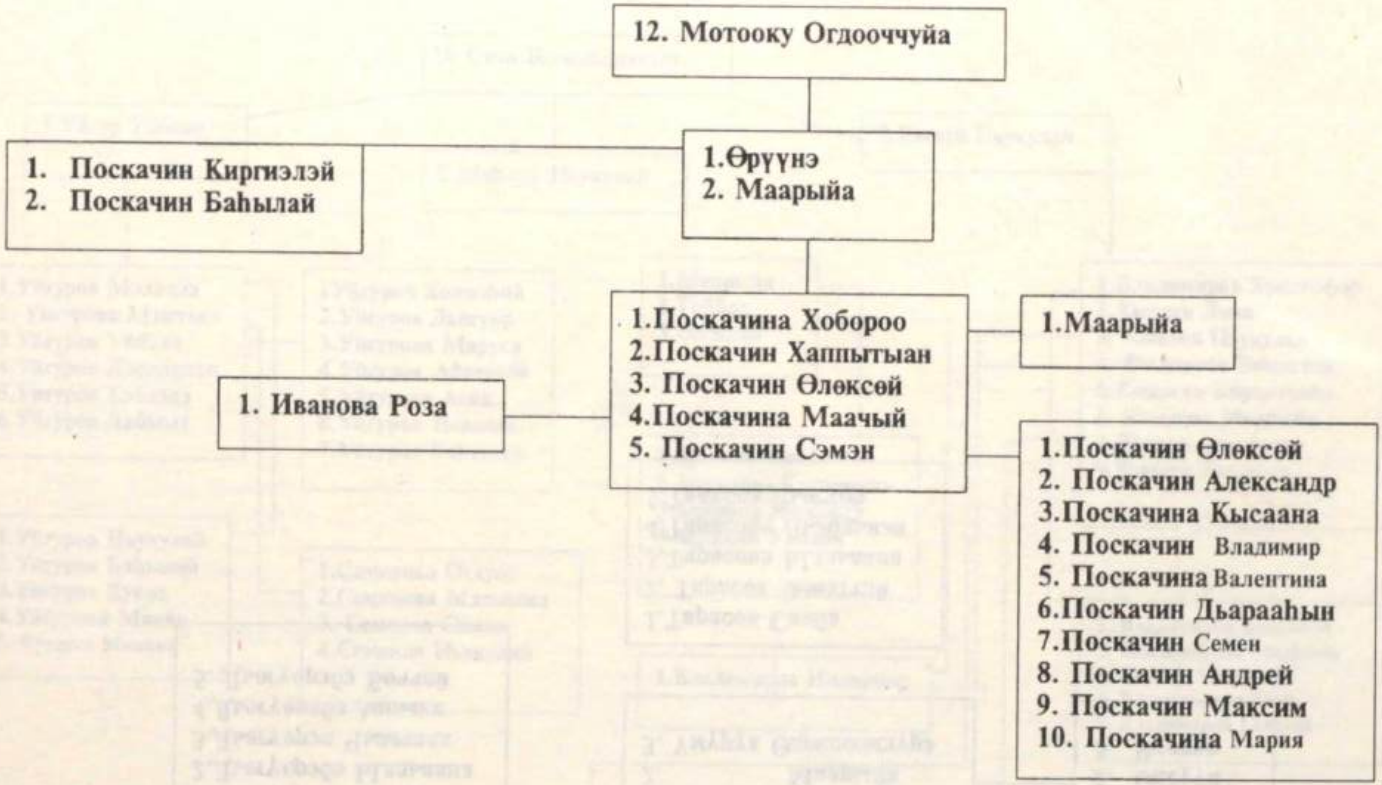
12. Мотооку Огдооччуйа
1. Поскачин Киргиэлэй
2. Поскачин Баһылай
1.Өрүүнэ
2. Маарыйа
1.Поскачина Хоборoо
2.Поскачин Хаппытыан
3. Поскачин Өлөксөй
4.Поскачина Маачый
5. Поскачин Сэмэн
1. Иванова Роза
1.Маарыйа
1.Поскачин Өлөксөй
2. Поскачин Александр
3.Поскачина Кысаана
4. Поскачин Владимир
5. Поскачина Валентина
6.Поскачин Дьарааһын
7.Поскачин Семен
8. Поскачин Андрей
9. Поскачин Максим
10. Поскачина Мария

Бакый күөлэ

Өтөх төнүргэстээх

Ньэгэдьээк

Арыылаах өтөҕөр

ТҮМҮК ТЫЛ

Дьэ маннык бэйэлээх улахан биис ууһа үөскээн тахсыбыт алгыстаах алааспыт Арыылаах эбэ хотуммут үрдүк өтөгөр билигин туох да суох, тулаайах чороң багана да хаалбатах. Ыѣл олорботогун, ыалдьыт сылдьыбатағын, хоноһо хоммотогун, ыт үрбэтэгин, ынах маңыраабатағын, сылгы кистээбэтэгин курдук буолан тураахтыыр. Улуу Өксөкүлээх Өлөксөй: "Сүүс сыл иһигэр өтөхтүүн сүтүөхпүт, уоттуун умуллуохпут, ааттыын арахсыахпыт", — диэн этиитэ Арыылаах эбэ хотуңңа сыһыаннаахха дылы.

Итинэн мин маннык этиилээхпин: биһиги биис ууһугар этиллибитин курдук, араас кыахтаах, өйдөөх, үөрэхтээх, тойон-хотун, уруккуну-хойуккуну, инникини-кэнникини барытын ырытар, өй-санаа өттүнэн араас тиргиллэгэс-тэтиэнэх дьон барыта баар буолла дии саныыбын. Онон биһиги өбүгэлэрбит тыллан тахсыбыт дойдулара, өй-хаан ордуулара, көмүс уйалара буолбут Айыы тойон ыйаағынан Ыйылас Өлөксөй аан бастаан соготох соноғостоох кэлбит Арыылаах эбэ хотун үрдүк өтөгөр ағыс муннуктаах ампаар дьиэтэ, тоғус кырыылаах суо хаан оһохто тутуогун, тоғус уостаах тойон туулай сэргэтэ туруоруогун, ағыс уостаах атыыр сэргэтэ анньыағын, түөрт атахтаах аар баҕахта айыағын, түөртүү сыл буолабуола түмсэн ааһар түһүлгэтэ төрүттүөгүн. Сурт кэриэстээх, өтөх төңүргэстээх буолуохтаах.

ИҺИНЭЭҔИТЭ

Аан тыл 3
Хантан хааннаахпытый? Кимтэн киинээхпитий? 14
Дьарааһын — Бэчиэт Кыыһа 19
Чукча Түмэппий 25
Баһыр Киргиэлэй 28
Уһун Дуомуна 31
Үчүгэй Сөдүөрэ 33
Бэтиикэ Огдооччуйа 37
Маттаҥаа Силип 38
Хабах Миитэрэй 47
Кыраай Кынаачай 53
Сэчи Быладьыымыр 56
Кырыыстаах Дьөгүөр 64
Мотооку Огдооччуйа 66
Ыйыластар Ээйиги, Өлөөнү кытта сылдьыһар суоллара 68
Дьаам сүүрдүүтэ 69
Хос быһаарыылар 73
Төрүччү ситимэ 79
Түмүк тыл 93

Филиппов Ефим Афанасьевич

МЫ РОДОМ ИЗ ЫЙЫЛАСА

Наблюдала за выпуском Р.Г.Оконешникова
Редакторы А.Г.Павлов, А.М.Семенова
Худож.редактор И.Н.Жергин
Техн.редактор М.П.Лыткина
Комп.верстка А.В.Гоголева

25-00

Подписано в печать 12.05.04. Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная.
Гарнитура Таймс. Печать офсетная.
Усл.п.л. 5,58+0,93. Усл.кр.-отт. 7,9. Уч.-изд.л. 3,97+0,68.
Тираж 500 экз. Заказ № 127. Заказное.
Лицензия серии ИД № 01989 от 08.06.00 г.
Национальное книжное издательство
"Бичик" Республики Саха (Якутия)
677892, г. Якутск, ул. Орджоникидзе, 31
тт. 34-30-58, 34-30-98 42-20-26,
www.bichik.ru
E-mail: bichik@sakha.ru
Отпечатано с готовых диапозитивов в ГУП "Сахаполиграфиздат"
677007, г. Якутск, ул. Орджоникидзе, 38

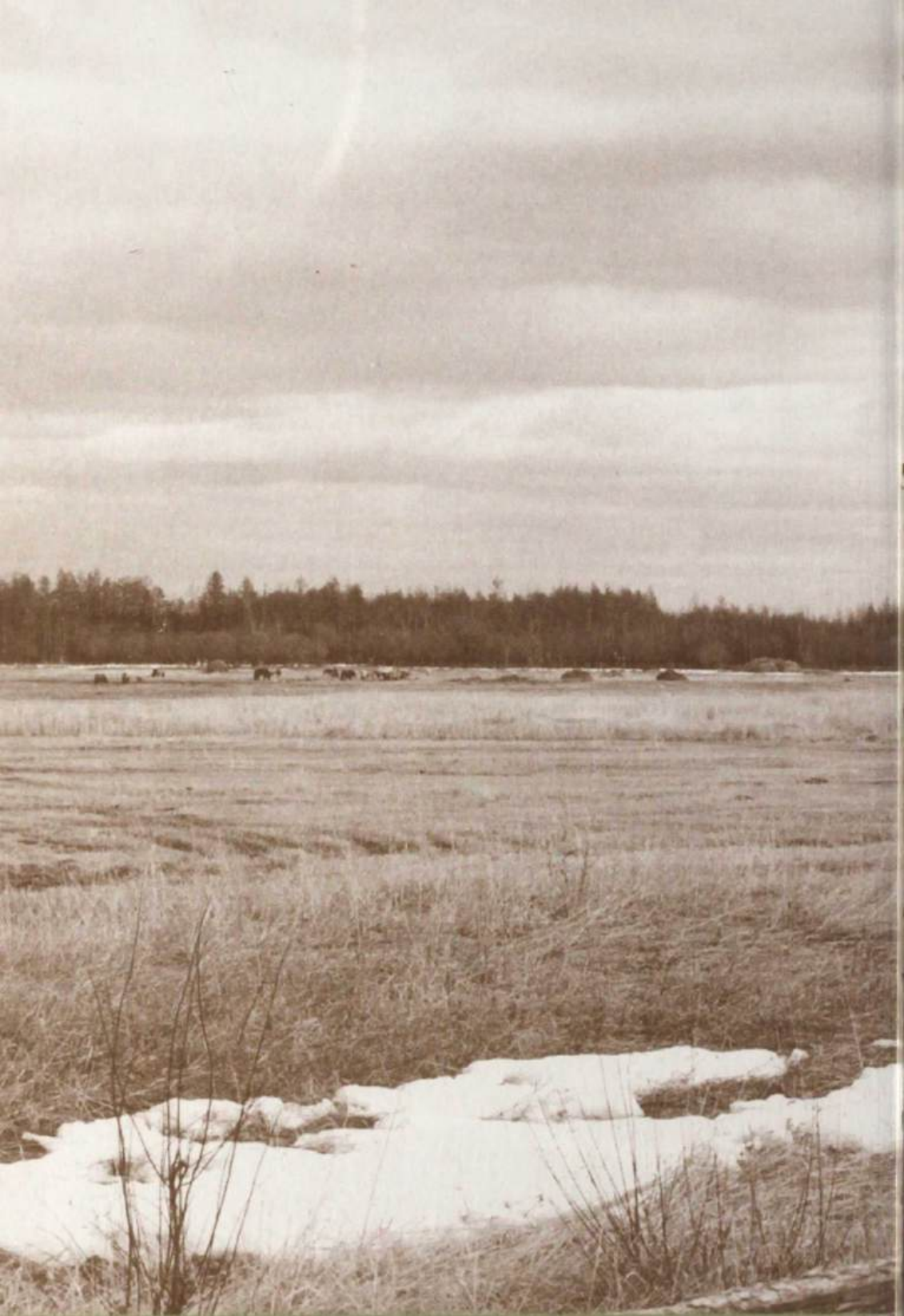

34580029685 4

Ефим Афанасьевич Филиппов 1935 с. Үөһээ Бүлүүгэ Ыйылас нэһилиэгэр холкуостаах дьиэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Бүлүүтээҕи педучилищены 1964 с. бүтэриэҕиттэн Өлөөн улууһугар саха тылын уонна литературатын учууталынан үлэлии сылдьар. 1971 с. СГУ саха тылын салаатын үөрэнэн бүтэрбитэ. Онтон ыла Ээйик оскуолатыгар үлэлиир. Бүлүү умнаһынан, Дьокуускайынан улахан ыһыахтарга сылдьан сүүһүнэн оһуокайдьыт үҥкүүтүн тылын лиэнтэҕэ, кассетаҕа уһултарда. "Өлөөн сахаларын фольклора" (1997 с.), "Ээйик төрүт олохтоохторун илкэнньитэ" (2002 с.) кинигэлэри бэчээттэттэ. Бу — кини үһүс кинигэтэ.

Е.А.Филиппов — үлэ, тыыл ветерана, үрдүкү категориялаах учуутал, РФ норуотун үөрэҕириитин туйгуна, СР Президенин Бочуотунай Грамотатынан наҕараадаламмыта, Өлөөн улууһун бочуоттаах олохтооҕо.

